

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIV-ik évf.

Julius, Augustus. 1879.

4-ik füzet.

DÁVID FERENCZ EMLÉKÉRE.

Az ember eszének és szívének legfőbb törvénye: a fejlődés. Már az első ember ennek a törvénynek következtében állott elő, és az összes embervilág ennek a törvénynek uralma alatt volt, van és lesz mindig.

Az ember-szív minden dobbanása egy-egy vágy a fejlődés érdekében.

És az ember vágyának, soha és semmiben nincs határa: mert nem az igaz, szép és jó egy részére vágyik, hanem eszének és szívének törvényénél fogva, értelmét csak a legfőbb igaz, szívet csak a legtisztább szeretet, akaratát csak a legteljesebb igazságosság elégithetné ki.

Igen de ezt soha el nem érheti, mert e vágy az emberben az emberrel mindig nő. Az emberiség fejlődése megszűnnék, ha ez nem így lenne.

Életünknek fatuma, hogy vágyunk a véghetetlen után, mert a véghetetlen bennünk él, de fatuma életünknek az is, hogy a véghetent soha el nem nyerhetjük, mert a végesben élünk. Az ember ha örökké élne és örökké fejlődne is, fejlődését a szinte örökön örökké fejlődő eszményi színvonalára emelni még sem tudná.

Ha az ember a legfőbb igaz és a legteljesebb szeretet birtokába juthatna, akkor nem volna religiora szüksége, de akkor sem lehetne religiója, ha ezek birására nem törekednék.

A véges és véghetetlen az emberben együttesen vannak.

A végesnek a véghetetlen felé való vágyódásából és törekvésből következik az egyén és a nem tökéletesedhetése, mert ember és emberiség, csak az ideál ösztönzése által nőhet: olyan az ideál az emberiségre, mint a nap fénye és melege a növényekre.

És a bennünk élő vágy a tökéletesebb felé, a szívében ma-nifestált Isten, az időben levő Örökkévaló.

Az eszmény fejlődésének története az emberiségben a religiók története is.

Mindig teljesebb boldogság és igazság után vágyik az ember: e vágynak szülöttje minden religio.

A ki a religiosus érzelmet akarná az emberben megsemmisíteni, előbb az ember conscientiáját és szivét kellene megsemmisítenie.

Az ember azzal a mije van elégedetlen, és e miatt szenvedő teremtés: szenvedése és elégedetlensége közben szövi a boldogság eszméjét. Az ember erkölcsi lény, a megsértett igazság érzelméből vonja le az absolut-igazság eszméjét. Az ember eszes teremtés, a tökéletlenségek szemléletéből következteti a legfőbb értelem eszményét. A gyarló közepéből hivatkozik az eszményire = Istenre, a kitől remél: tehát addig le nem mondhat az eszményről, az Istenről, míg le nem mond a reményről. A religio csak az ember-szível veszhet el.

Míg szivünk van, az isteni szomjat nem olthatjuk el magunkban, sőt minél nagyobb ez a szomj bennünk, annál nagyobbak leszünk.

Az embernek és emberiségnek azért nem lehet soha végmegállapodása és nyugalma, mert törvénye a tökéletesedhetés, de nem a tökéletesség; fejlődésünknek azért nem lehet más határa mint az eszmény — népies szóval az Isten. De ha odáig soha el nem juthatunk, ha a tűzhelyhez nem közeledhetünk is, a tűzhelyről jövő fényt soha nem nélkülözhetjük.

A tökéletesedés vágya nem ronthatja le a vallásos érzelmet, mert egy a forrásuk. Azok ellen, kik a vallásos érzelm kihalását hirdetik, az emberiség összes történelme tanuskodik. A vallásos érzelem a civilisatioval fejlődik, és nem kimerül, mert minden megismert igazságból új problema születik, és a mely arányban nagyobb-nagyobb lesz az emberiség satisfactioja, abban az arányban nő a vágya mindig teljesebb-teljesebb satisfactio után. Az ember az eszmény vonzása alól soha nem szabadulhat, és vágya közt, mely végzetlen és a való-ág között az ellentétet csak az Isten által tudja kiegyenlíteni. Nem tudja elérni az absolutot semmiben, azért az absolutban való hitet segítségül veszi.

A hit mindig hitelezés, mit sziv és ész nyitnak az Istennek.

A kinek esze és szive egyetértésben van, annak religioja filozofia, és filozófiája vallásos: a sziv az észszel együtt termékeny. Ezért mondotta Schiller: „Fühle den Gott den du denkst“.

De az ember csak a religiokat alkotja, a religio szükségét nem. Ezért a religiók a mint az idő folytán nőit és tszult isteneszmét nem tudják táplálni, változnak és alakulnak. A religiók absurditásait az ember conscientiája folytonosan javitgatja, mert az

ember-sziv véghetetlen aspiratioját soha egy credo sem zárhatja magába.

És épen ezért a vallásos érzelem mindig teremtő.

És a mit ez érzelem teremt, az mindig a legmagasabb nyilvánulása az ember természetnek, és minden költői fajok közt leginkább czélt ér abban, hogy a lefelé hajlani kész lelkeknek biztos támaszul szolgál az ideál felé való emelkedésben.

De az embernek kiindulás pontján minden teren, ugy a religio-alkotásban is, ereje és képessége csekély volt.

A naturalismus ábéczéje a religióknak. Az ember a természeti vagy külső erők imádásán kezdette, ma már az erkölcsi erők cultusáig jutott. Kezdetben a saját keze által faragott kő és fa előtt hajlott meg, ma már az ész és sziv ideálja előtt szellemben hajlik meg.

A naturalismuson, az indpantheismuson, a görög- római politheismuson és a zsidó monotheismuson keresztül roppant nagy út az, mit az emberiség a kereszténységig megtett. Megtette, mert az ideál solicalta.

• * *

A kereszténység oly religio, melyben a Plato nagyobb értelme, és a Jézus nagyobb szive egymást kiegészítették.

De ez a kiegészítés csak századokon keresztül, és conciliumok által történhetett meg.

Jézus, mint a keresztény religio alapítója, soha nem disputált az Istenről: csak érezte.

És mégis minden religio-alapítók közt, Jézus legnagyobb lépésekkel vezette az emberiséget az Isten felé.

A humanitas eszméje, az emberi nem közössége fájdalomban és vágyban, már Homernál és a görög nagy tragoedia írónknál szépen és fenségesen nyilvánítva van. De a polytheismus, melynek háttárai közt Homer és a nagy tragoediaírók mozogtak, szebb volt, mint vigasztaló. Jupiter felett a fatum uralkodott. A Jézus Istene részvételt van minden fájdalom iránt, vigasztal mindig, megbocsát sokszor és egének felicitását igéri azoknak, kik szenvednek: „Boldogok a kik sirnak, mert megvigasztaltatnak“.

Ha a részvét és szeretet vonzás a szenvedés felé, akkor a Jézusnak ingens szive volt. E fenséges nagy sziv által született meg az emberi nem consciéntiája. Jézus mondotta legelőbb: „Mi Atyánk!“ Ő kötötte szeretet által az embert a véghetetlenhez. Az Isten atyásága, az emberek testvérisége: ez az evangelium.

*

Jézus az Isten eszméjébe a justitia mellé, ezeket a nagy emberi érzelmeket is betette: szeretet, szánalom, irgalom és bocsánat.

Mig a legnagyobb birodalom, mit valaha embererő és értelem összealkotott, Tiberiust szolgált, és a Capreban elkövetett bűnököt szemlélte, az alatt Jézust Jeruzsálemben megfeszítették, mert az emberiség fájalmát, szenvedéseit és sülyedését nagyon érezte, és segíteni akart. De a vértanúság mindig a vértanu ügyét nagyobbitja. A Jézus ártatlan vérral megszentelt tanait a szenvedő és sülyedő emberiség szívébe fogadta. Épen jókor! Az emberi természet annak a mélységnek, hová a bűn levonhatja, már fenekére sülyedt volt le, az ó világ felbomlás szélén állott: a kereszt áldozatja felfedezte az emberiség előtt az élet titkát és az újjászületés eszközeit.

Az ember fataliter olyan Isten után aspirál, ki emberi legyen.

A szerető szív szépíteni, nagyítani szokta szeretete tárgyát, ezt tették a tanítványok is, eszményesítették mesterüket, s az emberiség conscientíája megtette a többit: Jézus istenné eleváltatott.

A régi morális világ constitutioja szerint minden egyénre a többség auctoritása nehezedett: ilyenné alakult századokon át képzült credoival a kereszténység is.

Az emberiség csak pihenhet, de nem állapodhatik meg.

A keresztény egyház fejei a 16-ik században azt hitték, hogy megállapodhatnak.

A Szent-Péter templomával az egyháznak győzelmi emléket emeltek, egy nagy jubileumra készültek, a legnagyobb művészek éjjel-nappal dolgoztak; Rafael a legnagyobb nyugalommal diszitette a Vatikán termeit és Michel-Angelo a látható egyházat a Szent Péter nevéről czimzett olyan templommal koronázta meg, mely mindenkor mélytő hely arra, hogy benne az Istent imádják.

Ki merte volna mondani: hagyjatok fel a diszitással, az ünnepre készüléssel, mert az egyház meg fog szaggattatni, egy szegény szerzetes jó, ki népeket terel ki az egyházból. Öltözzetek gyászba.

Az egyszerű barát egy könyvet tartott kezében, és a traditio, az auctoritás két legfélelmesebb, leghatalmasabb representansának, a császár és pápának azt mondotta: „ha ezer szent Ágoston, ezer concilium van is ellenem, ezzel a könyvvel szemben semmit érnek.“

És a Luther kezébe vett biblia a'apján új világ született.

Luther szenvedélyesen, de az emlékek miatt meghatottan vált el az egyháztól, Calvin, a másik reformátor, hidegen, ridegen tette be maga után az egyház ajtaját, hogy többé bele vissza ne térjen.

Az ember kezébe vehette az evangéliumot, de hol volt hozzá az ember? A 16-ik századbeli keresztény szívében hiába kereste az apostolok tiszta egét, mert a tiszta derült ég helyett nyugtalanságot és kételyt talált.

Az emberiség nem ment vissza az apostolok idejére, hová a reformátorok akarták vezetni, a középkorban sem maradt meg, hol az ó egyház akarta megtartani, de tekintetét a jövőre függesztve ment és megy előre, mindig előre.

* * *

Gyermekes felfogás a szabad vizsgálódás korában azt hinni, hogy a traditio és confessio mellett mindenki megmaradhat.

Ma alig van két egyformán hívő keresztény. A gondolkozó keresztény orthodox és eretnek egy személyben. Orthodox, mert őszinte, és eretnek, mert tudománya fényéből tesz be valamit az evangéliumba, és kihagy belőle olyat, a mi moralis érzésével ellenkezik.

A szabadságot despoticus legislatorrá tenni a lehetetlenséggel való próbálkozás.

De az emberiség épen az eretnekség által haladt és fejlődött mindenha. Jézus maga is eretnek volt. És ez nem is lehet máskép, mert az ideál szüksége az emberben a humanitással együtt nő.

A keresztény világ ideáljának a reformatio idejében két lejtője volt: az egyik szent Pálhoz, jobban mondva az apostolok köréhez vezetett, de a másik mindig több-több rationalismushoz.

A magyar reformátorok közül a 16-ik században e második lejtőn legmesszebb Dávid Ferencz haladott.

Dávid Ferencz róm. katolikusnak született, volt lutheranus, calvinista, és mint unitarius püspök végezte be küzdelmes és érdemtelen életét. Ha exclusiv egy religio sem lehet, csak dicsérnünk kell az olyan embert, kiben flexibilitás van és az emberiség mozgásához alkalmazkodni tud, mozdul vele és csinálja vele a világosabb új helyzetet. Őszinteség, egyszerű szív, finom erkölcsi érzék és sok tudomány voltak a tulajdonok, melyekkel Dávid Ferencz részt vett a század nagy kérdésében és Kolozsvár legnagyobb részét nézetének és tanának megnyerte.

Dávid Ferencz a bibliából olvasta ki, hogy a szentháromság dogmája nem alapszik a biblián és hogy a Jézus nem Isten.

Hát ez ábrándozás, méreg, az Isten és szent fia ellen való káromlás-e, a mint Kendi Sándor cancellár és unitarius a fehérvári országgyűlésen 1579-ben mondotta?

Az a ki tanítványainak a búcsu-vacsora alkalmával fájdalmasan mondotta: egy közületek elárul;

az a ki az olajfák kertjében bánatosan hajtotta fejét tenyerébe; és a kereszten felsohajtott: „Istenem, Istenem, miért hagyál el engemet!” miért ne lehetne ember, és csak ember?

Káromolják-e azok az Istent, kik azt hiszik, hogy új világ született, nem egy isten feláldozásából, de egy embernek az emberiség iránt érzett forró szeretetéből; nem egy isten véreből, de egy nagy szívu ember könyüiből?!

Ha Jézus isteni paizs nélkül, mint ember harczolta az élet harczát, akkor még inkább magunkénak tarthatjuk, példányunknak és vezérünknek fogadhatjuk.

Jézus élete és halála, ha embernek tekintjük is, megmarad egyszerű és mély, isteni és emberi misteriumnak egyszerre.

Angelico de Fiésole festőről mondják, hogy a Krisztus főt mindig térdelve festette, mert adorálta mint istent.

Én ugy érzem, hogy míg embersziv lesz, mely a morális szép után aspirál, és az isteni realisatioján fel tud melegedni, addig a Jézusnak mint embernek is, mindig lesznek tisztelői, követői, és emléke él és hat mint mindazoké a nagy embereké, kiket az emberiség arra választott ki, hogy általuk magamagát emlékeztesse arra: mi és mi akar lenni.

Erős meggyőződésű ember, csak ha nagy szive és nagy értelme van, kerülheti el a türelmetlenséget, mert csak az lehet türelmes, ki az élet törvényét érti és tudja, hogy minden mozog, változik, fejlődik és tökéletesedik.

A fehérvári gyűlés vezértagjai és többsége nem értették az élet törvényét.

Hiában mondotta Dávid Ferencz, hogy „a hit Isten ajándoka, és a lelkiismeret nem erőszakolható”. Tanai mellett hiában bizonyított a szentírásból: nem azt tekintették, való-e a mit tanít, hanem hogy újítás-e.

Mint újító „hogy mások az újítástól elirtózzanak” fő és vagyonszűrésre ítéltetett.

Fejedelmi kegyelem következtében, az ítélet után három nappal, a dévai várfogságba vitetett, hol nem sokára meghalt.

* * *

Dante szerint a pokol kapuja felett ez a felírás: „a szeretet csinálta”. A religiók martirjainak síratúl szinte ezt a felírást lehetne tenni.

Szent Ágoston a görög egyházi atyákat kárhoztatta a miért kételkedtek az örök pokolban, és hinni merészelték, hogy az idvezültek az elkárhozottak iránt részvétet fognak tanusítani. Szent Ágoston a biblia után az igazsággal párosult misericordiát képzelni sem tudta az Istenben, és a szeretet csodáját csak az engesztelhetetlenség csodájával tartotta lehetségesnek.

A fehérvári gyűlés ítéletmondóira ép azok az enyhítő körülmények felvehetők, melyek barbar tanaiért szent Ágoston mellett felvehetők.

Hiában mondotta Jézus „a betű öl, a szellem az, mely éltet“. A secták emberei mind egy családhoz tartoznak. Mint az Oedipus című nagyszerű tragédia végén az atyafiság kiderül, úgy derül ki a sectariusok közötti atyafiság, a türelmetlenség — e mindenikkel közös vonás — által.

De helyesen van az kimérve, hogy az üldözés mindig az üldözöttet nagyobbítja.

Az eretnek név alatt üldözöttek két érdemleges dolgot győzelemre segítettek: felszabadították a lelkiismeretet az egyház járma és a confessiók nyúge alól, és

a felszabadított lelkiismeretet a bibliának birájává tették.

A történelem mindig logicus. Az eretnekek által feltett előzményekből addig vonja a következtetéseket, míg végső consequentiaképen a kereszténység beolvad az emberiségbe.

Milyen hosszú, göröngyös és tövises az út odáig?

A Dávid Ferencz tanát Déván nem temethették el. Él az honfitársaink egy tekintélyes részének értelmében és szívében. És az angol faj egy szép és értelmes részénél az Oceán midkét partján a filozofia és kereszténység közötti compromissum unitarismus név alatt ép olyan szellemben él, fejlődik és terjed mint Dávid Ferencz tanította.

A Dávid Ferencz szellemében sem itt, sem ott az Oceán partjain nem hiszik, hogy az első emberben a bűn által az egész emberiség megromlott volna, nem hiszik, hogy a Krisztusban isten incarnálódott és szállott volna a földre azért, hogy bűneink terhét hordja, és szenvedése s halála által justificationkat megnyerje.

A Jézusban itt is ott is, csak egy felsőbb vallásos szellem képviselőjét látják, ki érzelmei által legtökéletesebben közeledett az Istenhez;

ki a szabadakarat abusussa következtében elfajult emberiségben nagy és üdvös változást idézett elő az által, hogy a moralis érzéket megújította, és az ember-szív fenekén rejlő jó forrását üdvös hatással érintette;

és a ki ez utasítása által: „legyetek tökéletesek, mint menyeyei atyátok tökéletes“, minden, a moralban, religioban és tudományban lehető reform útját megnyitotta.

Az eretnekek küzdelme és vértanusága után, ma már egyetlen egyháznak sincs hatalmában a hitnek tekintély által asilumot csinálni.

A mostani ember szive nagyon felforgatott sziv, nem egyik vagy másik egyház credoja, de a szivnek az értelemmel való meg-egyezése elégitheti ki vallásos érzelmét.

Az emberekben ma is meg van az ideal szomja és gondja, és a conscientia mélyében a dráma ma is egész nagyszerűségében foly, de az ideal szomja, gondja, és a dráma folyama felett, nem az egyház illetékes itéletet mondani és tartani, de megfordítva, az egyén illetékes az egyház tanai és morálja felett itéletet tartani.

Ma nincs szükségünk Sinai hegyre és Calvariára. mert az Isten szivünkben beszél, és akaratumkban, tényeinkben nyilatkozik.

Ma olyan széles útja van az üdvösségnek, mint maga az emberiség. Ma az a valódi religio, mely az ember lelkét ahoz az igazsághoz emeli fel: hogy az emberre nézve az emberiségen kívül nincs üdvösség, és hogy minden mi felvilágositja és egyesiti az embert, igaz; a mi felemeli, szép; a mi felvilágositja, egyesiti és felemeli, jó.

Ma nem szükség az Istent — ki egy nagy római író szerint — „latet in majestate mundi“ definiálnunk, hogy higyjünk benne: a jó szép és igaz vágya egyesit vele, a nélkül, hogy átláthatatlan mysteriumából kivennénk, és abban az arányban érezzük, a mely arányban igazság, értelem és szeretet van bennünk.

Az Isten megfoghatatlan, de azt értjük és érezzük, hogy az emberben, az emberrel mindig nő, és tényeinkben, intézményeinkben időről időre láthatóbbá lesz.

De a Dávid Ferencz esetéből már azt is értjük és érezzük, hogy az ember nem tehet és gondolhat a hit ellen, hogy ne tegyen és gondoljon az emberiség ellen.

Az üldözöttek mellett az emberiség.

Mert:

a Dolet felkiáltását a máglyáról „ember vagyok, nem vad állat“ az emberiség érti és érzi. Korunk dogmája, mely él, terjed: lelkiismeretszabadság.

Sámi László.

RÓMAI ÉS GÖRÖG IRÓK ÉLETE ÉS IRATAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL VALLÁSOS GONDOLKOZÁSUKRA.

II. M. Aur. Antoninus.

(Folytatás.)

Hatodik könyv. „A világegyetem kormányozható és engedelmes; az észnek, mely azt kormányozza, semmi oka sincs rosztat cselekedni, mert önmagában rosztat nem tartalmaz, s nem is sértetik meg semmi általa. Minden általa lesz és tökéletesítettik. Ismeri önmagát s tudja, mit és hogyan cselekszik.

„A legjobb mód magadat megboszulni: nem lenni hasonló a bántalmazóhoz.

„A világegyetem vagy zürzavar, vegyület és szétszóródás, vagy egység, rend és előre'átás. Ha az első: miért ohajtom ily tervtelen tömegben tovább élni? miért törődnöm egyébbel, mint, hogy mikép leszek egykor földdé én is? miért az aggódás? Hisz reám is bekövetkezik a szétszóródás, bármit cselekedjem is. De ha a második föltétel igaz, ugy erősen állok, tiszteletet nyilvánítok s bizom a kormányzóban.

„Saját lelked becsülése s tisztelése elégedetté tesz, öszhangba hoz a társadalommal, egyességbe az istenekkel, ha t. i. hálát adsz mindenért, a mit adnak és számodra rendeltek.

Fenn, lenn és körül az elemek mozgalmi. De az erény mozgása ezek közül egyikben sincs; az valami istenibb boldogan előre haladva alig észrevehető útján.

„Mily különösök az emberek. Embertársaikat életökben nem dicsérik; de, hogy magok az utódok által megdicsértessenek, arra nagy sulyt fektetnek. Szintugy aggódhatnak azon, hogy az elődök által nem dicsértettek.

„Ha valamely dolog végbevételét nehéznek találod, ne hidd, hogy az lehetetlen embernek; sőt, ha valami lehető az embernek s természetével is egyezik, higgyed, hogy azt te is végbeviheted.

„Az okatlan állatokkal s más tárgyakkal szemben te, mint okos lény, viseld magad nemesen s szabadon. Az emberi

lényekkel szemben légy társasszellemű. Minden alkalmossal fordulj az istenekhez s ne aggódj az idő hosszúsága fölött, melynek folytán ezt cselekszed, mert csak három óra is — így töltve el — boldogít.

„Szégyen a léleknek, hogy elcsüggedjen az életben, míg a test csüggedetlen.

„Ázsia, Európa csak szögletek; a tenger csak egy csepp; az Athos csak egy kis göröngy a világegyetemben; az egész jelen csak egy pont az örökkévalóságban; minden dolog kicsiny, változó, mulandó. Onnan jön minden, az egyetemes kormányzó hatalomtól, vagy közvetlenül, vagy egymás után következően. A rút a szépnek, a borzasztó és veszedelmes a nagyszerűnek utószülöttei. Egy főforrásra viendő vissza minden.

„Minden eszköz, ha céljának megfelel, jó; de, a ki azt csinálta még sincs jelen. Ámde a természet dolgaiban benn és jelen van az alkotó hatalom. Annál inkább illő tehát tisztelned e hatalmat s vélned, hogy ha annak akarattja szerint élsz és cselekszel, benned minden megegyező leend az észszel; mert a világban levők is észszel állanak összhangban.

„Ha az istenek határoztak fölőlem s sorsom felől, bizonyára jól határoztak, mert nem könnyű képzelni előretudás nélküli istenséget. A mi pedig azt illeti, hogy ők nekem ártanának: ugyan miért tennék ezt? minő hasznok lenne benne akár nekik, akár az egésznek, melyet gondozni egyedüli céljok. Ha nem határoztak fölőlem egyénileg, bizonyára határoztak az egész felől, s így a következőes utján az általános elrendezés folytán történőket örömmel kell fogadnom s azokkal megelégednem. Ha semmi felől sem határoztak, — a mit gondolni is szentségtelen dolog, — ugy se ne áldozzunk, se ne könyörögjünk, se ne esküdjünk, se ne csináljunk semmit azokból, a miket tenni szoktunk, képzelve, hogy az istenek jelen és velünk vannak. De ha tán nem határoztak volna is semmi minket illető dolog felől, ez esetben is tudok határozni en magam felől s ki tudom választani a mi hasznos; hasznos pedig mindenkinek az, a mi saját szerkezetével s természetével megegyezik. A természetem pedig eszes és társadalmias; városom és hazám, a mennyiben Antoninus vagyok, Róma; a mennyiben ember vagyok, a világ. A mik e kettőnek hasznosok, nekem is hasznosok.

„Mikor magadat fölvidámitni akarod, gondoldj erényeire azoknak, kik veled élnek; az egyiknek önzetlen tevékenységére, a má-

siknak szerénységére, a harmadiknak bőkezűségére, és így tovább. Semmi sem örvendeztet annyira, mint az erények képei, tündökölve a velünk együtt élők erkölcsében. Tartsuk hát ezeket szemünk előtt.

H e t e d i k k ö n n y v. „Minden ember annyit ér, a mennyit a munka, mely körül forgolódik.

„A dolgok össze vannak szöve egymással, és a kötelék szent. Alig van dolog összeköttetés nélkül. Az egymás mellé rendezettek alkotják a világegyetemet. Mert egy világ van, összealkotva a mindenekből; egy isten a mindenekben, állomány, egy közös észtörvény minden okos lényben, egy igazság, s tán egy tökély is az okos valók közt.

„Kötelessége, de sajátossága is az embernek szeretni még azokat is, kik megsértették. Ez pedig történik, ha nem feledelek, hogy ők is embertársaid, hogy nem tudva s akaratlanul is hibáztak; hogy rövid idő alatt mindketten meghaltak, s különösen, hogy tulajdonképen nem is sértett meg, mert vezérlő teheségedet rosszabbá nem tette, mint azelőtt volt.

„Gondolj végórásra. A mások által irányodban elkövetett bünt hagyj azon a helyen, a hol elkövetted.

„Ékesítsd fel magad ártatlansággal és szerénységgel. Szeresd az embert. Kövesd az Istent.

„Antisthenes szavai: királyi dolog jót tenni és rosszat nyerni.

„Tekints a csillagok pályafutására, mintha velök együtt haladnál; szüntelen tartsd eszedben az elemek elváltozását, — az ily gondolatok lemosják a földi élet salakját.

„A földből lettek a földbe térnek vissza, az égből eredettek újra eget keresnek. (Idézet Eurip.-ből.)

„Hatalmadban áll szabadon s valódi léleknyugalomban élni, ha az egész világ ellened kiabál is. Minden, a mi előmbé ötlök, eszköz az erényre, s azon művészet gyakorlására, mely ember- és istenhez tartozik. Mert minden, a mi történik, viszonyban van istennel vagy emberrel, s alkalmas a felhasználásra.

*) Cedit item retro, de terra quod fuit aute,
In terras, et quod missum est ex aetheris oris,
Id rursum coeli rellatum templa receptant.

Hasonl. Préd. XII. 9.

Lucr. II. 999.

„Az erkölcsi jellem tökélye abban nyilvánul, ha minden napodot mint utolsót éled át.

„A halhatatlan istenek az idők végtelenségén át folytonosan túrják, hogy az emberek nagy része rossz, sőt még gondot is viselnek rájuk. Te, kinek oly rövid élet van elődbe szabva, kifáradsz a rosszak iránti türelemben, daczára, hogy te is egy vagy azok közül.

„Nevetséges az emberben, nem menekülni saját rosszaságától, a mi pedig lehetséges; de futni a másokétól, a mi csaknem lehetetlen.

N y o l c z a d i k k ö n y v. „Ha teszek valamit, teszem azt az emberiség javára. Ha valami osztályrészemül esik, elfogadom azt s visszavezetem a minden dolgok forrására, az istenekre, honnan kiindult.

„Méltán szenvedsz; mert inkább akarsz jóvá lenni holnap, mint jó lenni ma.

„Az okos lény szervezetében nem látok oly erényt, mely az igazsággal ellenkeznék; de látok olyat, mely a gyönyör szeretetével ellenkezik, és ez az önmegtartóztatás.

„A szenvedélyektől szabad lélek olyan, mint egy erős vár; ember számára nincs biztosabb menhely. A ki e várat nem ismeri, gyarló; a ki ismeri, de oda nem menekül, boldogtalan.

„Az én szabad akaratommal szemben embertársam szabad akaratára ép oly közönyös, mint lélekezete és teste. Mert ámbár egymásért teremtettünk: mindenikünk kormányzó tehetségének megvan saját kötelessége; különben embertársam rosszasága az én rosszamat lenne, a mit pedig isten nem akart, nehogy boldogságom másoktól függjön.

„Tekints be embertársad vezérlő tehetségébe s engedd, hogy tekintsen más is a tiédbe.

K i l e n c z e d i k k ö n y v. „A gondolkodó ember jelleméhez tartozik, hogy nem gondatlan, nem türelmetlen s nem megvető a halállal szemben, hanem várja azt nyugodtan, mint a természet működéseinek egyikét; készül az órára, melyben lelke a testi borítékból kiválik; sőt a körülötte élők egyenetlenkedéseiből támadó zavarokat látva, így szól: jöjj hamar, oh halál, nehogy véletlenül én is elfelejtkezsem magamról.

„Ha teheted, javítsd meg tanítás által azokat, kik rosszat cselekesznek; ha nem, ne feledd, hogy adva van türelem e célra. Magok az istenek is nemcsak türelmesek az ilyenek iránt, de kegyelmesek is.

„Nem a szevedőlegességben, hanem a tevékenységben áll java és rosszsa a társadalmi eszes lénynek; épen így erénye és bűne is.

„A világegyetem időszakos mozgalmi mindig ugyanazok; és vagy az egyetemes ész jön mozgásba minden alkalommal — s ekkor légy elégedett működése eredményével, — vagy ennek egyszere mozdulata nyomán következik minden egymás után; vagy oszthatlan elemek alkotják a dolgok eredetét. Szóval, ha van isten: minden jól van; ha a történetesség uralkodik, te ne kormányoztasd magad általa.

„Az isteneknek vagy van hatalmuk, vagy nincsen. Ha nincs, miért imádkozol hozzájuk? ha van, miért nem kéred magadnak azt az erőt, hogy ne félj, a mitől félni s ne kívánd, a mit kívánni szoktál. Ezeket kérhetnéd inkább, mint azt, hogy ez a dolog történjék, a másik ne történjék. De tán azt mondod, hogy az istenek amazokat különben is hatalmadba adták. Ha így van, vajjon nem helyesebb-e szabad emberként élni a hatalmadban levővel, mint szolgaiasan kívánni azt, a mi nem áll hatalmadban. De ki mondotta neked, hogy az istenek nem segítenek minket abban is, a mit hatalmunkba adtak. Irányuljon csak imád mindig félelmed, kívánságaid s aggodalmaid legyőzésére, érezni fogod, hogy az istenek mellett vannak s boldog leszel.

„Egy bölcsész mondja: betegségemben nem testi szenvedéseimről beszéltem, hanem a természeti dolgokról, mint azelőtt; figyelve különösen arra, hogy a lélek, mialatt a testnek ily mozgalmában részt vesz, hogyan tarthatja magát szabadon és zavartalanul. Tégy te is így jó és balsorsban, mert a bölcsészetet semmi körülmények közt el nem hagyni, s tudatlan vagy a természettel ismeretlen emberrel semmis dolgokat nem beszélni: elve minden bölcsészeti iskolának.

„Ha rossz vagy hűtlen emberrel találkozol, ne feledd, hogy ilyeneknek is kell létezniök, s hogy a természet a mások rosszsaival szemben kebledbe egy-egy megfelelő erényt oltott, melylyel mint ellenszerrel rendelkezhetel. Az eltévedetteket tanítás által a jó útra vissza kell vezetned; mert a ki hibázik: eltéveszté célját s ezért tévelyeg. Külső rossz lelkedet nem érintheti, a mi pedig neked valóban rossz, a n n a k a l a p j a s a j á t l e l k e d b e n v a n. Mi különös van abban, ha egy miveletlen ember miveletlenül beszél és cselekszik? Magadat feddheted meg, ha tőle egyebet vártál. Hálátlan emberre panaszolsz? . . . miért nem nyujtád jótéteménye-

det föltétlenül s visszavárás nélkül?! Ha szolgálatot tettél, miért nem elégít ki a tudat, hogy a természet követelése szerint cselekedtél? Kíván-e visszafizetést a szem a látásért, a láb a járásért? Valamint e tagok bizonyos czélokra vannak alkotva s együttműködés által nyeri meg mindenik a magáét: úgy az ember is, mint hogy a természet által jótékony cselekvényekre teremtetett, ha a köz vagy egyesek érdekében valami jót tesz, saját mivolta szerint cselekszik s megnyerte jutalmát.

Tizedik könyv. „A mi veled történik, öröktől fogva elő volt készítve számodra, mert az okok egybefüggése öröktől fogva szövi fonalát létednek s eseményeinek.

„Ha elsajátítottad e neveket: jó, szerény, igaz, eszes, egyeslelkű, nagylelkű, vigyázz, nehogy elváltoztasd jelentéseiket, s ha elvesztetted, indulj azonnal keresésükre. Az eszes annyit tesz, mint szabad és önelhatározó gondolkodás; az egyeslelkűség annyi mint önkénytes elfogadása a köztermészet által rendelt dolgoknak; nagylelkűség annyi, mint az észnek felülemelkedése a test kedves vagy fájdalmas érzésein, felül a hirnéven, a halálon stb. Ha e nevek birtokát megőrzöd, a nélkül, hogy ohajtanád mások által e nevek szerint neveztetni: egészen átváltozol s más életre lépsz át. Mert úgy élni, a mint eddig éltél, darabokra tépetni egy ily életben: csak bárgyu, életét nagyon szerető embernek sajátja, s olyan mint ama félholt küzdőké; kik bár sebekkel vannak borítva, kérve kéri, hogy a következő napig életbe hagyassanak. — Szerezd meg tehát e neveket s maradj velök, mint ha a boldogok szigetére költöztél volna. De ha érzed, hogy nem bírhatod őket, vonulj bátran valamely szögletbe, vagy távozzál azonnal az élethől, és pedig egyszerűen, szabadon, szerényen, megtevéen legalább ezt az egy dicséretes dolgot életedben, hogy t. i. így távozol belőle. E neveknek emlékezetben tartását nagyon elősegíti az, ha szüntelen emlékezel, hogy vannak istenek, s hogy nem kívánnak tőled hízélgést, hanem minden okos lényt önmagukhoz hasonlóvá tenni akarnak; ha emlékezel, hogy a mi figefa teendőit végzi, az figefa; a mi a méhét, a méh; s a mi az emberét, az ember.

„Kinek igaz elvei vannak, a legkisebb szabály is emlékeztetheti arra, hogy szabad legyen bánattól és félelemtől. Pl. „mint falevelek, olyan az emberi nem“ (Homér). Falevelek gyermekeid is; azok is, kik dicsérnek; azok is, kik átkoznak; azok is, kikre hát-

ra marad s kik tovább szállítják az ember hírnevét. Mert mindezeket „létre hozza a tavasz“, mint a költő mondja; aztán elhordják a szelek; majd az erdő újakat hoz elő helyökbe. Rövid a léte mindenek, te mégis úgy fáradsz utánnok, mintha örökkévalók lennének. Nehány nap még s bezárod szemeidet, s azt, ki sirodig kísér, csakhamar egy másik fogja siratni.

„Emlékezzél, hogy a mi téged üsztönöz s vezet, benn van mélyen elrejtve: ez a rábeszélés ereje, az élet, s ha szabad így szólani, maga az ember. Tenmagad felett elmélkedve sohase foglald be (gondolatodba) azt, a mi körülvesz s az eszközöket, melyek hozzá tartoznak. Mert e részekben — a mozgató s visszatartó erő nélkül — nincs több haszon, mint a takács vetélőjében, vagy az író tollában.

T i z e n e g y e d i k k ö n y v. Az eszes lélek sajátjai a következők: látja önmagát, rendelkezik önmagával s olyanná lesz, a milyenné akar; a gyümölcsöt, a melyet terem, önmaga élvezi; czélját eléri, bárhol legyen is az élet határa. Áthat a világegyetemen s az azt körülfogó ürön, annak alakját vizsgálja; az idők végtelensége felett kiterjeszkedik; a dolgok időszakos változatait átöleli, felfogja; megérti azt is, hogy az előtte és utána valóokban lényegileg semmi sem új. Továbbá, szereti embertársát, az igazságot, szerénységet; semmit önmagánál inkább nem becsül, és ez a törvénynek is sajátja. Tehát az igaz és józan ész semmiben sem különbözik az igazság eszétől.

„Mily lélek az, mely kész bármely perczen megválni a testtől, akár végleg kioltva, akár szétszórva legyen, akár folytassa létezését! De csak az esetben, ha e készség az ember önelhatározásából ered, nem csupán makacsságból s megá'alkodottságból, mint a k e r e s z t é n y e k *) t e s z i k; hanem megfontolva, méltányosan s úgy, hogy mást meggyőzzön s rábirjon, tragikái mutatvány nélkül (ἀτραχώδως).

„Kezdetben a tragoediák azért hozattak színre, hogy emlékeztessék az embereket, hogy a velök történő dolgok mind a természet rendes kifolyásai; s ha va'aki gyönyörködik ezeknek szinpadai feltüntetésén, ne jöjjön zavarba akkor se, ha az életnek ama nagyobb szinpadán valóban előfordulnak. A dráma-írók sok szépet és igazat mondanak, pl. „ha az istenek nem vigyáznak reám és gyermekeimre, ennek is oka van,“ vagy, „az élet learattatik, mint búzakalász,“ stb. — A tragoedia után a régi komoedia lépett föl, mesteri szólásszabadsága s nyílt egyszerűsége által figyelmeztetve

*) A keresztényekről csak ez egy helyen tesz említést; valószínűleg talá-lóan. — D. K.

az embereket, hogy az esztelenségektől tartózkodjanak. A közép komoedia után az új állott elő, de ez már csupa mimikává sülyedt, habár ennek írói is mondanak néha jó és igaz dolgokat.

„A lemetszett ág elválik fájától. Az ember, ha elszakítja magát embertársaitól, kívül esik a társadalmon. Az ágat más vágja le, de az ember saját mivelete által választja el magát az emberektől, ha gyűlöli őket s elfordul tőlük, nem tudva, hogy ugyanekkor kitért az egész társadalmi rendből. De mégis van egy előjoga, mely a fának nincs meg s melyet bizonyára a társadalom alapító Zeüsz adott neki, t. i. hogy újra visszanőjön, újra részévé legyen az egésznek; habár e visszatérés mindig nehézséggel jár.

„A lélek megőrzi kör-alakját, ha sem túl nem terjed, sem össze nem vonul, szét nem szóródik s alá nem sülyed, hanem világitva van ama világosság által, melyen át látja az igazságot, az igazságot a dolgokban ép úgy, mint önmagában.

„Embertársaddal szemben tartsd el előtt a következőket: a.) az emberek egymásért léteznek, tehát viszonyban vannak egymással. b.) milyenek az emberek künn és otthon? véleményüknek mily rugói szoktak lenni; cselekedeteiket minő érülettel végezik? c.) ha helyesen tásznak, nincs okunk neheztelni; ha pedig jogtalan-ságot követtek el, akaratlanul s nem tudva cselekedtek. Mert a lélek val a m i n t a k a r a t l a n u l f o s z t a t i k m e g a z i g a z s á g t ó l, szintugy akaratlanul fosztatik meg azon erőtől is, hogy magát mindenki vel szemben méltányosan viselje. Ez okozza azt, hogy az emberek fájdalmat éreznek, ha igaztalanoknak, hálátlanoknak vagy roszakaróknak neveztetnek. d.) Gondold meg, hogy te is téssz rosztat, hogy csak ember vagy, mint mások, s ha tán némely bűnöktől tartózkodol is, ezt sem mindig dicséretes okokból teszed; e.) hogy a körülmények folytán végzett cselekedetek helyes vagy helytelen voltát nem mindig tudhatod, mert sokat kell tanulni és tapasztalni avégre, hogy valaki igaz itéletet mondhasson. f.) mikor nagyon boszankodol s aggódol, gondold meg, hogy az élet csak egy perc s gyorsan tovatűnik. g.) hogy nem az emberek cselekedetei zavarnak, mert azoknak alapja az emberek vezérlő tehetségében van, hanem saját véleményünk az, mely zavart okoz. Eszedbe véve tehát, hogy a más bűne reád szégyent nem hozhat, dobd el a véleményt s nyugodt leszesz. h.) gondold meg, mennyivel több fájdalmat okoz a tények feletti harag, mint magok a tények. i.) hogy egy valóban nyugodt kedélyhangulat legyőzhetetlen; mert mit tehet akkor ellened a legroszabb ember is, ha te nyugodtságot foly-

tonosan megtartva, nyájasan inted s szeliden javitgatod őt minden alkalommal, mondván: nem úgy, gyermekem; mi más célra vagyunk teremtvé, nem nekem, hanem magadnak okozasz bántalmat, gyermekem.“ És így mutasd meg neki gyöngéd érintgetéssel s egyetemes elvek felmutatásával, hogy igazad van. De tedd ezt mindig őszinte, tiszta, jóakaró lélekkel, feddés s minden utógondolat nélkül.

Fogadd e kilencz szabályt, mintha a muzsáktól nyerted volna s kezdj valahára valódi ember lenni. Mikor haragra gyulsz, jusson eszedbe, hogy szenvedély által vezéreltetni nem férfihez illő, hanem, hogy szelidség és jóság inkább egyeznek az emberi természettel, tehát illőbbek is. A ki e tulajdonokkal bir, annak van ereje és bátorsága, az nem lesz a szenvedélyek rabjává. Mennél szabadabb az ember a szenvedélyektől, annál erősebb. A fájdalom érzete gyengeség jele, ép így a haragé is. A kik ezeknek hódolnak, meg vannak sebezve.

„Ha vezérlő tehetséged a történőkkel elégedetlenkedik, eltéveszti célját, mely kegyességben, Isten s az igazság iránti tiszteletben áll.

„Nem állithatsz fel mások számára szabályokat addig, míg a szabályoknak engedelmeskedni magad meg nem tanultál.

„Senki sem rabolhat meg minket szabadakarunktól. (Epict.)

T i z e n k e t t ő d i k k ö n y v. „Mindazon dolgokat, melyekre életed folytán kerülő úton törekedtél, most egyszerre elérheted. Tehát feledd a multat, a jövőt bizd a gondviselésre s a jelennel élj kegyesség és igazság szerint. Kegyesség szerint, hogy elégedett lehess a történőkkel, mert a természet azokat a te számodra, téged az ő maga számára rendelt. Igazság szerint, hogy mindig szabadon és leplezetlenül szólhasd azt s tetteid törvényszerűek s méltányosak legyenek. Ne álljon útabban sem az emberek roszasága, sem vélemény, sem szó, sem a test érzékei. Ha minden egyebet mellőzve csak vezérlő tehetségedet s a benned lakozó szentséget tartod szem előtt, ha nem attól félsz, hogy egykor meg kell halnod, hanem attól, hogy sohasem kezdettél a természet szerint élni: bizonyára oly ember léssz, ki méltó a világegyetemhez, mely létrehozta: nem léssz többé idegen saját szülőföldeden; nem fogsz csodálkozni mindennapi dolgokon, mintha véletlenek s természetellenesek volnának.

• „Isten látja az emberi lelket tisztán, elkülönítve anyagi öltözékétől. Értelmével csak az értelmet érinti, mint a mely tőle eredve jött át a testekbe. Ha te is ily cselekvéshez szoktatod magad, sok zavartól szabadulsz. Mert a ki nem tekinti az őt körülfogó testet, bizonyára nem törődik anyagi és külső dolgokkal.

„Gyakran csodálkoztam, hogy van az, hogy ámbár minden ember inkább szereti önmagát, mint másokat, mégis többre becsüli másoknak felőle nyilvánított véleményeit, mint a magáéit. Ha egy isten, vagy egy bölcs tanító az embertől követelné, hogy ne gondoljon s ne tervezzen semmit anélkül, hogy azon perczben ki ne mondja: bizonyára egy napig se tudna elhordozni egy ily állapotot.

„Hogyan lehet az, hogy az istenek midőn a dolgokat oly jól s az emberiségre nézve oly jótékonyan berendezték, egy dolgot nem vettek figyelembe, t. i. azt, hogy a nagyon jó emberek, kiknek ugy szólva legtöbb közösségük van az istenséggel s a kik kegyes és vallásos élet által vele benső viszonyba léptek, ha egyszer meghaltak, többé soha se létezzenek s teljesen kioltassanak? . . . Ha ez így van, hidd el, hogy ha máskép kellett volna lennie, az istenek ugy végezték volna. Mert ha helyes volt, akkor lehető is volt, és ha természet szerinti, a természet ugy intézte volna. De mivel nem így van elintézve, (ha ugyan nem így van), légy meggyőződve, hogy nem ugy kellett volna lennie; mert magad látod, hogy e vizsgálódásodban az istenséggel vitatkozol, a mit azonban nem tehetnél, ha az istenek legigazabbak és legjobbak nem volnának; minthogy pedig ilyenek: igaztalanul vagy meggodolatlanul a világrendben semmit sem cselekedhettek.

„Vagy végzetszerű szükségesség ura'g, vagy legyőzhetlen rend; vagy gondviselés, vagy igazgató nélküli zürzavar. Ha szükségesség: miért állasz ellent? Ha gondviselés, mely engesztelhető: tedd méltóvá magadat az istenség segélyére. De ha kormányzó nélküli zürzavar: nyugtasson meg a tudat, hogy saját magadban van egy kormányzó hatalom, az ész; s ha a vihar magával ragad is, hagyd, hogy vigye a nyomorult testet, a gyarló lélekzetet s minden egyebet, mert az ész t legalább nem fogja elragadni.

„Nehéz bajaidban ne feledd, hogy minden ember értelmel egy isten és az istenség kifolyása; hogy semmi sem az ember sajátja, gyermekét, testét s étetét is az istenségtől nyerte. E gondolat megnyugtat.

„Azoknak, kik így kérdeznek: hol láttad az isteneket, vagy hogyan fogod fel, hogy léteznek, s imádd őket? — azt felelem, először, hogy még szemekkel is láthatók; másodsor, hogy saját lelkemet sem láttam, mégis tiszteltem. Ép így az isteneket illetőleg is: a miből folytonosan tapasztalom hatalmukat, abból felfogom lételőket s imádom őket.

„Az élet biztonsága ez: vizsgálj meg minden egyes dolgot anyagilag és alakilag. Teljes lelkedből tegyed a jót s szóljad az igazat. Élvezd az életet, egyik jó cselekedetet megszakítás nélkül a másikhoz csatolva.

„A napnak egy világossága van, habár sugarai a hegyeken megtörnek is. Egy közös anyag van, ha számtalan testekbe szétoszlik is. Egy lélek, bár megoszolva végtelen természetek s egyének között. Egy értelem, bár osztótnak látszik is. Az anyagiak érzés és rokonság nélkül állanak, de a vonzódás s a fölöttök álló értelem még ezek részeit is összetartja. Az emberi értelem azonban sajátságos módon törekszik ahoz, a mivel rokon, viszonyba jó vele s a közösség érzete meg nem szakadhat.“

Átmentünk a 12 könyvön. Igyekeztem a nagy fejedelem gondolatmenetét vagy legalább nevezetesebb elveit lehetőleg bőven feltüntetni; hogy mennyire sikerült, nem tudom. Még csak néhány szót adok az író és irata ismertetéséhez. Említettem előre, hogy a műben összefüggés nincs. Lehet, hogy ha az lett volna célja, s idő és alkalom leendett, az összerakott anyag rendszeres egészszé nőtte volna ki magát. Hogy a stoicusoknak minő rendszerét követte volna, tudni biztosan nem lehet. A műben legtöbb az ethikai és theologiai elem. A physikai rész is, a dolgok természetének vizsgálása, elég bőven, a dialecticai kis mértékben található. A fejedelem a görög bölcsészeti iskolákkal ismeretes volt, de úgy látszik szorosan egyikhez sem csatlakozott, mert némely elvei túlszárnyalják a stoicus iskolát is. Socrates egyik főpéldánya; mondásaira s tetteire gyakran hivatkozik. Pythagorasnak s követőinek nagy barátja. Legtöbbet idéz Plátótól és Epictetustól. Ez utóbbi úgy látszik legközelebb áll hozzá. Az epikureusokról nem tesz említést, habár némely elvöket észrevéteti. A költők, Homér, Hesiod, Pindar; a színírók, Sophocles, Euripides, Aristophanes stb. mind jó barátai. Mindezen írók műveiből egész gyűjteménye volt s rendes kijegyzéseket, idézeteket írt össze belőle. Ily jegyzések alapján támadtak a gondolatok, melyek a könyvet alkotják. Arany életszabály azoknak nagy részé, melyet a fejedelem a gyakorlatban érvényesített. A könyv nagy részét, azt hiszem, élte utolsó éveiben írta; erre mutat a halálnak s arra készülésnek igen-igen gyakori emlegetése. *)

*) Az első könyv végére tett megjegyzésből ítélve, azt Esztergomban; a másodikikat Canuntumban írta, tehát mindkettőt Pannoniában. Annál érdekesebb. — D. K.

Ha Senecát s M. Aurélt összehasonlítjuk, nevezetes különbségeket találunk. Seneca, roppant sok olvasás és ismeret mellett, megragadólag ír; a gondolatot s elvet, ha tán nem elég helyes is, előadása által az olvasóba önti. M. Aurél nem rendelkezett ily szerencsés irályllyal; gondolatait nem tudta felöltöztetni; egyszerű mezben tárja elénk. Amabban gyönyörködünk, ezzel egyetézünk. Senecában a stoicus író felülmulja az embert. M. Aur. ban az ember felülmulja csaknem önmagát. Amaz jobban írja, ez jobban cselekszi. Amaz büszke iskolájára, arrogans elveiben; ez szerény, de csüggedetlen az elvek gyakorlati érvényesítésében. Amaz a bölcs et, ez az embert emeli az istenek közé. Sőt Senecánál a bölcs néha nagyobb az isteneknél, mert ezeknek nincsenek szenvedélyeik, melyek ellen harcolniok kellene, míg a bölcs azokat legyőzve, felülmagasztosul. M. Aurél nem megy ily merész túlzásokba; a bölcsben az embert, az emberben az isteni részt tekintve, megelégszik, ha az istenek felé törekedhetik, ha őket követetheti; ha hozzájuk segélyért imádkozhatik. Amaz a halál megvetését hirdeti s meg is hal stoicus elszántsággal; ez nem veti meg, de végzi pályáját nyugodtan, „mint az olajgyümölcs, leesik, ha érett, áldva a természetet, mely létrehozta, s köszönetet mondva a fának, melyen lételet átélte. A kettőnek működését egy száz év választja el, s tán mondhatnám, hogy utóbbi ily arányban áll közelebb a kereszténységhez.

Senecát ajánlottam volt s maig is ajánlom papságra készülő ifjainknak olvasás végett. Sok elvét meg kell rostálni, az igaz; de eszmékben gazdag; irálya sokszor ragyogó; olvasása élvezet. Ide járul az a szerencsés körülmény is, hogy iratai bárhol megkaphatók. M. Aurél jegyzetei nem lennének alkalmasok nyilvános iskolai olvasásra; anyagot se adnának annyit s oly változatost. Irálya is sajátosság. De, ha valaki magyarra jól lefordítaná, méltó olvasmánya lehetne minden gondolkodó embernek s méltó tanulmánya minden tanulónak. — Életirata közben azt mondtam, hogy a milyenné lenni tanult, olyaná lett; most azt mondom, hogy a mint irt, olyan volt. És ez a könyvnek és írójának legszebb ékessége. Könyve és élete bizonyosságot tesznek arról, hogy ő legnagyobb uralkodó volt. . . . mert ön magán is uralkodott.

Derzsi Károly.

ÉRTESÍTÉS AZ UNITÁRIUS ISKOLÁKRÓL.

1. A kolozsvári főtanodáról.

A lefolyt iskolai év kezdetét vette 1878 szeptember 1-ső napján. Szeptember 5-ikéig a beiratások, felvételi-, pót- és javító-vizsgálatok történtek s az órarend állítottat meg. Az iskola ünnepélyes megnyitása szeptember 5-én d. e. 8 órakor volt iskolai felügyelő gondnokok: Mlgs Hajós János, miniszteri tanácsos és Tkts. Kőváry László urak s a tanári kar jelenlétében; a mikor is Kőváry László buzgó felügyelő gondnokunk az ifjúsághoz szép alkalmi beszédet intézett. A rendes előadások sept. 6-án d. e. 8 órakor kezdődtek meg.

Felvétetett a papnöveldebe papjelölt és papnövendék összesen: 26. A gymnasiumba rendes tanuló: 245; magán tanuló 6; összesen: 251. Az elemi iskolába rendes tanuló: 67; magán tanuló: 4; összesen: 71; mindössze: 348; tehát 17-tel több mint a mult évben; évközben kilépett a papnöveldeből: 5; a gymnasiumból: 23; meghalt 1; az elemi iskolából: 6; meghalt: 5. Nem vizsgázott 7; osztály-ismétlésre utasított: 7. Év végén maradtott összesen: 308. Az osztályozás eredménye szerint, volt: kitünő 55, dicséretes 73, elsőrendű 139, másodrendű (secunda) 29. Nemzetiség szerint volt: magyar 331; német (szász) 4; román 13. Vallás szerint: unitárius 173; ev. ref. 57; ágost. hitv. 17; róm. kath. 54; g. kath. 7; g. keleti 6; mózes vall. 34.

Az egész intézetben működött 10 rendes, (egy tanári hely üresedésben) és 2 póttanár; 3 tanárjelölt; 4 köztanító; 5 szaktanító s az 1-ső és második elemi osztályban egy tanító-képezdét végzett okleveles tanító; összesen: 25. Tornászatra ez évben is csak a gymnázialis osztálybeliek jártak a városi torna-vivodába. Ebből a vizsgálat folyó év junius hó 15-én tartatott meg. Az első félévi közvizsgálatok folyó évi jan. 23-ától 31-éig; a második félévben pedig junius 18—26-áig tartattak meg. Mind két vizsgálat alkalmával érdemes és buzgó felügyelő gondnokunk t. Kőváry László ur, valamint az E. K. Tanács által kinevezett vizsgáló bizottság tagjai főtanodánk iránti meleg érdeklődésöknek szép jelét adták.

Érettségi vizsgálatra jelentkezett 24 rendes és 1 magán tanuló. Az írásbeli vizsgálat megtartatott május 23, 24, 25 és 26-án. A szóbeli vizsgálat, mely igen szép sikerrel folyt le, meg-

tartatott június 27, és 28-án; előállott 23 rendes és 1 magán tanuló. Kik közül 9-en kitünő, 7-en dicséretes és 7-en jó osztályzattal nyilvánítottak éretteknek. Ezek közül jogtudományi pályára szándékoznak menni 11-en; papi pályára 5; tanári pályára 2; katonai pályára 4; orvosi pályára 1; bányászati pályára 1.

Papi szigorlatra jun. 30-án előállott 2, kik közül Vas-ka Béla dicséretes, és Tibáld József kielégítő eredmény-nyel tették le a szigorlatot.

Főtanodánkat a lefolyt iskolai év kezdetén érzékeny veszteg érte kiskadácsi Simén Domokos főtanodai r. tanár és az unitárius vallásközönség egyházi főjegyzőjének 1878 évi sept. 9-én életének 43-ik, tanárságának 16-ik évében, huzamosabb idő óta tartó betegség következtében, Kis-Kadácson, történt halálával. Szeretett pályatársunk és barátunk díszje volt főtanodánknak és tanári karunknak; mintaképe egy lelkiismeretes, kötelességét híven teljesítő valódi tanárnak. (Lásd a „Ker. Magvető“ 13 ik kötet 284. l.)

Az általa előadott tantárgyakat: főtisztelendő Ferencz József püspök ur, tiszt. Nagy Lajos, Kovács János és Péterfi Dénes tanár urak adták elő.

Hajós Béla tanártársunk az E. K. Tanács engedélyével a II. félévben Budapestre ment az orvostudori szigorlat letétele végett. Az általa tanított tantárgyakat: t. Kovácsi Antal, t. Benczédi Gergely, t. dr. Bartók István, t. Benedek Áron tanár urak; t. dr. Gyergyai Árpád úr és t. Binder Emil egyetemi hallgató adták elő.

A tanuló ifjuság magaviselete erkölcsi tekintetben és a fegyelmet illetőleg általában dicséretes volt s haladásra mutat; a büntetések száma jóval kevesebb a múlt évinél; nagyobb büntetést maga után vonó vétség nem fordult elő. — Különös örömmel jegyzem fel, hogy a mások tulajdonának szentségben tartása iránti érzék az ifjuságban meglepően nyilvánult, a mennyiben egy lopási eset sem fordult elő.

Az ifjuság egészségi állapotát illetőleg fájdalommal kell feljegyeznem, hogy a lefolyt évet nem számíthatjuk a kedvezőbbek közé; mert a roncsoló toroklob tanodánkat sem kímélte meg a gyász-tól. Jóllehet az iskola kórházában csak egy beteg halt meg Péchi Gergely, ev. ref. vallású, VI. osztálybeli tanuló 1879 márt. 4-kén hagymázban; de a roncsoló toroklob áldozatául 5 reményteljes gyermek esett, még pedig az illető szülőknek közvetlenül gondozó karjai között. -- E halottak közül Lászlóczki Péter, 4-dik elemi oszt.

tálybeli unitárius vallású Kolozsvárt, meghalt 1879 febr. 12-kén; Merza István, 3-dik el. oszt. róm. kath. Kolozsvárt, meghalt 1879 apr. 19-én; Váradi Elemér, 3 ik el. oszt. unitárius vallású, Kolozsvárt, meghalt 1879 apr. 11-én; Merza Károly, 2-ik el. oszt., róm. kath. vall. Kolozsvárt, meghalt 1879 apr. 22-én; Faszbinder Henrik, 1-ső oszt. róm. kath. vall. Kolozsvárt, 1879 mart. 12-én. Nyugodjanak csendesesen az élet fájáról oly korán lehullott bimbók, a gyászoló szülők megsebzett szívére az ég küldjön enyhítő balzsamot nagy veszteségek közepett.

Fennjáró beteg is sok volt, de nem vált veszélyessé. A szembetegség szintén kis mértékben uralkodott husvét és pünköst között, de gondos ápolással hamar eleje vétetett.

A z i s k. k ó r h á z b a n a lefolyt tanévben 20 beteg volt; ezek közül kettő két ízben. A betegségek nemei: toroklob, váltóláz, hagymáz, lépdaganat, bélhurut stb. kisebb nagyobb mértékben.

A fenn említett Péchi Gergely kivételével -- ki a kórházban halt meg -- mindnyájan felgyógyulva jöttek ki. A kórházra tett összes kiadás 223 frt 03 kr. mely összegből csak 16 frt 75 kr.t fizettek vissza, a többbit az E. K. Tanács, mint szegénysorsu tanulónak, elengedte.

A kórház rendes orvosa Dr. Gálfi Endre, honvéd törzsorvos, a ki lelkiismeretes buzgósággal látogatta a betegeket; továbbá Dr. Bartók István és Dr. Gyergyai Árpád hitrokonaink szintén készséggel és odaadó buzgósággal működtek közre az iskolában az egészség fentartására. Özv. Főtisztelendő Kriza Jánosné pedig, mint az igazgatóság által kinevezett felügyelő-nő, lankadatlan szorgalommal látogatta a kórházban a betegeket s hol szóval, hol pedig tettel befolyt betegségeik enyhítésére. Fogadják az illetők e helyen is a beteg tanulókat iránt tanusított buzgalmukért az igazgatóság hálás köszönetét.

Kórházfelügyelő Hajós Béla helyett a teendőket II-ik félévben Kovács János ig. tanár telyesítette. Kecskeméti Elek, volt kórház-ápoló helyébe az E. K. Tanács 1878 sept. 29-től Barabás Károlyt nevezte ki, a ki csupán a lakásért elvállalta a betegek ápolását s így a kiadások tetemesen apadtak, mivel eddig minden beteg után 50 kr. napidíjt kellett adni az ápolónak. Ki kell emel-nem a jelenlegi ápolónak lelkiismeretes buzgóságát, előzékenységét, nemes bánásmódját s áldozatkészségét a betegek irányában. Kelemen Beniamin, áldozatkész hitrokonunk s e kórház alapítója ez év-

ben is ajándékozott a kórház számára egy szekér fát. Fogadja szíves köszönetünket.

A lefolyt isk. évben a főtanodában nagyon sok újítás és javítás történt. A 8-ik számú lakszoba rajzteremmé alakítottatott át s a mai kor nevelési igényeinek megfelelőleg rendeztetett be. A 28-ik számú tanterem új padozattal láttatott el s új padokkal, asztallal s táblával szereltetett fel; a többi tantermekben is tetemes változás történt. Az igazgatósági tanácsterem kifestetett, s új asztallal láttatott el. A lakszobák ajtói mind újból festettek, kettő pedig újból padoztatott. Az összes kiadás a fennebbiekre: 725 frt 90 kr.

Taneszközökre és tanszerekre a megelőző isk. évben tetemes összeg fordítottván, ez évben csak egy „történelmi iskolai térkép“ vétetett a VIII. gymn. oszt. számára, ára 5 frt. Továbbá szereztetett 11 frt értékű hangjegy az orgona és műének tanulásához.

Különböző intézetektől jött 59 drb. „Értesítő“ az 187⁷/₈-dik isk. évről.

Az országos m. kir. statistikai hivatal megküldötte összes kiadványait 1870-től kezdve. A „Franklin társulat;“ továbbá: Aigner Lajos, Lampel R., Maurer Adolf, Lutsch József, Hoffmann és Molnár könyvtárosok több tankönyvet küldöttek meg mutatványul, melyek a tanári kar könyvtárába helyeztettek el.

Ngs. Dr. Martin Lajos egyetemi tanár ur ajándékozott 20 drb ásványt az ásványgyűjtemény számára.

Az ifjuság f. évi május 15-én a „Lövolede“ helyiségében a „szegedi árviz-károsultak segélyezésére“ és az „isk. Apolló zenekör“ alaptőkéje gyarapítására szépen sikerült májajlist rendezett, melynek tiszta jövedelme volt 168 frt 28 kr, ebből 83 frt 14 kr. elküldetett a szegediek segélyezésére, 85 frt 14 kr. pedig átadatott az „Apolló kör“ javára.

Főtanodánk könyvtára, melyet nemcsak a tanárok és tanulók, hanem minden érdekeltnek használnak, gyarapodott vétel útján 8 drbbal, ajándékozás útján 191 drbbal. Ebből tiszt. Domokos Áron úr ajándékozott 1 drbot, t. Kovácsi Antal tanár úr 5 drbot, t. Bónis Károly úr, tiszt. Farkas György esperes úr és a budapesti egyet. könyvtár 1—1 drbot, ngs. dr. Brassai Sámuel egyetemi tanár s isk. felügyelő gondnok úr 60 drbot, t. Gyöngyösi János úr 122 drbot; ezeket hozzáadva a mult évi 22589 darabhoz: a könyvtár áll jelenleg: 22,788 drb könyvből. Ezen kívül a „Farkas Sándor alap“-ból jár a tanári kar részére 10 különböző tudományos és szak-

folyóirat. Angolhoni hitrokonaink küldötték: az „Inquirer” című heti lapot; amerikai hitrokonaink az „Unitarian Review and Religious Magazine” tudományos havi folyóiratot. Kovács János ig. tanár ajándékozta a „Christian Register”, az „Unitarian Herald” és „Renaissance” című heti-lapokat.

Ifjúsági egyletek és alapok:

A papnövendékek „Olvasó és önképző egylete”, melynek védnöke t. Derzsi József tanár úr, tartott összesen 17 rendes, egy alakuló és egy zárgyűlést. A gyűlések tárgyát szavalatok, felolvasások, vitatkozások, irodalmi pályázatok, és egyéb egyleti ügyek elintézési képezték. Irodalmi pályázat volt 2 hirdetve, u. m. 1.) Egy egyházi beszédre (áldozó csütörtöki); 2.) Egy könyörgésre (nagy pénteki) Mindkettőre érkezett 1—1 pályamű, de a bírálat szerint abszolút becsesel egyik sem bírván, a pályadíj nem adatott ki. Az egylet keblő lapja („Egyházi Lap”) ez évben is szerkesztetett, s megjelent összesen 20 szám, melyek tartalmát részint eredeti egyházi beszédek, bölcsészeti dolgozatok, részint angol és német művek fordításai tették.

Az egyletnek a következő folyóiratok jártak: „Keresztény Magvető”, „Család és Iskola”, „Néptanítók lapja”, „Prot. egyh. és isk. Figyelő”, „Prot. egyh. és iskolai Lap”, melyek közül a 3 első az illető szerkesztőktől ajándékozott. Ezen kívül ig. tanár t. Kovács János ur ajándékozta a „Christian Life” című heti-lapnak az 1876—1879 évi folyamait és az „Unitarian Review” című folyóirat 1878-ik évi folyamát.

Az egylet könyvtára gyarapodott vétel és ajándékozás útján: 52 drbbal, melyből 20 drb. különféle művet ajándékozott t. Derzsi József tanár ur s vétetett 32 drb. E szerint a könyvtár áll jelenleg 624. drb könyvből. Az egylet egész évi bevétele 137 frt 76 kr., kiadása pedig 120 frt 36 kr. E szerint az egylet jelenlegi pénzvagyona 17 frt 40 kr., mely a takarékpénztárban van elhelyezve.

Az „ifjúsági olv. önk. egylet”, melynek védnöke t. Péterfi Dénes tanár úr, tartott az év folytán 35 gyűlést, melyeknek feladata az önképzés és az egylet ügyeinek elintézése volt. Összes bevétele: 207 frt 8 kr., kiadása 203 frt 18 kr., e szerint a jelenlegi pénzvagyona tesz 3 frt 92 krt, mely összeg a takarékpénztárban van elhelyezve.

Az egylet ez évben is több jelét adta életképességének s tagjai komoly törekvésének.

Gyűléseiken többen tartottak felolvasásokat.

Szavalmi verseny tartatott egy, melyen mint legjobb szavalmók, Sinczki Ferencz és Székely Mózes, nyertek a „Petöfi összes költeményei“ népszerű kiadásából 1—1 példányt.

Irodalmi pályázat volt 10, s prózai művekkel jutalmat nyertek: Gábor Albert, Albrecht Lajos és Tutsek Sándor. Kötött művekkel: Kövendi Dénes és Péterfi Lajos.

A Lendvai-Latkócziné alapítványból jutalmat nyertek: Történelmi tanulmányokkal Hankó Domokos 4 drb 1 ftos tallért; neveléstani értekezéssel és társadalmi tanulmányokkal: Máthé György 4—4 drb 1 frtos tallért; természetani értekezéssel: Velits Dezső 4 drb 1 frtos tallért; német fordítással: Tutsek Sándor 3 drb 1 frtos tallért.

Egy magát megnevezni nem akaró irodalom pártoló küldött 6 frtot neveléstani pályamunkák jutalmazására, mely összegből megjutalmaztattak: Albrecht Lajos 4, és Gábor Albert 2 frttal.

Iskolai felügyelő gondnok tkts. Kővári László úr szives adományából egy történelmi értekezéssel nyert: Ferencz Ákos 2 frtot.

Az egylet keblileg szerkesztette a „Fény és Árny“ című heti-lapot, melyből megjelent 19 szám.

Az egylet könyvtára vétel és ajándékozás útján ez évben is tetemesen gyarapodott, s jelenleg áll 1817 drb. könyvből.

Mlgs. Incze Mihály úr — mint rendesen — úgy ez évben is ajándékozott az egyletnek 20 frtot, melyből megszereztek a „m. t. akadémia“ 1878-ik évi kiadványai.

Az egylet saját költségén járatta a „Petöfi társaság“ havi közlönyét a „Koszorút“, „Vasárnapi újságot“, „Fővárosi lapokat“, Bolond Istókot“ és a „Keletet“.

Az egylet alapszabályai értelmében az egyletnek minden papnövendék és felosztályu tanuló köteles tagja lenni.

Az 1848 mártius 15-nek emlékét hagyományos módon ez évben is megünnepelte az ifjuság t. Kovács János ig. tanár és t. Péterfi Dénes egyleti védnök jelenlétökbén, alkalmi ima-, beszéd- és szavalmatokkal, közreműködven az „Apollókör“ és „Dalkör“.

Ez egylet 1879 máj. 1-én néhai kedves emlékű és feledhetetlen tanárunk Simén Domokos emlékére kegyeletes ünnepélyt rendezett, melyen elnöki megnyitó beszédet tartott Gábor Albert, emlékbeszédet Vaska Béla, szavalt: Sinczki Ferencz; és Simén Domokos életrajzát felolvasta: Varga Dénes. Nevezett egylet igen jól sikerült zárünnepélyét június 22-én az „Apollókör“, és „Dalkör“ közreműködésével szép számú közönség jelenlétében tartotta meg.

A papnövendékek és felosztályu tanulók Ő cs. kir. apostoli Felsegeik ezüstmenyegzője alkalmával 1879 ápr. 24-én isk. felügyelő gondnok tkts. Kóváry László úr és t. Kovács János ig. tanár úr jelenlétökben hálaünnepélyt tartottak, a melyen imát mondott: Német István és beszédet tartott: Pap Sándor.

Az „alosztályuak (III.—V.) olvasó egylete“ is csinos könyvtárral rendelkezik, melyet az évi tagsági díjakból korukhoz és értelmi fejlettségökhöz illő művekkel gyarapítanak és szavalati versenyeket rendeznek egy köztanító vezetése alatt. Járatták a „Hasznos mulattató“ folyóiratot.

A „Kölcsönző egylet“. Alapítója Lendvai-Latkócziné derék művésznő. Állandó alapja 200 frt, melyből a tanulók csekély kamatra 2—2 frt kölcsönt vehetnek ki. Az így begyűlt kamatokat pályadíjak kitűzésére fordítják. Az egylet vagyona a takarékpénztárban elhelyezett 212 frt 41 krral; a régi s az idei tagoknál künmaradt 55 frt összeggel együtt jelenleg teszen 267 frt 41 krt.

Az „Apollókör“. Célja és feladata az ifjuság között a zene-ismeretek terjesztése és fejlesztése. A rendszeres zenetanítás és zenetanulás ápolása és fentartása, különös tekintettel az egyházi zenére. Zenészeti eszközök beszerzése, s azoknak, mint az iskola és az „Apollókör“ elidegeníthetlen vagyonának megőrzése és gondozása. Az „Apollókör“ az isk. év elején újra szervezkedett, alapszabályai újra kidolgoztattak. Alaptőkéje teszen: 544 frt 9 krt.

Volt ez évben 24 működő tagja, kiket Boér]Gergely, szaktanító és az állami fiképezdében zenetanár, minden díj nélkül oktatott. Fáradozásának szép sikere volt.

A „Remény-alap“. Ez az „ifj. olv. önk. egyt.“ tulajdona, mely az elárusított „Remény“ czimű zsebkönyvből gyűlt be. Célja: a jelesebb dolgozatokból új zsebkönyvet kiadni. Jelenleg van 221 frt 29 kr. pénzvagyona, mely a takarékpénztárban van elhelyezve.

A „jóltevők arczképezésére gyűjtött alap“. Célja: a jóltevők arczképeinek rendre leendő lefestetése a nagy hallterembeni elhelyezés végett. Ez alap teszen jelenleg 140 frt 65 krt.

A főtanodai „Dalkör“. Alakult ez isk. év elején. Alapszabályai 1878 nov. 6-kán hagyattak helyben. Célja: az ifjuságnak műenekben való gyakorlása. Tagja lehet minden olyan felosztályu tannló, ki erre képességgel bir. Védnöke tkts. Benczédi Gergely ta-

nár úr. Összes vagyona 10 frt. 13 kr, mely a takarékpénztárban van elhelyezve. Szereztetett 12 füzet hangjegy. A „Dalkör“ az év folytán több ízben sikeresen működött.

Jutalmak. Az érdemsorozat felolvasása alkalmával a következő jutalmak osztattak ki:

A „**Page t Olivér alapítvány**“-ból az angol nyelv tanulásban a pályázati vizsgán kitűnt előhaladásért az első vagy 100 frtos jutalomdíjat nyerte: Varga Dénes papjelölt és isk. főnök; a második vagy 50 frtos díj ezuttal benn maradt s a tőkéhez csatoltatik, mivel a pályázók nem mutattak fel kellő eredményt; a harmadik v. 25 frtos díjat nyerte: Ferencz Ákos, VIII. osztályu tanuló.

A „**Kövendi Szász Gergelyné szül. Incze Klára alapítvány**“-ból az 5 frt pályadíjt nyerte: Gábor Albert, VIII. tanuló „**A nyilvános nevelés és oktatás előnyei a magán nevelés és oktatás felett**“ című jeles értekezésével.

A „**Bulyovszkyné Szilágyi Lilla alapítvány**“-ból a 6 frt. pályadíjat nyerte: Kövendi Dénes, VII. tanuló, mint a kinek költeményei a „**Fény és Arny**“ című ifjusági lapban az 1878—79-ik tanévben a legkitűnőbbeknek találtattak.

A „**Fejér Máton alapítvány**“-ból szép írásért a 2 frtos tallért nyerte: Hankó Domokos VIII, és az 1 frtos tallért: Móricz György III. tanuló.

Egy bölcsészetkedvelő jutalomdíjából, Vitális Elek II. éves papnövendék: „**A dogmatismus és kriticismus közti különbség történelmileg szemlélve**“ című értekezésével nyert 6 drb. tallért.

Mltsgs. P. Horváth Kálmán áldozatkész isk. felügyelő gondnok úr 50 frtot adományozott szegénysorsu és kitűnő tanulók közt leendő kiosztás végett az öt felső osztályban. Ez összegből: Gábor Albert, VIII. Péterfi Lajos, VII. Molnos Kálmán, VI. Osváth Gerő, V. tanulók kaptak 10—10 frtot; Ajtai János és Jakab Jenő IV. tanulók pedig 5—5 frtot,

Tkts. Kőváry László buzgó felügyelő gondnok úr a fennebb említett 2 frton kívül adott 29 frtot különböző jutalmakra. Ebből a „**Simén emlékünnepe**“-en tartott beszédért: Vaska Béla III. papnövendék kapott 5 tallért. Ő cs. kir. apost. felségeik ezüstmenyegzőjük alkalmából mondott imáért: Németh István I. papnö-

vendék 4 tallért, és Pap Sándor VIII. tanuló ugyanekkor tartott beszédeért 5 tallért. Péchy Gergely, elhunyt szép reményű VI. tanuló felett tartott emlékbeszédért: Deák Lajos VI. tanuló 4 tallért. A rajzban tanusított előmenetelért: Pap Kálmán V., Ürmösi Gyula IV., Szegedi Árpád III. Darkó Károly és Marselek Endre II. tanulók kaptak 1—1 frtos tallért. A jó éneklésért: Osváth Árpád III. 1 frtos tallért. A kitünő tornászásért: Firtos Ferencz, Csegezi Lajos, Deák Lajos, Gálfi Kálmán VI. és Binder Albert V. tanuló 1—1 frtos tallért.

A tanári kar által kitűzött 8 frt jutalomból, a jól sikerült térképek rajzolásáért: Móricz Ferencz és György, Láposi Lajos és Székely János III. tanulók nyertek 1—1 frtos tallért. A jeles tornászásért: Tucsek Sándor, Csegezi Gyula VIII. Tana Samu VII. és Vajda Elek IV. tanulók 1—1 frtos tallért.

Főtiszt. Ferencz Józsefné úrasszony 1 frtos tallér jutalmát a jó tornászásért nyerte: Móricz Ferencz III. tanuló.

T. Szabó Mózes, pénzügyi fogalmazó úr a kitünő éneklésre kitűzött 2 drb 1 frtos tallért, melyeket elnyertek: Ajtai János IV. és Horváth Ferencz I. tanulók.

T. Mihály László városi alorvos úr által a két legjobb szavalló számára kitűzött 2 drb tallért nyerték: Marselek Ferencz 2 és Debreczeni Béla 1-ső el. oszt. tanulók; szintén az orvos úr által adott „képes könyvet“ a kitünő tanuláért nyerte: Mihály László, 2 el. oszt. tanuló.

A jó tanuláért jutalmul kiosztatott összesen: 78 drb könyv.

Segélyezés. A szegény sorsu tanulóink irányában tanusított áldozatkészségnek és emberbaráti szeretetnek a lefolyt tanévben is meglepő szép jeleivel találkozunk.

Ugyanis: Özv. Főtisztelendő Kriza Jánosné szives adományából Ütő Dániel VII. osztálybeli tanuló havi részletekben 2 frt 50 krjával: 25 frtot élvezett.

Farnos Elek né szül. Pap Ágnes adott 10 frtot, melyet havi részletekben Vas Zsigmond 3. el. oszt. tanuló élvezett.

Dr. Máthé Dénes fogorvos szintén 10 frtot adományozott, melyet Lázár János 4. el. o. tanuló élvezett havi részletekben.

A helybeli „Jó tékony nőegylet“ adott 8 frtot, mely összegből Móricz Ferencz, György és Márton szegény sorsu tanulóknak ruházat vétetett.

A szegény sorsu székely tanulók közül 22-en részesültek élelmezésben. Közülök többen egész kosztot, némelyek ebédet vagy va-

csorát kaptak. Ez élelmezésben részt vettek: Ferenczi Mózesné, özv. Groisz Gusztávné, özv. Pákei Lajosné, Kovács Antalné, özv. Árkosi Lajosné, Szigethi Miklósné, Ferencz Józsefné, Benczédi Gergelyné, Kovács Jánosné, Ulár Pálné, Váradi Károlyné, dr. Gálfi Endréné, Fekete Pálné, Benkő Mihályné, dr. Gyergyai Árpádné, Haller Rezsóné, Malom Zsigmondné, Mikó Imréné, Stark Alajosné, Nyegrucz Tivadarné, Peielle Istvánné, Frankkis Jánosné, Vécsei Sámuelné, Csicskó Jakabné és Ürmösi Lajos. Fogadják az itt és ténnebb elősorolt nemes szívű adakozók, úgy a szegénysorsu tanulók mint az igazgatóság nevében, a közmivelődés érdekében hozott áldozatukért e helyen is őszinte hálás köszönetemet.

Ö s z t ö n d i j a k. Évfolytán kiadatott:

a.) A „K o n c z J á n o s a l a p i t v á n y”-ból egy szegény sorsu jó magaviseletű tanulónak 5 frt havi részletekben s 22 nek 2 frt 50 krjával 600 frt o. é. Ebből részesültek: Orbok Károly*) Turból; Csegezi Károly, Csegezből; Papp László, Alsó-Benczéből; Kerekes József, Torockkőről; Darkó Sándor, Jánosfalváról; Nyiredi Géza, Nagyajtáról; Kriza Ferencz, Nagyajtáról; Györfi István, Ravából; Orbok Ferenc, Turból; Ferenczi Mózes*, Alsó-Járából; Jakab Jenő, Turból; Ürmösi Gyula, Verespatakról; Pál András, Böllönből; Ajtai János, Kolozsvárról; Benczédi János, Benczéből; Bakó Lázár, Böllönből; Móricz György, T. Szentgyörgyről; Gelei Vilmos, Árkosról; Fekete József, Szabédról; Nagy Samu, Szabédról; Fekete István, B. Hunyadról; Székely Árpád, Meregyórol (5 frt.); Barla Gyula, Kolozsvárról; Borbély Máté, A. Rákosról; Szabó Mózes, Új-Székelyről; Tóth Károly Vadadról.

b.) Szintén a „K o n c z J á n o s a l a p i t v á n y”-ból naponként ebédet kaptak, mely 10 hó alatt 125 frtba került; ezt élvezték: Molnár István, Dombórol; Firtos Ferencz, Benczéből; Bota József, Szabédról.

c.) A „M á r t o n f i G e r g e l y n é s z. K o n c z J u l i á n n a a l a p i t v á n y á”-ból a két félelvi vizsgálat alkalmával kiadatott összesen 150 frt; melyből Székely Mózes Verespatakról kapott: 50 frtot; Csegezi Lajos Bágyonból 50 frtot; Kövendi Dénes Tordáról 25 frtot és Demeter Lőrincz M. Zsákoról 25 frtot.

d.) A „F e j é r Ö d ö n a l a p i t v á n y”-ból kiadatott 50 frt. o. é., melyből részesültek havonként 2 frt 50 krval: Molnos Kálmán, Beth. Szt. Miklósról; Osváth Gergely, Kolozsvárról.

*) A csillaggal jelöltek évközben másokkal cseréltettek ki.

e.) Az „Árkosi Lajos alapítvány“-ból 2 frt 50 krt. kaptak havonként: Marosi Mózes, A. Siménfalváról; Pál Ferencz, Firtos-Váralyáról; Darkó Lajos, Kolozsról.

f.) Az özv. Gálfalvi Imréné sz. Sala Károlina úr asszony által tett „K. Nagy Sándor alapítvány“-ból havonként kapott 2 frt 50 krt. Gál József, Dombórol.

g.) A „Kelemen Beniámin alapítvány“-ból naponként kaptak egy-egy cipót (mely havonként 9 frtjával annyi mint 90 frt): Csegezi László, Dicső Szt. Mártonból; Biró József, Új-Székelyről; Tóth József, Kőrispatakról.

h.) A „Sepsi-Szentiványi Jenő alapítvány“ a lefolyt tanévben lépett folyamatba. Ez alapítványt mlgs. Sepsi-Szentiványi Gyula úr Brassó és Fogaras megyék főispánja és neje Szabó Polixena úrhölgy, korán elhunyt Jenő fiok emlékére, az Arkoson tartott zsinat alkalmával 1876-ban, tették le 200 o. é. frtos Erd. földtehermentesítési kötvénybe oly formán, hogy 5% kamatjának 1% csatoltassék évenként a tőkéhez, 4% pedig az elemi osztályokban a szegényebb sorsu unitárius növendékek között osztassék ki könyvek, tanszerek és írószközök beszerzésére. A fennebbi 200 frtnak 1876—1879-ig járuló kamatját u. m. 19 frt. 35 krt. az iskolai igazgatóság nevezett czélra fordította s a lefolyt tanévben könyveket és tanszereket vett az elemi osztályokban a következő tanulóknak: Erdődi Andrásnak, Biró Józsefnek, Osváth Sándornak, Székely Árpádnak, Pál Miklósnak, Szabó Sándornak, Kovács Istvánnak, Lázár Jánosnak, Veres Istvánnak, Fekete Domokosnak, Frankis Józsefnek, Péter Sándornak, Végh Ferencznek, Barla Gyulának, Vas Zsigának és Sinczki Gézának.

i.) „Állami ösztöndíjat fejenként 60 frtjával két részletben élveztek: Csegezi Gyula VIII Bágyonból; Ürmösi Kálmán VI. Verespatakról; Deák Lajos, VI. Bordsoról; Boros Sándor V. Torlátfalváról.

J a v a d a l m a k :

A „Zsúki László alapítványból“, temetési és legatioi díjából, (divisio) kiosztatott az egyenruhás ifjak között: 110 frt 10 kr. Legatioíkból az illető legatusoknak volt ez évben 230 frt 68 kr. jövedelmük. A papnövendékeknek és felosztályu tanulóknak magán tanítványoktól, a kosztot is pénzértékbe véve, volt: 5924 frt jövedelmük. Különböző jövedelmi forrásokból kapott az ifjuság: 1025 frtot. Iskola-kórházi költségek czimén elengedetett 206 frt 28 kr.

Iskolai tartozás, tandíj stb. czimen elengedettett 63 szegény tanulóknak 247 frt 81 kr. Köztanítók-, gazda-, könyvtárnok- és iskolaszolgáknak különböző tartozás czimen, mint jutalom, elengedettett: 83 frt 66 kr.

Ha összeadjuk a fenn elősorolt jutalmakat, segélyezést, ösztöndíjakat és javadalmakat, — bele nem értve a 22 szegény sorsu tanuló élelmezését — melyekben a tanuló ifjuság a lefolyt tanévben részesült, azoknak értéke teszen: 9510 frtot és 43 krt. Ez a gazdag jövedelmi forrás arra mutat, hogy főtanodánkban a szegény sorsu, szorgalmas és jómagaviseletű tanulóknak — kik különben, meglehet, nyom nélkül tűnnének el a világ zajában — a művelődésre és az önerejükön való kiképzésre igen kedvező alkalom van nyilva. Másfelől a tanuló ifjuság segélyezésére és a szorgalmasabb jutalmazására befolyt tekintélyes összeg arról is nyilván tanuszkodik, hogy főtanodánk a közművelődés érdekében nemes missiót gyakorol, s méltán foglal el első helyet a humanus intézetek sorában.

A jövő 1879—80 ki tanév szeptember hó 1-én kezdődik s a beiratások az első két napon eszközölhetők a főtanoda helyiségében, a 29-ik számú igazgatósági tanácsteremben.

Kovács János,
igazgató-tanár.

2. A tordai középtanodáról.

A tordai középtanoda ünnepélyes megnyitása 1878 szept. 10 én történt meg, mely alkalommal az igazgató tanár mondott alkalmi beszédet.

A már ismert szerződés alapján a középtanoda két (I—II-ik) osztálya ez évben alakítottatott át polgáriskolává, a népességről való kimutatást tehát a következőkben teszem meg:

- a.) felvétellett a középtanoda III. IV. V. osztályaiba 51 tanuló.
- b.) a polgáriskola I—II. osztályába felvétellett 45 tanuló.
- c.) a négy elemi osztályba felvétellett 64 tanuló.

Az összes létszám tehát 169.

Nemzetiség szerint: magyar 148, román 20, német 1.

Vallás szerint: unitárius 68, ev. ref. 45, róm. kath. 33, gör. kath. 14, gör. keleti 4, lutheranus 2, mózes vallásu 3.

Vizsgát tett 143. Ezek közül kitűnő 37, dicséretes 49, első rendű 37, elégséges 3, elégtelen 17.

Huzamosabb ideig beteg volt 5; eltávozott 14, meghalt 5, év végeig az intézetben maradt 143.

Dijmentes 21, fizető 148, ösztöndijas 10.

Tanított az intézetben 4 rendes tanár, 2 polg. isk. tanító, 4, oszt. tanító, egy szépírást-rajz és 1 vallásos ének-tanító. Összesen 12 tanító. Előadatot 12 tárgy, hetenként 169 órán.

V-ik osztály 25 órá, IV. oszt. 29 ó., III. oszt. 27 ó. II. polg. oszt. 31 ó., I-ső polg. o. 31 ó. 4-ik elemi oszt. 26. ó., 3-ik. el. o. 25. ó., 2-ik e. o. 18 ó., 1. e. o. 18 ó., némely tárgyak pl. mű-ének, torna, vallásos ének, szépírást több oszt. egyszerre, az 1-ső és második el. osztály tárgyai pedig együttesen adattak elő.

A tanítók között évközben azon változás történt, hogy Végh Mátyás oszt. tanító a maros-ludasi állami népiskolához neveztetvén ki rendes tanítónak, helyét dr. Kővári Sándor oszt. tanítóval töltötte be a mlgs E. K. Tanács.

Továbbá szerződés értelmében az igazgató ez évben ment át az állam szolgálatába, de azért a középiskola és elemi iskola igazgatójával megmaradt.

A közvizsgálatok január és június hónapok végső napjain tartattak meg. A téli közvizsgálatok vezetésére tiszt. Pap Mózes tanár atyánkfia küldetett ki a mlgs E. K. Tanács által, a nyári közvizsgák vezetésére pedig Benedek Áron tanár és Péterfi Dénes pap és tanár atyánkfiai küldettek ki.

A nyári közvizsgálat alkalmával 26 jutalmat osztott ki az igazgatóság, a polg. isk. gondnokság pedig 10 jutalmat, összesen 36 jutalmat a következő renddel:

a.) Néhai boldog emlékezetű Fehér Márton ur alapítványából a szép és helyes írás jutalmául ez évre eső 1 tallért az igazgatóság Pálfi Gyula V-ik oszt. tanulónak adta.

b.) Mlgs br. Kemény György főispán úr, mint rendesen, ez évben is két drb aranyat ajánlott fel jutalmul azon meghagyással, hogy azzal a IV-ik, V-ik oszt. tanuló ifjak közül azon két tanuló jutalmaztassék meg, kiknek magyarnyelvtani dolgozataik a legtöbb helyesírási és fogalmazási képességgel vannak írva. Az igazgatóság az egyik aranyat Durugy Ferencz V-ik oszt., a másikat Sipos József IV-ik oszt. tanulónak ítélte.

c.) Tek. Osztian Gergely úr 5 drb. tallért ajánlott fel a mű-énekből és testgyakorlatból legtöbb haladást tanusított tanulók jutalmazására. Az igazgatóság Durugy Ferencz V-ik oszt. és Nagy

József II. oszt. tanulót 1—1 tallérral jutalmazta a tornában tett előhaladásért. Továbbá Gálfalvi János V-ik oszt., Rédiger Béla IV-ik oszt. és Fekete Mihály I-ső polg. oszt. tanulót 1—1 tallérral jutalmazta a műénekekben tanúsított haladásért.

d.) Tisztelendő Péterfi Dénes tanár úr két drb. tallért ajánlott fel a polg. isk. tanuló azon két növendék megjutalmazására, kik a latin nyelvben legtöbb előmenetelt tettek.

Az egyik tallérral Maksai Albert II-ik oszt., a másikkal Hannenheim Herman I-ső oszt. tanuló jutalmaztatott meg.

e.) Tek. Veress Dénes alispán isk. felügyelő gondnok úr 500 frtos alapítványának kamataiból az igazgatóság a következő tanulóknak adott jutalmat :

Jakab Károly V-ik oszt. tanulónak 2 tallért, Iszlai Gábor III. oszt. tanulónak 2 tallért a szorgalmas tanulásért, Gálfalvi János V. oszt. tanulónak 4 tallért a vallásos ének sikeres tanításáért, Sipos József IV. oszt. tanulónak 2 tallért szép és rendes növénygyűjteményeért, Fekete Lajos V-ik oszt. tanulónak 2 tallért szép ásvány-gyűjteményeért. Murvai István IV. oszt. tanulónak 4 tallért a szépírás és rajz sikeres tanításáért az elemi osztályokban.

Ezen alap kamataiból vásárolt az igazgatóság 14 drb jutalomkönyvet, melyekkel a következő tanulók jutalmaztattak meg szorgalom- és jótanulásért: Domokos Andor, III. oszt. tanuló, Trájanovics Ödön, 4. o. tan., Tanka Samu 2. o. tan., Nagy Miklós 5. o. tan., Moldován Gyula 4. o. tan., Tóth Ferencz 4. oszt. tan., Viski Gyula 3. o. tan., Demetrovics György 3. o. tan. Retezár Gerő 3. o. tan., Nagy Sándor, 2. o. tan., Moldován Pista 2. o. tan., Hamari Miklós 2. o. tan., Ambrus József 1. o. tan., Klaris Imre 4-ik osztályu tanuló.

f.) Nagyságos Moldován Gergelyné 2 drb tallért tűzött ki egy jó és szegény sorsu tanuló megjutalmazására. Az igazgatóság e jutalmat Dobos Ábel IV. o. tanulónak ítélte szorgalmáért és jómagaviseleteért.

A polgáriskolai gondnokság az intézet pénztárából a következő tanulókat részesítette jutalomban szorgalmas tanulás és jómagaviseletért: Gálfalvi Lőrincz I. oszt. tanulót 3 tallér jutalomban, Darkó József 1. o. 4 tallér jut., Darkó Áron 1. o. 4 tal. jut., Borbély Sándor, II. o. tanulót 5 tal. jut., Farkas János, II. o. tan. 5 tal. jut., Maksai Albert, II. o. 3 tallér jutalomban. Pap Samu és Hannenheim Herman I-ső oszt., Nagy Tódor és Kovács László II-dik oszt. tanulókat jutalomkönyvekkel tüntette ki a gondnokság.

Forró köszönetet mondok ez alkalommal a kegyes adományozóknak, a kik szives figyelmök és áldozatkészségök által annyi ártatlan örömet és jóra való buzdítást keltettek az ifjuság keblében!

Az áldott emlékezetű Koncz János féle alapítvány kamataiból a mlgs E. K. Tanács jóváhagyásával havonként 2—2 frt segélyben a következő 10 tanuló részesült: III. osztályu tanulók: Iszlai Gábor, Szentgericzéről, László Zsigmond Jánosfalváról, Csegezi Pál, Várfalváról, Bencze Sándor, Mészköről. II. polgári oszt. tanuló: Máté László, Kövendről, I. polg. oszt. tanulók: Darkó Áron, Nagy-Ajtáról, Darkó József, Nagy-Ajtáról. 4-dik elemi osztályból: Bardocz Zsiga, Kövendről. III-ik oszt. tanulók: Simon Márton, Kövendről, Finta Károly, Nagy-Solymosról.

Ezen kívül 21 tanuló részesült tandij elengedésben, mely összeg 93 frt 50 kr.; 6 tanuló pedig szolgaságért kapott 120 frtot. A magán tanítványoktól és legatiókból kapott összegekkel a felsőbb osztályu tanulók nagy mértékben voltak segítve. Magán tanítványoktól még 8 tanuló kapott kosztot.

Szigethi Sándor isk. felügyelő gondnok ur egy szegény tanulótl teljes ellátásban részesített. Ngs. Moldován Gergely kir. tanfelügyelőné minden vasárnap 2 szegény tanulóknak adott ebédet. Fogadják a segélyezettek nevében az igazgatóság legforróbb köszönetét.

Vajha szép és nemes példaadások széles körben megteremné áldásos gyümölcsét!

Az intézet összes bevételei	966 frt 35 kr.
„ „ „ kiadásai	550 frt 10 kr.
	<u>416 frt 25 kr.</u>

Az intézetnek a tordai „Kisegítő“ pénztárnál van jelenleg 300 frt. váltó tartozása, mintegy 100 frt. megfelelő betétellel. E tartozás 3000 frtról szállott le egy pár év alatt. A Kovácsi örökösöknek tartozik az intézet 800 frttal építési anyagok árában. Követelése van Fenesán Alexa és társain 4000 frt.

Megjegyzés: a tanári fizetéseket az unitárius egyház közpénztára hordozza.

Ez évben az iskolai nagy könyvtár 30 drb. könyvvel szaporodott, 18 drb. vásároltatott, 12 drbot pedig egyes kiadók küldöttek meg. Ez évben a könyvtár javára rendezni szokott májális a rossz időjárás következtében elmaradt.

Az ifjusági könyvtár részére ez évben nem vásároltatott sem-

mi, mert a jövedelem nagy részét a kötetlen könyvek bekötése és az elrongyolottak kiigazítottása vette igénybe. A jövedelemfölsleg takarékpénztárba helyeztetett a jövő okt. évig. Van e könyvtárban jelenleg 652 munka 921 kötetben. E könyvtárral szoros kapcsolatban van az olvasó- illetve önképző egyesület, mely hetenként ülést tartott, melyen a tagok-versszavalásban gyakorolták magukat.

A nagy könyvtár közlönyei voltak: „Magyar Tanügy“, „Prot. Egyh. és Isk. Lap“, „Az orsz. középt. Tanáregylet Közlönye“, „Család és iskola“. Az ifjusági könyvtár közlönye: „Magyarország és a Nagyvilág“, „Hasznos mulattató“. Volt ennek 46 rendes tagja.

A mlgs. E. K. Tanács arra való tekintettel, hogy a közép-tanoda polg. iskolává alakulandó, s a szerződés szerint a könyvtárnak állandó őre mindig a vallásfelekezet által kinevezett itten működő tanár, megrendelte, hogy az igazgató helyett, a ki eddig állandó őre volt a könyvtárnak, egy más könyvtárnok választassék. Ennek következtében az igazgatóság Derzsi Károly atyánkfíát választotta meg könyvtárnoknak, kit ezen hivatalában a mlgs. E. K. Tanács megerősített.

A régiségtár egy fogadalmi oltárral és egy sirkővel a római korból, több edénydarabbal a barbar korból szaporodott.

Dicsőségesen uralkodó felséges urunk és asszonyunk ezüstmennyegzője alkalmával isk. ünnepély rendeztetett a polg. iskolával együttesen, melyen Pálfi Károly igazgató rövid megnyitó beszédet mondott, Májai István tanár alkalmi előadást tartott a történelemből, Májai Ivánka polg. isk. növendék szavalt; az ifjusági énekkar a „hymnust“ és „szózatot“ énekelt.

Az ifjuság egészségi állapota ez évben nagyon kedvezőtlen volt, különösen a városi tanulókat illetőleg, az uralkodó roncsló toroklob miatt, mely járvány városunkban oly nagy mérvet öltött, hogy e miatt a semestralis egy heti szünidőt két hétre kellett meghosszabbítani. A járvány a városi tanulók közül szedte áldozatait. A meghalt öt tanuló közül csak egy volt vidéki, s ez is a két heti szünidő letelte után betegen jött be Toroczkóról, a hol szintén uralkodott a járvány. Az iskolában lakó tanulók egészségi állapota elég kedvező volt a körülményekhez képest.

A meghalt tanulók névsora: Fekete Kálmán, V-ik oszt. tanuló Tordáról, Botár Andor, III. oszt. tanuló Toroczkóról, Szigethi Miklós, I. polg. oszt. tanuló Tordáról, Amberboi Ödön, II. oszt. tanuló Tordáról, Méra Sándor, osztálytalan tanuló Tordáról.

Legyen áldott emlékek, kiket nemes törekvésükben oly hamar megállított a végzet! A szülői szív mély fájdalma leljen vigaszt az örökgondviselésbe vetett hitben!

A beteg tanulók körüli orvosi teendőket (dr. Szentpéteri János, városunk derék fiatal orvosa végezte minden díj nélkül, hála-ra méltó buzgósággal és szivességgel. Fogadja méltó öntudata mellé az igazgatóság és szülők forró köszönetét!

Mielőtt értesítésem befejezném, felhivom azokat, kik az áldott emlékezetű Koncz János kegyes hitrokonunk által, szegény tanulók segélyezésére tett alapítvány kedvezményeiben részesülni ohajtanak, hogy szegénységi bizonyítvánnyal — minden évben újjal — és keresztlevéllel ellátott folyamodványaikat folyó év sept. 1-ig ez isk. igazgatóságához adják be.

Torda, 1879 június 28-án.

Pálfi Károly,
igazgató.

3. A székely-kereszturi középtanodáról.

A felvételi és javító vizsgák az 187⁸/₉-ik tanév elején sept. 4-én tartattak. Az isk. év pedig sept. 5-én 7 órakor nyitattott meg ünnepélyesen.

Beiratott ez iskolai évben az elemi osztályokba 64; a gymn. osztályokba 113; magántanulónak 1. Összesen 178; tehát 21-el több mint a múlt évben. Nemzetiség szerint magyar 164, oláh 6; szász 2; izraelita 6. Vallás szerint unitárius 125; ev. ref. 32; róm. kath. 7; gör. kél. 6; mózes val. 6; luth. 2. Vidéki tanuló volt 148 helybeli 30. Az iskolában lakott 155 tanuló, künn pedig 23.

Kilépett évközben szegénység vagy betegség miatt 9. Vizsgázott év végén 167; vizsgálatlan maradott 2. Ez évben 2 ismételt.

Az intézetben 4 rendes s egy segédtanár, két köztanító, egy rajz és írás s egy ének, hármónia tanító működött. Összesen 9 tanerő.

A tanítói karban a következő változás történt: Göncz Károly isk. főnök az 187⁷/₈-ik isk. év végén tarcsafalvi pappá neveztetvén ki, helyébe az E. K. Tanács 1878. 120 t. ü. sz. a. papjelölt Gál Miklóst nevezte ki.

Az ifjuság tanulásbeli előmenetele kellő. Erkölcsi magaviselete sem jöhet komoly megróvás alá. E tekintetben nem fenyegeti veszély intézetünket s a szülők nyugodtan bizthatják ide gyermekeiket.

Az iskola egészségi ügye, az intézeti orvos jelentése szerint, a következőleg állott: gyógykezelés alatt volt összesen 35 tanuló, különböző váltólázakban 16, torokbántalmakban 5, tüdő és légzőszervek különböző bántalmaiban 8, különféle szembajban 2, gyomorhurutban 3, vese és hólyagbántalom 1. Egy betegség sem végződött halállal.

Ragályos, veszélyes betegség nem adván elő magát, a kórház nem vétetett használatba. Raffaj Károly 100 frtos alapítványa kamatjából és az intézeti gyümölcsárulási haszonbérből — a mi hét frtot teszen — ez év folytában szereztek bé a legszükségesebb kórházi butorok.

Intézettünk derék barátja gr. Haller József ez évben 200 frt. alapítványt tett a kórház javára. Hasonlólag intézeti orvos Lengyel József 6 frtot. Benedek Károly, Bakó Bálint, Végh Gyula f. évi febr. 2-án Tarcsafalván egy tánczvigalmat rendeztek a kórház tőkéje gyarapítására, a mi 7 frt 26 kr. tiszta jövedelmet hozott. Továbbá: Török Sámuel 50 krt, gyógyszerész Jaeger József 6 frt 82 krt, a helybeli népbank igazgatósága 15 frt 34 krt. Az összes kórházi alap ez idő szerint 335 frt 92 kr. o. é. Ez adományokból azok, a melyek már átjöttek, a helybeli népbankban vannak elhelyezve.

A nagy könyvtár a mult iskolai év végén 8008 darabból állott; az ez évi szaporodás 323 darab; ma tehát összesen 8331 drb. Ez évben a pénztárból vétetett 13 drb. Ajándékképen kaptunk a m. akadémiától 59 drbot, Franklin Társulattól 7 drbot, özv. Jakab Sándornétól 46 drbot, Székelyegylettől 1 drbot, Berde Mózesből 1 drbot, a m. statisztikai hivataltól 12 drbot, Kókay Lajostól 1 drbot, Péterfi Samutól 2 drbot, a gymn. olv. egylettől 79 drbot, Jakab Elektől 16 drbot, Orbán Baláztól 52 drbot, Eggenbergertől 2 drbot, N. N-től 1 drbot. Iskolai értesítő jött 30 drb. A könyvtárt használatra 15 egyén s használatra kivett 122 drb. könyvet.

A könyvtár részére hozattak a pénztárból szaklapok, folyóiratok: „Az orsz. középt. Tanárgylet Közlönye“. „Magyar Nyelvőr“. „Magyar Tanügy“. „Philologiai Közlöny“. „Budapesti Szemle“.

Az ifjúsági könyvtár jelenleg áll 1050 drbból. Ez évben szereztetett 45 drb. Kiadásait a részvényekből fedezi. A tagoktól bejött összesen 64 frt 5 kr, A mult évi pénztári maradékkal együtt a pénzkészlete volt 104 frt 68 kr. Kiadás 98 frt 49 kr; maradék 6 frt 19 kr.

Az olvasó egyesület a következő lapokat járatta: „Vasárnapi Újság“. „Magyarország és a Nagyvilág“. „Prot. egyh. és isk. lap“.

„Üstökös“. „Keresztény Magvető“. A tanári és tanítói kar adta a „Kelet“ és „Pesti Hírlap“ czimű napi lapokat.

A kölcsönző egyesület pénzéből kötvény mellett van elhelyezve 18 frt 15 kr; a helybeli népbankban 49 frt 10 kr. Az ifjak magok között kamatozás alá adtak ez év elején 54 frt 64 krt; ez a kamatokkal és tagsági díjakkal 80 frt 75 krra szaporodott. Összes vagyona tehát jelenleg 148 frt.

A terménytár részére az eddigi hely nem lévén alkalmas, a jelenlegi 10 dik szobát egy deszkafallal kétfelé választottuk s az egyikfelét a gyűjteményeknek, a mászt pedig tanteremnek rendeztük be.

Terménytárőr Barabás József a gyűjteményeket átszállította s a mult évben megkezdett rendezés alapján a rendezést és jegyzék-bevételt teljesen bevégezte. E jegyzék szerint a terménytár áll 353 különféle tárgyból 592 darabban.

A terménytár részére a következő ajándékok történtek: gr. Haller József egy kitömött tövisdisznót, egy drb. mocsári teknőcz-kagylót s 1 drb. mocsári teknőcz-tojást, Szathmári Gyula egy mam-muth zápfogat. Veres Ferencz 20 drb. különféle madártojást. Gróf Haller Gábiella egy drb. külföldi kryptogam-növényt. Kozma Di-mény 1 drb. trachyt közetet. Sándor János 72 drb. szárított növényt.

Az intézet leendő gyümölcsös kertje keleti oldalán és déli végén cserefasakokra egy új deszkakert huzatott, a nyugati oldalán pedig, a mig az elevenkert eléggé megerősödik, a keleti oldalon levő régi kert anyagaiból egy ideiglenes kert.

Az iskola kapuja elrongyosodván, a helyett egy új, kemény kapu állitatott. A terménytárba pedig a kitömött állatok részére egy üveges szekrény.

Az intézeti épület tetején levő harang, harangozás közben elhasadván, teljesen használhatlan lett. E harang a nagygalambfalvi megszűnt unitaria eklézsia harangja volt. Ennek az újraöntésére, vagy ha ezt, mint emléket, meg akarjuk tartani, akkor egy másnak a szerzésére intézetünk ifjusága maga között — nem kényszerítve senki által — gyűjtést indított s e gyűjtés eredménye 19 frt 40 kr. Ez a helybeli népbankba tétetett le kamatozás végett.

Raffaj Károly egy hévmérőt ajándékozott az iskolának.

A magániskoláról megemlitendőnek tartom azt, hogy a lehetőségig figyelem volt fordítva arra, hogy egy magántanítónak csak egy osztályból legyenek tanítványai. A III-ik osztálybeliek mind az isk. főnök vezetése alatt állottak. Az eredménnyel meg voltunk elégedve.

Középtanodánk V-ik osztályában ez évben 13 növendék végzett.

Növendékeink a következő segélyben részesültek:

a.) Raffaj Károly alapítványából év kezdetén Deák Lajos IV. oszt. 4 frt; év közepén Menyhárt János 4 frt.

A téli vizsga alkalmával:

b.) A Mártonfi Gergelyné Koncz Juliánna alaptól: Kis Mózes, Ürmösi Sándor és Dézsi Mihály, fejenként 20 frt 34 kr.

c.) Az Augustinovich Sámuel alaptól: Pál Ambrus, Hatházi Sándor, Ádám Mózes, Németi Gábor, Vajda Ákos, Nagy Kálmán, Lőfi Jenő, Firtos Dénes, Gábos Dénes, Útó Károly, Máté Sándor, Gyöngyösi Lajos, egyenként 3 frt. 50 krt.

A nyári vizsga alkalmával:

d.) Az Ágoston István alaptól: Kis Mózes 10 frt, Kocsag Viktor, Török Sándor, Simó Zsigmond, Deák Miklós, Osváth Gábor, Kis Áron, Gyarmati Zsigmond, Rafaj András, Firtos Dénes, Gábos Dénes, Kálmán Dénes, Lőrinczi Mózes, Kis Aladár, Útó Károly, fejenként 5 frt. Ádám Mózes 4 frt.

e.) Br. Orbán Balázs alapítványából: Varga Árpád, Máté Lajos, Nagy Sándor, Simó Lőrincz és Vajda Ákos, külön-külön 10 frtot.

f.) A Fejér Márton alapítványból az egy forintos ezüst tallért a szép írásért kapta Szabó Mihály,

g.) A Mártonfiné Koncz Juliánna alaptól: Orbók István, Orbók Gyula és Csifó Salamon, fejenként 20 frt. 34 kr.

h.) A Bedő Sándorné Bereczki Mária alaptól három köztanító fizetéspótlék czimen 14 frt. 62 kr.

i.) Raffaj Károly a „Keresztény Magvető“ XII, XIII. évfolyamait adta át, hogy jutalomképen kiadassék; ezeket kapta Keresztési Dénes és Szigyártó István.

18 legatioból a három ünnepen jött 698 frt. 58 kr. A magántanítóknak az alsóbb osztálybeliektől, csak a minimumot véve 715 frt.

Az összes segély 1735 frt. 26 kr. o. é.

A vizsgák január és június utolsó napjain tartattak.

A jövő iskolai év sept. 1-én veszi kezdetét. A beiratáskor az első félévi díjak lefizetendőek; a második féléviek pedig a karácson utáni szorgidő kezdetén.

Székely-Keresztur, 1879 július 2.

Sándor János,
igazgató.

A K E P E - Ü G Y .

A kepe megváltás a „K. Magvető“ füzeteiben másodizben is felvettvén, ez által is indokolva volna szükségessége; nem árt tehát lehető legtöbb oldalról felvilágosítani, míg aztán az általános szükségérzet azt életbe is léptetné. S csak is ez a célja jelen észrevételeimnek e tárgyban.

Hogy a kepe egyes egyházközségek erején és kezelése mellett megváltathassék, az, tekintve Magyarország társadalmi állását, iparát, kereskedelmét, pénzforgalmi viszonyát, mezőgazdaságát, pénzintézeteit, nem mondom, hogy absolute épen lehetetlen volna, de nincs benne valószínűség. Egy pár száz forintból, vagy évenkénti egy pár kéve búzából, vagy egy néhány véka gabonával alakított magtárból 10 ezer forintot kicsinálni, minek aztán 8% kamatja fedezné a két belső ember kepejét, papiron ki lehet ugyan számítani, hogy hány év múlva adná ki, ha nem volna a véghetetlen sok incidens. A közelebbi múlt egy-két pár szabad uzsorás évben lehetett abban alkalom, s a hol megragadták is ez igazán kivételes alkalmat az egyházközségek, nem sok köszönet van benne. Magányos emberek, hogy miként tudták felhasználni e nagy fontosságú, de annál rövidebb ideig tartott, s mint a következés és közvélemény mutatja, nem igen dicséretes és jellemes epochát, arról nem szólok. A számtan nem csal, mondják, mégis évek folytával csak megnövekednék a kicsiny tőke. Igaz, hogy a számtan nem csal, s itt tán épen az a baj. Mikor valaki számokkal mutat ki valamely meszsi eredményt, mindig eszembe jut az Archimedesről szóló anekdota. miszerint úgy nyilatkozott volna, hogy ha neki a földön kívül egy pontot adnának, hová szerszámjait lerakja, a földet kimozdítaná sarkából. Természetes, hogy ennek a pontnak nagyobb légköri súlyának kellene lenni, mint a földnek, tehát nagyobb égi testnek, mint a föld, és egyik légkörből a másikba kellene jární tudni, és még sok minden. Egy kis összegnek is kepe megváltás céljából tőkésítés útján nagy összegre emelése ily archimedesi pont s légnagyobb baj, hogy majd mindenik egyháztag magát tartja oly pontnak, hová a szerszámokat, a tőkét biztosan lehet lerakni, és egy pár szerszám, csiga lerakásával ingad s minden tőkéstől elsúlyed a nagy semmiségbe; mert vagy mindenik egyháztag ily pontul vállalkozik, sőt követeli, annál

fogva kölcsönös, egymás iránti tekintetből elvész az évek során buzgóbbak által alakított tőke, vagy csak a szegények ily archimedesi pont, annálfogva a kepezés; a pap, s templomtartás csak a mindennap crida alatt álló napszámos osztályra feneklik. Részemről én az ily uzoraterméket nem tartom valami productiv dolognak. Ha valaki egy darabocská bükkfából katonát farag s eladja egy pár krajczáron, nemzetgazdászatiilag hasznos productum, de az uzorával való teremtés nemzetgazdászatiilag is káros s egyszersmind erköcs-telenítő. Van arra rendeltetett pénzintézet, hová az ember megtakarított pénzecskéjét lerakja; de ha minden ember ily bankszerepet vállal üzletül, hová lesz akkor ipar, mezőgazdászat stb.? s ha épen egyházközségek cselekszik az egyházközség tagjai között, engedtesék meg nekem, ha mint papnak eszembe jut, hogy Jézus a pénz-váltók és uzorások asztalát felforgatta, kiüzte a templomból s így szólott: az én házam imádkozás házának mondatik, ti pedig azt latrok barlangjává tettétek. Véleményem szerint tehát káros a figyelmet, a gondolkodást, az erőt, az akaratot, a munkásságot ily könnyü, mert ábrándos, annálfogva szédelgő pénzgyűjtés módjára fordítani a kepemegváltás ötletéből, és elvonni a figyelmet, akaratot, munkásságot stb. stb. azon más módokról gondolkodástól, a melyek szerint tán lehetséges lenne a kepe sorsán javítani.

A kepemegváltás lehetne talán államköltségen? Indokolva volna szt. István király decretumával: Si cui Deus decem dederit in anno, decimam Deo det, s azzal, hogy az ötvenes években királyi propositiók közt állott, hogy a kepe a földnek terhe, s miként a robot, az is megváltandó. Sőt 1848-ban a papság jövedelme összeiratott, mint akkor hire járt, hogy a kepe is megváltassék. Indokolva volna is ez azzal, hogy a papság az államnak szolgálatot tesz; a vallás hirdetésén kívül anyakönyvet vezet, a népesedési statistika anyagát összegyűjti, katonaság, árvai ügy és hivatalok számára ingyenes anyakönyvi kiadványokra köteleztetik, és ha az állam az anyakönyvek vezetésére külön hivatalokat állítana, megyénkénti központ és országos főközponttal együtt talán milliókba kerülne, s még sem lenne annyira hű és pontos s annyi felelősség alatt is, mint a jelenlegi felekezeti anyakönyvek. Indokolva volna azzal is, hogy az államban a vallásintézmény fentartásának terhe igazabb arányban osztatnék fel, holott a mostani keperendszer szerint, az üzlet emberei, tőkepezések, hivatalnokok, tisztviselők egy nagy része, kiknek állandó lakhelyük nincsen s kik az országnak meglehetősen szá-

zalékát teszik, e kötelezettségre nem szoríthatók, s így a kepe a birtokon s legkivált a kis birtokon fekszik. S indokolva volna legkivált azzal, hogy azok, kikre legvégül a kepezés nehezedett, a birtokosok s a föld népe azt nem bírják, fizetni nem képesek, papot, templomot, vallás-intézményt tartani elégtelenek. De mielőtt ezen indokok mellett lehetne következtetni, hogy tehát az állam váltsa meg a kepe és vegye kezelése alá a vallást, a mi egyértelmű, nem árt, sőt szükséges egy pillantást vetni az európai államok alakulására, a társadalom és jogfejlődésre; mert mult, jelen és jövő közt a társadalom s állam lételében oly szoros következetesség van, mint az istenség cselekvényeiben.

Abban senki sem kételkedhetik, hogy az európai jogfejlődésre a k. vallás nagy befolyással volt; ország- s állammá az segített alakulni, köz és magán jogait az teremtette, példa erre a Pipinek, Martell és Nagy Károly s a többi európai ős királyok kora; de az már a dolgok természetiben fekszik, hogy a hatalomvágy háttartalan s befolyását minden irányban, a teljes rabszolgáztásig gyakorolni akarja; példa erre IV. Henrik megaláztatása — s habár az állam, vagy fejezzük ki az akkori kor fogalma szerint, királyok, az ország s jogalapításra az erőt a vallástól nyerte, korlátlan uralmát túrni nem tudta; mert ez szintugy természetében feküdt az államnak szemben az egyházzal, és lételökhöz kötött fejlődés következése volt. E küzdelemnek, ha az egyház győz, mi lett volna a következménye? minthogy nem győzött, nem is lehet tudni, sejt-hetünk valami asiatico-europeo-féle kalifatusságot. Szerencsére e két erős hatalom közötti küzdelemben subveniált a reformatio, s ha Luther épen tarkát hirdetett volna is, akadt volna követője királyok, fejedelmek, főemberek s azok tartozói közül; mert a pápai, az akkor Európában egyedüli vallás absolutismusa alól kellett szabadulni. A reformatioval bekövetkezett vallástánítás és megalakult felekezetek paralyzálták és egymást lekötötték, mint Prometheust a sziklához, s a theocratiai uralomnak Európában lehetősége lezaratott. S minthogy a keresztény vallásnak elvei: a szeretet, humanismus, jogegyenlőség elve szerint, mit a keresztény felekezetek hirdetnek — még pedig egymást ellenőrizve — mi Jézus vallása, fejlődik folytonosan az európai államok joga, intézményei, társadalma, nincs felhiva az állam és kormánya, hogy a vallást kezébe vegye, fentartják azt, az egyházat s annak papjait a felekezetek, s még pedig a világiakkal együtt vegyesen alakult egyházi felekezeti

társulatok. Legfeljebb az állam biztosítja a cultus gyakorlatát, a vallásfelekezeteknek egymáshoz viszonyát, s legkevésbé sem fél, hogy a világiakból alakult felekezeti társulatok képvisellete előidézné az állammal szemben azt a harcot, mely a középkort jellemezte, mégis fenn van tartva az államhatalommal szemben — feltéve ha az rossz irányt venne — a vallásnak, az egyháznak arra való befolyása, a mint ezt honi történeteink is bizonyítják. Látni való tehát, hogy az európai államok nagy gépezetének kerekei oly módon vannak egymásba illesztve, miszerint oly lényeges változtatásra, hogy az állam teljes hatalma alá vegye a vallást, s az egyház annak lenne feltétlen hive és szolgája, az állam arra indicalva nincsen. Azt hiszem tehát, hogy a kepeinek ily országos módton megváltása, a mi amazzal egyértelmű, nem lehet célba véve, s nem fog sem kívántatni, sem megtörténni.

Azonban ez nem zárja ki, hogy az állam az egyházakat segítse, kivált midőn attól szolgálatot kíván, hogy az országosan, egyházi célra tett alapítványokat az általános közjóra kezeltesse, éppen azon célra megfelelően, a mily nagy és közhasznú célra alapított, hogy a papság hivatalát az ország népeinek hasznára, lelki nyugalmára folytassa.

De a kepe, szoros értelemben véve, nem is az, a miről mondani lehetne, hogy az országban mindenütt megvolt, megvan, s az alkotná a papi fizetést. Hazánkban a vallás, templom, cultus és iskola fentartására a dézma rendeltetett a püspökségeknek a m. királyok decretumai szerint. A reformatiónak elterjedése és protestáns ekkleziák alakulása, változtatta az országos gondolatot, a mennyiben az új felekezetek ekkleziái is kellett volna, hogy az alapítvány, vagy donatio magabány rejülő értelme szerint a dézmából részesüljenek, e helyett expediensebbnek látszott a dézmát ország javára saecularizáltatni s egy nyúlgrással a földesuraknak adni s csak a quartát hagyni a püspökségek s némely ekkleziák kezében, a szász vagy királyföldön pedig az egész dézma, mivelhogy az ekkleziáknak volt adományozva, kivévén a dézma egy negyedét, mely ország javára fordított, az ők kezökben maradt, a mint ezek hazai törvényeinkben — csak már mint historicum — meg vannak írva. Ezen dézma az 1848-ban kimondott elvi törvények szerint megváltott, a királyföldi ekkleziáknak és vármegyei földesuraknak veszteségök kárpótoltatott, a dézma köteles földek a területtől felszabadítva adattak kezére a haza új polgárainak, a

székelyföld népe pedig adójával, a mire azelőtt kötelezve nem volt, segített és segíti rendbehozni a dézmatulajdonosok és dézma- kötelesek számláját egymás irányában, holott a székely föld birtokosa sem dézma- kárpótlást nem nyert, sem érette dézma- megváltás nem fizettetett, minthogy a székelyföld dézma- köteles nem volt, s mint- hogy még ezeken kívül a székely nép a reformatiótól fogva quarta helyett a kepe- t fizette papjainak, s e kepe helyettesítette a dézma- negyed- et, méltányos volna, és a reciprocitas elve hozná magával, hogy az ő kepe- beli számlája is, mely szintén a földnek terhe, azon módon, miként a dézma, a volt vármegyei és királyföldi lakosok segítségével kiegyenlítsessék. Talán 1848- ban székelyföldön e cél- ból is iratott volt össze a papság jövedelme, s az ötvenes években is e cél- lebeghetett, midőn a királyi propositiók közt állott a kepe- megváltás- a- ról tanácskozás. Azonban ezen a papság és a Ker. Magvető nem segíthet. A papság nem önmagáért van, s nem ma- gaért öre a sz. tűznek, melyet vallásnak és erkölcsnek neveznek, hanem másokért; annál- fogva ezen mások: az állam és kormánya vehetné kezébe az 1848- ban és az ötvenes években elejtett kepe- megváltás- i ügy fonalát, s bizonyára ez a szegény, de nagyon népes székelyföldre és lakóira há- bár költségesebb, de kevésbbé lenne jog- botrányos a his üstökkel- i privilegizált szesz- főzésnél.

Annyi áll, hogy a papság sorsa javításra vár, hogy e javítás az eddigi kepe- rendszer szerint nem történhetik; a kepe nem hogy emelkednék, és azt emelni lehetne, hanem a nép szegényedvén, apad s mind inkább bizonytalanná kezd válni. 200—300 frt évi jövedelemből, a mennyi rendszerint szokott lenni a papi fizetés (de nem pénz- fizetés, hanem az év különböző részeiben vékánként fel- hajtogatott vagy felkérégetett termény), elélni lehet ugyan, mert próbálva van, papot is lehet ugyan kapni a legszegényebb ekklé- zsiába is, de nekem eszembe jut egy bizonyos ország, melynek pap- jairól olvastam volt, hogy mikor hívei tengeri rablásra akarnak men- ni, elébb imádkoztatnak a jó sikerért, s aztán nekik is juttatnak a véres rablásból, és a Schámánok, kik mindenféle babonással rak- ják tele a nép szí- vét, hogy nimbust csináljanak állásuknak és sze- mélyöknek, sőt e végett néha még bűnös dolgot is cselekesznek. Azt hiszem, hogy ily papság Európa civilizációja előharcosának ke- letfelé Magyarországnak nem kívánatos. Valóban, ha a falusi pap- ság sorsát akarnám leírni, tekintve azt a tiszteletet, mely arra szá- zadoktól fogva ragadott a jók és miveltek véleményében, a valónak

leírása caricaturának látszanék. A papság házi titkos szegénység; rejtve viseli, mint a mire megeskettett és felszenteltetett, én is hát a titkot fedő fátyolt nem lebegtetem. Kivánnak tőle sokat, s tán méltán; de ha sorsát, állapotját a való szerint latolja meg valaki, alább száll követelése a papság irányában.

De addig is, míg a papság kepesorsa nagyobb mérvüleg orvosoltatnék, remélni pedig nem árt, a reménység sokszor erőt ad, — keblileg, egyházilag tán lehetséges volna azt felkarolni, egyházközség képvisellete és egyes egyházközségek, tervszerűleg megállított mód szerint, egyik vagy másik ekkléziára nézve sokat lendíthetnének a kepejobbítás ügyében, az egyházközségi vagyonokbani gazdálkodás, takarékoság, a bejövendő pénzeknek biztosabb elhelyezésére való befolyás és irányadás jótékony lehetne, s talán a mulasztás, a hanyagság, vesztegetés s némely helyeken, mondhatnám, a sikkasztásra is szoros felügyelet és felelősség csak javára lenne az ügynek. Ugy látszik, hogy az eddig a felekezetekre nehezedett oktatásügy az állam kezébe kezd szállani, talán azért, mert azon vagyoni erővel, mely a felekezetek rendelkezése alatt áll, azt európai színvonalra emelni, s ott megtartani ugy is nem lehetne, legyen bármi okon, e változott állapot összeköttetésbe volna hozható a vallásügygyel. — — — De mindeneket itten leírni nem is lehet, nem is szükséges, az évenkénti hivatalos jelentésekből is nem minden kivethető, itt is, mint mindenütt a stylus ugyan egy: minden jól megy, semmi baj nincs. De ha talán az érdeklődés a kepe-megváltás tárgyában felkölt volna, a mint ezt a „Magvető“-ben már többször megjelent e tárgyú cikkek mutatják, akkor egy enquette részletesebben tudná megbeszélni a hiányokat, ajánlani az eszközöket, mint a hogy azt leírni lehetne és szükséges volna.

Csegezy László.

AZ ORSZÁGOS TANSZER-MUZEUM.

Az országos tanszer-muzeum eszméje az 1873 évi bécsi világkiállításon merült fel. Gönczy Pál, mint a kiállítási jury tagja megismerkedvén különböző országok kiváló tanférfaival, megegyezett velök, hogy kormányaikat felkérjék az általuk kiadott tankönyvek és taneszközök kölcsönös kicserélésére. Ennek eredménye lett, hogy a francia, württembergi, Svájc és az amerikai egyesült államok több államának kormányai a kiállítás után meg is küldték a rendelkezésük alatti taneszközöket. De ez még csak fél eredmény volt; a magyar közokt. minister azonban pártfogása alá vevén az ügyet, még a közös külügyminister közbejöttével is sürgette a többi államok kormányait is. Igy aztán lassanként Hollandia, Svéd-, Norvégország, Anglia, Németország, Svájc többi államai is megküldték taneszközeiket, sőt Törökország is 60 kötetből álló könyvgyűjteményt küldött. A külföldről jött tárgyakhoz hozzájárult a hazánkból összegyűjtött mindennemű tankönyv és taneszköz, melyeket egyesek, testületek, intézetek dicséretes buzgalommal adtak át mindenfelől a tanszer-muzeumnak.

A nagybecsü gyűjtemény már együtt volt, már most helyről s rendezésről kellett gondoskodni. A közokt. minister gyámolítása s áldozata mellett ez is haladt.

Ideiglenes helyiséget az orsz. gazdasági egyesület adott előbb ingyen, most némi bérért köztelki házában, hol a gazdasági muzeum is elhelyezve van.

A sokféle tárgyak rendezésében legtöbbet Mayer Miksa és Girókúti P. Ferencz fáradoztak, kik közül később amaz a tanszer-muzeum főfelügyelőjévé, ez rendes felügyelőjévé neveztetett ki a közokt. minister által.

A tanszer-muzeum szervezetéhez tartozik még egy szintén a minister által kinevezett állandó szakbizottság, melynek feladata minden beérkező tanszert megbirálni, arról jelentést tenni, a kiválóan jó és czélszerű taneszközök nagyobb mérvű előállítására s terjesztésére nézve javaslatokat adni.

Az orsz. tanszer-muzeum rendeztetvén, 1877-ben nyitattott meg s adatott át a nyilvános használatnak.

Ezekből látni, hogy az orsz. tanszer-muzeum nem egyéb, mint egy állandó tanszer-kiállítás, hol a szakember és tanügybarát együtt látja a külföldi országok tanintézeteiben használt tankönyveket, taneszközöket és minden e körbe tartozó tárgyakat és a hazai különféle tanintézetekben használt, vagy használatra ajánlt hasonló tárgyakat, a hol kell magyarázattal ellátva, megvilágítva.

Tájékozást nyerhet itten bár ki, hogy mi szükséges egy elemi, vagy bármely más iskolához? Melyek a legcélszerűbb felszerelési dolgok s taneszközök? Összehasonlítás által meggyőződést szerezhet egyik vagy másik tárgynak előnyeiről vagy hátrányairól más hasonló tárgyakkal szemben? Mibe kerül ez vagy ama tanszer, hol kapni legelőnyösebben? sat.

Továbbá célja a tanszer-muzeumnak a honi tanszer-ipar előmozdítása; ide jöhet ugyanis az asztalos, a mechanicus, a tanszerárús, s mintát vehet a legcélszerűbb padokról, táblákról, szekrényekről, írószerekről, szemléltető eszközökről, a természettan tanításához szükséges készülékekről, természetrajzi gyűjteményekről, sat. aztán utánozhatja, a mi jót s szükségest lát s értékesítheti tapasztalatait a maga s a közügy érdekében.

S valósággal már is nagy lendületet vett a tanszer-ipar a tanszer-muzeum fennállása óta; igen sok dolgot állítanak elő a fővárosi és vidéki iparosok, melyeket eddig rendszerint külföldről szoktak hozatni.

Természetes, hogy a tanszer-muzeum folyvást gyarapodik. Iparos és tanember bármely jónak vélt felszerelési tárgyat, vagy taneszközt, ha csak csekélyebb módosítással is előállít, azt igyekszik beküldeni ismertetés s esetleg terjesztés végett. Gyarapodik továbbá szerzés által is.

A mi az állandó szakbizottság által célszerűtlennek találta, annak a tanszer-muzeumban nem adatik hely.

A tanszer-muzeum jelenleg három teremben van elhelyezve. Az I. terem egy jó népiskola képét adja, arra minden, a mi egy iskolába s azt illetőleg szükséges, ezen teremben kellő elhelyezéssel látható. — A II. teremben vannak az iskolai könyvek, térképek, mindennemű számláltató táblák s képek (természetrajzi, építészeti, művészetet, mesterséget, kézműveket szemléltető, bibliai fali táblák, rajzminták sat.) — A III. teremben vannak a természet- és vegytani eszközök, kisdedovódai játéktárgyak, szeretetházi iparkészítmények, vakok- és siketnémák-intézeteinek taneszközei, föld-

gömbök, dombor művek, mértani alakok, házi s női kézimunkák, számoló-gépek, testgyakorlati eszközök sat.

A mostani helyiség csak ideiglenes és elég szűk. Ohajtandó volna, hogy e nagybecsű országos gyűjteménynek minél előbb megfelelő, állandó helyisége legyen.

Továbbá ohajtandó volna mindenekfelett, hogy az ország minden részéből minél több tanító, tanár, tanügyi előljáró látogassa meg alkalmilag a tanszer-muzeumot s okuljon az ott tapasztaltakon.

Az egyes tárgyak s csoportok részletes ismertetésébe s jellemzésébe nem ereszkedhetünk, mert közleményünket igen hosszúvá tenné. Ez alkalommal csak általános ismertetését kívántuk adni a tanügyet illető eme egyik legfontosabb országos intézetnek, mely az utóbbi években, mintegy magától, figyelemre alig méltó kevés költséggel jött létre, s melynek tanügyünk fejlesztésére bizonyára nagy befolyása leend.

Bn.

A BRIT ÉS KÜLFÖLDI UNITÁRIUS TÁRSULAT ÉVI KÖZGYÜLÉSE.

Angolhoni unitárius hitrokonink ez évi közgyűlésöket június elején tartották meg Londonban. A társulat tagjai s barátai nagy számmal jelentek meg az essex-utczai templomban, hol az alkalmi beszédet Wright János, bathi lelkész tartotta a következő alapigék nyomán: I. Korinth. IX, 16: „A szükség kényszerít. Jaj pedig nekem, ha az evangeliumot nem prédikálom.“

Szónok érdekes beszédében először is azt fejtegette, hogy kötelesség és erkölcsi felelősség hirdetnünk az evangeliumot, melyet hiszünk. A társulat főczélja, mely egyszerű, határozott és gyakorlati, abban áll, hogy terjeszsze a tiszta és igaz vallást a világon. A különböző keresztény felekezetek buzgó fáradaimai daczára is napról-napra szaporodik azok száma, a kik keveset adnak a vallás-
ra. Épen azért e válságban főtörekvésünk legyen az embereket válásosokká tenni, mert ez a legnagyobb jótétemény, a mit embertársainknak nyújthatunk. A mi vallásunk szellemi természetünk alapelvén nyugszik, nem pedig az egyház vagy a biblia csalhatatlanságán, s így bátran hirdethetjük a mi evangeliumunkat, mert az a józan ész és szív követelményeinek megfelel. Isten segítsen minket reánk bizott kötelességeink hű teljesítésében!

A nagy figyelemmel hallgatott hitszónoklat után a bezáró hymnus éneklése alatt szokás szerint pénzgyűjtés volt a társulat pénztára gyarapítására, a mely 336 frtot eredményezett.

A vallásos isteni tisztelet bevégeztével Bicknell Henrik, a társulat derék és áldozatkész elnöke, megnyitván az ülést elkezdődtek a különféle jelentések.

A pénztári kimutatás szerint a lefolyt évben a bevétel 58,528 frt. 15 kr-ra o. é. ment, mely mind magán adakozás útján gyűlt be. Ez összeget az egyes ekklézsiák felsegelésére, missioi czélokra, a magyar unitárius akademitá segélyezésére, ingyen könyvek és tractok szétosztására s új templomok építésére fordították. Ime, angol-honi hitrokoninknál szeretett vallásuk iránt a valódi ragaszkodás és buzgóság t e t t e k b e n is mily bámulatosan nyilvánul!

Ezután Ierson Henrik, a társulat jeles és fáradhatatlan titkára, tett kimerítő jelentést az egylet évi működéséről. Örömmel emeli ki a külföldi hitrokonokkal folytatott rokonszenves levelezést s ama testvéries viszonyt, mely egymás közt fenn áll. A hollandi „Protestanten Bond“ ugy szintén a németországi „Protestanten Verein“ gyűléseire a társulat képviselőket küldött. Az előbbi viszonzta is, mert Hamel rotterdami lelkész által képviseltette magát, kit meleg szavakban üdvözöltek. A „Protestanten Verein“ üdvözlő levelet küldött, valamint főtiszt. Ferencz József püspök úr is az unitárius vallásközönség részéről, s egyszersmind meghívta ez évi zsinatunkra. Spears Róbert, egykori titkár s a mi rokonszenves barátunk a levél felolvasása után azt indítványozta: „Hogy a társulat fejezze ki a magyar unitáriusok E. K. Tanácsának, miszerint az üdvözlést s a meghívást azon zsinatra, melyet első püspökünk Dávid Ferencz elítéltetésének és halálának háromszázados évfordulóján e nagy jelentőségű eseménynel kapcsolatban tartanak, szívélyes köszönettel és nagy érdeklődéssel fogadja, mivel Dávid Ferencz a Jézus igazi humanus tanainak, az újabb időben, a legelső hitvallója (confessor) volt; továbbá, hogy míg e gyűlés egyfelől boldogságot és sikert kíván a hazájába visszatérendő Boros Györgynek a tanári vagy papi pályán, másfelől örömmel ragadja meg az alkalmat általa biztosítani a magyar-honi hitrókonokat a társulat meleg érdeklődése és rokonszenvéről“. — Ez indítvány zajos éljenzések között egyhangulag elfogadtatott.

Boros György ifju barátunk, ki két évi ott léte alatt megnyerte angol hitrokonink szeretetét, meleg és őszinte szavakkal köszönte meg az iránta tanusított szíveséget és vendégszeretetet. Egyszersmind köszönetét fejezte ki az unitárius vallásközönség nevében is azon rokonszenves és anyagi segélyért, melyet irányunkban tanusítani sziveskednek. Továbbá hangsúlyozta, hogy mily nagy örömet okozna nekünk, ha folyó évi nevezetes zsinatunkra képviselőket küldénének. Végül kérte a társulat tagjait, hogy utódját is fogadják avál a szíveséggel, mint a minőben ő részesült.

Ezután a belföldi kisebb társulatok küldötteit üdvözölték s végül az érdemes elnöknek mondtak szívből jövő köszönetet azon önzetlen és kitünő szolgálatért, melyet a lefolyt évben tanusított.

Másnap újból nagyszámu közönség gyűlt össze a már említett

imaházba a jeles pap és szónok Wicksteed Károly felolvasása meghallgatására. Felolvasása tárgyául e kérdést vette fel: „Hol van a baj?” Ez a cím — mondá — nem megrázó, mert minden egyháznak, elkezdve a pápától a legkisebb protestans társulatig ez a kiáltása. És ez kevésbé alkalmazható reánk, mint a kívülünk álló orthodoxokra. Igen, mert az orthodoxok olyanért harcolnak, a minnek el kell enyészni; mi pedig olyanért küzdünk, a minnek jól kell. Az alap, melyen mi nyugszunk: szabadság. Ezt megengedve, hol van tehát a baj?” Némelyek közülünk szervezkedni ohajtanak. Ez a maga rendén van; mert a szervezkedés a társaság alapföltétele. De legyünk meggyőződve, hogy minél tökélyesebb a szabadság, annál kevésbé tökélyes a szervezkedés; és minél tökélyesebb a szervezkedés, annál kevésbé tökélyes a szabadság. Vigyázzunk, nehogy következetlenségbe jöjjünk ohajtásainkkal. Én úgy vélem, a célunk mégis az, hogy a teljes szabadságot megtartsuk, s e mellett a szervezkedést is e szabadsággal összeférhetőleg keresztül vigyük. Hol van tehát a baj? Némelyek még az említett két tényezőhöz egy harmadikat is csatolni szeretnének, t. i. az orthodoxyiát. Ez is természetes ohajtás; mert mindenki követeli, hogy neki helyes véleménye van, és ha az illető humanus érzelmű, azt terjeszteni is igyekszik. De ez nem azt jelenti, hogy a mi orthodoxyiánkat másokra erőszakoljuk. Csak egy abszolút orthodoxyia lehet a világon és ez: az Istenről való orthodoxyia. Némelyek azért is panaszkodnak, hogy papjaik közül többen szakítottak a kereszténységgel. Ha ez azt teszi, hogy az illetők nem tekintik a Krisztus tanítását az új szövetségben feltétlen és csalhatatlan szabálynak a hitre és gyakorlatra nézve, és hogy nem említik meg mindenkor a nevét imáikban, ez némileg igaz lehet. De ez még nem jelenti a kereszténységgel való szakítást. Mert a Krisztus szellemének tanulmányozása sokkal keresztényibb lehet mint a betű tanulmányozása vagy pedig az „Uram, Uram“ kiáltásnak gyakori ismétlése. Én megvallom, e változást a tudomány haladásának tekintem. Hol van tehát a baj? Talán nézeteink nem terjednek? . . . A kereszténység elterjedése óta nem volt gazdagabb 25 év nézeteink és elveink terjedésére nézve, a lefolyt 25 évnél. Vagy talán azt mondják némelyek, hogy számban nem gyarapodtunk? Ha ez arra vonatkozik, a kik velünk s hitelveinkkel rokonszenveznek, akkor ez nem áll; mert e tekintetben az unitarismus hívei rendkívülileg szaporodtak és szaporodnak napról-napra. Ha ez arra vonatkozik, hogy nem szaporodunk, mint külön vallásfelekezet, akkor a hiba bennünk van. Ha pedig arra vonatkozik, hogy nem haladunk kegyességben, emberbaráti szeretetben és kötelességeink hű teljesítésében, e lenne igazán komoly baj; mert ez azt jelentené, hogy mind világi hitronk hite, mind pedig papjaink prédikálása hiában való. A felvetett elmés kérdés eredménye oda megy ki, hogyha mindenki megteszi ezután is a társulat tagjai közül év folytán a maga kötelességét azon a helyen, melyre a gondviselés állította, akkor nem lesz

semmi baj; mert tudójuk ép, szívök jó és nemes, szellemi erejük kifejlődött s így alkalmasok nemes és üdvös dolgok végrehajtására. Ez érdekesítő felolvasás után élénk vita keletkezett, melyben még a nők is tevékeny részt vettek. Chalmers András, cambridgei lelkész az unitáriusok előnyére azt hozta fel, hogy ő nem azon csodálkozik, hogy aránylag kevesen vannak, hanem azon, hogy egyáltalában léteznek annyi küzdelem után, melyet vívni kellett az előítélettel és bigottsággal szemben. Ha az unitarizmus nem alapult volna igazságon és valódi elveken, eddig régen megszünt volna. Chalmers véleménye szerint a jelenleg létező eltérések a régi és új iskola között megszűnnének ha olyan kézikönyveket adnának a papok kezébe, melyekben a theologiai vélemények egy gyűpontba lennének összegyűjtve. Továbbá szeretné, ha egy kissé kiméletesebbek lennének orthodox ellenfeleik iránt. A világiak közül is e tárgyhoz többen hozzászóltak, kik közül Hopgood úr észrevétele érdemel különösen említést. Ugyanis ő úgy véli, hogy mégis van valami baj. Mint a társulat tagja azt óhajtáná, hogy annak czélja első sorban az unitárius kereszténység terjesztése legyen. Tőle már többször kérdezték más vallásfelekezettiek, hogy miben áll tulajdonképen az unitárius kereszténység, de ő, megvallja, nem tudott e kérdésre határozott feleletet adni. Épen ezért szeretné, hogy a társulat gondoskodjék egy olyan mű kiadásáról, melyben az unitárius hitelvek és nézetek össze lennének foglalva s a melyet mindenkinél kezébe lehetne adni. Nagyon örvendene, ha ezen a hiányon segítene a társulat.

Dr. Collier ugy nyilatkozott, hogy az unitáriusok számára határozott hitformát készíteni teljes lehetetlen. Ő nincs ellenére annak, hogy a Dr. Channing, Dr. Martineau, Parker és más hírneves unitáriusok jeles gondolataiból egy gyűjteményt adjanak ki, de ez ne legyen confessio. S mikor azt kérdeznék, hogy e mű hiteles tekintélyé, a felelet a legyen, hogy: nem, nem; ön hihet, épen a mit tetszik. S a kérdezőt egyszersmind figyelmeztetni kell, hogy a hitforma (creed) olyan mint a vasuti jegy, csak mára érvényes.

Az értekezés hymnus énekléssel záródott be. Délután a szokásos és igazán kellemes társas összejövetelt a Kristály-palotában tartották meg. Az eszme gazdag felköszöntők sorát az elnök kezdte meg, éltetve a királynét. Azután Wicksteed Károly köszöntötte a külföldi képviselőket (Schermerhorn, Amerikából, Hamel, Hollandiából) és vendégeket. Boros György ifju barátunkra vonatkozólag ezeket mondá: Sokan közülünk kedvesen emlékeznek vissza azon benső és testvéries barátságra, melyet a hazánkba jött magyar unitárius ifjakkal kötöttek. Kettő közülök korai halállal szóltatott el a munkásság mezejéről, de még többen maradtak, a kik a távolban is bírják angolhoni hitrokonaiuknak szíves barátságát és tiszteletét. A fennebbiekhez most egy más név adódik, mely becsüléssel és szeretettel fog emlegettetni közöttünk sokáig. Mindazok, kik személyes ismeretségben voltak Boros urral, meggyőződhetnek

arról, hogy mily odaadással és előszeretettel igyekezett tanulmányozni az angol életet, és abban a mi legjobb.

A jelen levő küldöttek s vendégek a szives üdvözletre méltó beszédben feleltek, s köztök Boros barátunk szintén tetszést nyert szavakkal köszönte meg az iránta tanusított szivességet. Kiemelte, hogy mily kedves visszaemlékezéssel távozik el onnan, s különösen, hogy magával hozza az angol társadalmi életéről alkotott mintaképet. Voltak még köszöntések a társulatra, hivatalos személyekre s végül az egész világ „polgári és vallásos szabadságára“, de ezeket terünk szűke miatt mellőznöm kell. Az előadott rövid vázlatból is meggyőződhetik a t. olvasó hogy minő szellem vezeti a brit és külföldi unitárius társulat működését; és hogy annak tagjai mily buzgalommal és áldozatkészséggel igyekeznek segíteni a társulatot, hogy az minél nagyobb eredményt mutathasson fel az unitárius elvek s az igaz vallásosság terjesztésében. Vajha e szellem sajátunkká válnék nekünk is!

Kovács János.

IRODALMI ÉRTESETŐ.

Könyvismertetés. Egyházjogtan, különös tekintettel a magyar prot. egyház jogi viszonyaira. Irta Kovács Albert. Második füzet. Budapest 1878. Kiadja a „magyarország prot. egyesület.“ A prot. theol. könyvtár X-ik kötetének II-ik füzeté.

Az egész munkának III-ik része, mely az egyház alkotmányát tárgyalja, jelen terjedelmes füzet elején végződik be a prot. egyház alkotmányának feltüntetésével a II-ik szakaszban. Az I. fejelet az I. cikkben a magy. prot. egyház kormányzó hatóságairól; a II-ik cikkben a papi hivatalról; a III. cz. az egyházi hivatalnokokról; IV. cikkben az egyház és állam közötti viszonyról. A II. fejelet a kisebb magy. prot. felekezetekekről (erdélyi ev. és unitárius egyház). A III. fejelet a külföldi prot. egyházakról (német ev. és holland ref. egyház).

Az egyház kormányzását tárgyaló 14-ik rész 1. szakasza szól a törvényhozásról, a II-ik a végrehajtásról. Ennek I. fejezete a felügyelést, II. fejezete pedig három cikkben az igazságszolgáltatást tárgyalva.

A 4-ik rész az egyházi életet öleli fel, szólván az egyházba lépésről (I. szakasz), a valláserkölcsei élet ápolásáról (II. sz.), a dogmáról (III. sz.), az isteni tiszteletről (IV. sz.), a sacramentumokról (V. sz.), az oktatásügyről (VI. sz.) két fejezetben, s végül a házassági jogról (VII. sz.) három fejezetben.

A VI-ik rész, elbeszélván az egyház viszonyát a vagyonhoz (I. sz.) ezen vagyonnak állományát (II. sz.) és egyházjogi viszonyait (III. sz.), bezárja a két nagy füzetből (674 lapból) álló terjedelmes munkát. A gördülékeny stíl kedves olvasmánynya teszi. Adat és anyagalmaz könnyüded feldolgozása a hason tárgy munkák közül

kiemeli. S a mennyiben főleg a két nagy egyháztestnek (rk. és prot.) felfogását és viszonyait esetről esetre egymással szembe és egymás-mellé állítva tárgyalja, eleven képét adja az egyházi életnek.

A nagy lelkesültség, melylyel tárgyát kezeli, itt-ott áradozóvá teszi, többet mondhat mint kellene. Előadó tanár hevével ír és ítél és sokszor nem az íróéval. Több tekintetben elfogult az erdélyi ev. ref. egyházkerülettel szemben is. De főleg elfogult az unitárius egyház ügyeinek rövid előadásában (425--435 lap). Csupán Kálvin szellemét látja és érzi lebegni csaknem az egész prot. egyház felett és ez elfogulttá teszi.

Az első füzetben a reformatio legszeleső kinövésének nevezi az unitarismust, s azt mondja, hogy a protestantismus hanyatlását ez segítette elő Magyarországon. (180. l.) A jelen füzet folyamában aztán még tovább menve, multjával együtt jövőjét is elitéli.

A következők szolgáljanak állításaink igazolására.

Az unitárius egyház keletkezésének (Erdélyben) rövid történetét a valóságnak megfelelőleg, előre bocsátva, melynek kevésbé ismert adatait, a mint 2 jegy alatt megjegyzi, az egyház mostani tudós püspöke volt szíves közölni, de azok feldolgozásában saját felfogását követte — „az események összevetéséből, részletesebb adatok hiányában is valószínűnek tartja, hogy hanyatlása a király (János Zs.) 1571-ben történt halálával azonnal megkezdődött“. Mégpedig „nem az üldözések apasztották meg számát, mert bár azoktól sem volt teljesen ment, de bizonyosan kevesebbet szenvedett, mint Európának bármelyik tartományi egyháza, a mely kisebbségben volt.“ Figyelemre legméltóbbnak tartja a szombatosok üldözését, „melyben csak némi erőszakkal lehet unitárius üldözést látni, miután mindenik felekezetben voltak hívei, habár legszámosabban az unitáriusok között. A szombatosság, mint non recepta religio, olyanszerű állást foglalt el, mint ma a nazarenusság, melynek szinte minden felekezetben vannak hívei, habár legszámosabban a reformatusok között; s ha megengedhetőnek tartjuk, hogy ezeket az államkormány rendelet által kényszerítse régi felekezetökkel viszonyban maradni, s annak közterheit hordozni; még szelidebben kell megítélnünk Báthori G., Bethlen G. és I. Rákóczi Gy. eljárását, kik a szombatos községekbe visszahelyezték a recepta religiók papjait, kétségen kívül nem minden kedvezés nélkül a reformatus egyház iránt, melyben a megadott körülmények között a szektáskodás ellen legtöbb biztosítékot láttak. Célunktól — így zárja be az érdekes rajzot — messze, a dogmatikai fejtegetések terére vinne, ha ki akarnók mutatni az unitarismus istenfogalmából és christológiájából, hogy az a vallási fejlődés történetében nem tekinthető egy magasabb fejleménynek a Luther és Kálvin reformatiojával szemben, mint emezeké a catholicismussal szemben, hanem a természetes fejlődési folyamatból k i z ö k k e n t k é p z ő d m é n y n e k. Ez fejtené meg világosan, hogy az unitarismus miért nem volt képes nem csak

nálunk, hanem sehol a világon országot hódítani és társadalmat alapítani“.

Mindezekre van egy pár észrevételünk.

A szombatosok üldözése nem hasonlítható a mai nazarenusokéhoz. Egyszerű kormányi rendelet és vérpád között kimondhatatlan különbség van. Fő- és jószágvesztés Erdélyben — az író szerint is — a lelkiismereti szabadság klasszikus földén, a hol királyi ajakról zengett el: mindentki azt a vallást kövesse, melyet lekiismeretével megegyezőnek tart — azt hisszük, hogy nem a szeretet szelid evangéliuma volt, hanem a svájczhoz hasonló alkotó eljárás. Erdély történetében valószínűs szennyfolyt ez. Felekezeti különbség nélkül szerelnők azt kitörölni, mint Maculay Anglia történetéből a York időszeit. Nem szelid, hanem a legszigorubb ítéletet érdemlik ezen korszak főnyességei. Hiszen történetírónk szerint, nem győzték a lánczot készíteni a sánczmunkára szorított szerencsétlenek számára. A deézi pusztá templomból, mihelyt az elfogottak száma a 100-at meghaladta, küldötték várakba, Toroczkait Kolozsvárt a piacon kövezték meg. (Lásd Kővári erd. tört. 4. k. 30. l. és Szilágyi S. Erd. tört. II. k. 218. l.) Várad, Jenő, Székelyhid, Fogaras, Déva, Kővár, Szamosujvár telve voltak. Párisi vérnász volt. A gazdátlanul maradt sok birtok igaz hitűek kezére került hűségökért, mint vérnek ára I. Rákóczi alatt.

A mi azt illeti, hogy ezen szombatos üldözésben csak némi erőszak láthat unitárius üldözést, az akkori történeti tények eléggé igazolják, hogy egyuttal az unitáriusokra is volt mérve a csapás. Keserűi Dayka ref. püspök, e szigorú és türelmetlen férfit, a ki határozott befolyást gyakorolt urára (Szilágyi S. Erd. tört. II. k. 224. l.) fejedelmi megbízó levéllel kezében és 300 katonától kísérvé indult el 1618. nov. havában Erdő-Szentgyörgyről az unitáriusok zsinatjáról, a hol mint kormánybiztos elnökölt, inquisitori útjára. Maros- és Udvarhelyszékben, a hová csak alkalmas út vezetett, mintegy 60, Háromszéken pedig 62 ekklézsiát vitt egyházába, vitézeivel prédikáltatván faluról falura 4 év leforgása alatt az unitáriusok között is. Mindezek pedig történtek a Krisztus istenségének tagadása miatt akkor, mikor 50 év előtt az unitárius vallás, az Isten személyi egységének tanával volt a recepta religiók közé sorozva. Arra, hogy ebben unitárius üldözést lásson valaki, nem kell erőszakhoz fordulni. Elvárjuk vala az írótól, hogy ha már kedve volt föllebbenteni a multnak fátyolát, a melyet bizony mi nem kedvtelésből, hanem csak kényszerítésből érintünk ez alkalommal, nézett volna igazán, részrehajlás nélkül oda. Sha ehez hozzáadjuk a desiana complatio (1635-ben I. Rákóczi alatt) eredményét, mely ujra kötelez az unitáriusokat Krisztusnak, mint istennek, imádására és segítségül hívására, e klasszikussá tett földön, a recepta religiókról szóló törvénynek, alkotó szellemben lett respectálásával, úgy hisszük, hogy író pártszelleme eléggé kitűnik.

Az unitáriusok Istenről való fogalmának, s christológiájának fejtegetésébe jó vala mélyen bele nem bocsátkoznia, s még czélszerűbb lesz vala — czéljához képest is — egészen mellőzni.

Általánosan tudva van, hogy az egész reformatio a christológián, s az azzal kapcsolatos tanokon fordult meg első helyen, de a legfőbb kérdésekben nem tudott tisztába jőni a reformátorok alkotó része, nem birt visszamenni a tiszta evangéliumra, avagy csak a niceai (325) zsinat előtti időre is. Meghagyá a szentháromság tanát épségben, melyet író az öreg Haaseval együtt (nem emlitünk másokat) a legnagyobb vivmánynak tart. S ezzel magára az egységimádó Jézus Krisztusra, apostolokra és a három első évszáz keresztényeire a tévedés és tudatlanság bélyegét nyomá akkor, mikor azt hirdeté, hogy az apostoli korba ment vissza.

Az unitarismus Dávid Ferenczcel az Isten személyi egységének tanával lépvén fel — némileg eltérve a lengyel unitáriusoknak a rakovi kátéban, és Socinus Faustusnak az erdélyi vita alkalmából kiadott munkájában foglalt felfogásától — önként következik, hogy Jézus Krisztus az unitáriusok előtt úgy jelent meg, a mint ő maga magát nevezte: embernek fia, ember, a ki születet, élt, működött, tanított, s magát feláldozva, tanaiért meghalt; a ki azt mondotta, hogy nincs több jó, csak az egy Atya. A külön személyiségnek hirdetett szent Lélek pedig úgy, mint Istennek bennünk munkálkodó, jóra vezérlő ereje — tehát az istenség úgy, mint Jézus Krisztus hirdette — nemcsak lényegében, hanem személyében is teljesen egy és oszthatatlan. Ebből szükségképen következik a titkos hatásu sacramentum fogalmának, az eredendő bűn nevetséges tanának, a Krisztusnak mint ember Istennek tökéletes elégtételéről szóló tannak stb. teljes elvetése. Ha rövidség okáért többet nem emlitünk is, úgy hisszük, hogy elég világos a káterszerinti calvinismus, s lutherismus és az unitarismus közötti óriási különbség. Eléggé kitűnik az, hogy százszor magasabb fejlemény az unitarismus a kalvinismussal stb. szemben, mint ezek a catholicismussal szemben. És így az unitarismust nem lehet a természetes fejlődési folyamatból kikökként képződmenyek nevezni, hanem épen teljes reformationak, vagy hogy az írótól feltalált emez új theologiai műszóval éljünk: oda zökkenésnek, a hol Jézus az ő evangéliumával útát vert, a meddig Kálvin és társai nem tudtak zökkenni, daczára annak, hogy a mint látszik, Kálvin sem irtózott ettől nagyon. Pregnans bizonyítéka ennek a kis lengyelországi főemberekhez írott levelének ezen helye: *Precautio vulgo trita: Sancta Trinitas, unus Deus miserere nostri, mihi non placet, ac omnino barbariem sapit* — amaz elkopott könyörgés: szent háromság egy Isten, könyörülj rajtunk — nekem nem tetszik, egyáltalában olyan parasztizü. (In lib. de Getil. p. 63.). Hasonlóképen Luther sem idegenkedett attól, a mint mutatja többek között ezen nyilatkozata: *Licuit loquendi ac disputandi necessitate Tres*

Personas dicere; non quia Scriptura dicit, sed quia Scriptura non contradicit — meg volt engedve szónoklat és vitázás kedvéért három személyt emlegetni, nem azért, hogy az Irás mondja, hanem azért, mert az Irás nem mond ellent. (Lib. 7. 4. de Trinit.).

És a mily pártszempontból itéli meg író az unitarismus dogmai oldalát, ép oly méltánytalan az iránti más tekintetben is, kétségbe vonván az unitarismusnak még társadalmi erejét is, holott tudva van, hogy az unitarismus alapított társadalmat is Lengyelországban közel száz évig. Akkor a jézuitismus szépen kikököntette onnan az unitáriusokat is, s a kevesebb számu kálvinistákat és lutherieket is, mert a világi hatalom a kezébe került. Felszedték a sátorfát, s egy részök Erdélybe jött, kik az itteniekkal, az író szerint is alapítottak társadalmat, hódítottak országot. Csak az a baj, hogy a Melius gyűlölő lelke szállott Báthoriba is, a többibe is, a hatalom teljes erővel lépett fel ellenök, s elég szépen ugy cselekedtek az unitáriusokkal szemben, a mint cselekedtek velök (a reformáltakkal) szemben külföldön és benn is a katolikusok. Ők szidták a katolikusokat olyan eljárásért, a mit magok is gyakoroltak erőhatalommal az unitáriusokkal. Ez a valódi és szomorú tény. Alapítottak társadalmat Angliában és Amerikában is, s még pedig olyant, hogy ha mi itt Magyarországon valamenynyien kálvinisták leszünk is a legszigorubb eskü alatt, s ha Kálvin alkotó szellemének Institutioit a 3-ik hatványra emelve dolgozzuk ki és állítjuk be országszerte, még sem tudunk olyan elevenséget, annyi munkásságot, olyan életet kifejtteni, mint azok teszik egyszerű társulati úton csupán a szeretet és érdeklődés lelkével.

Menjünk tovább. A 427 lapon így folytatja: „A mi az egyház (unitárius) szervezetét illeti: e tekintetben nemcsak a két nagy prot. felekezet, hanem az apróbbak is: methodisták, herrnhuterek stb. önálló új eszmét hoztak létre és sajátzerű szervezeti formát képeztek ki, csak az unitárius volt teljesen terméketlen, s ugy Angliában mint Erdélyben elsajátította a református egyháznak azon szervezetét, a mely épen szeme előtt állott, sőt ennek még jogtörténeti mozgalmait is visszatükrözi mindenik korszakban.“

Bölcs Salamon azt mondja: semmi új sincs a nap alatt. A két nagy prot. felekezet semmi újat nem hozott létre, bátrak vagyunk mondani mi. A szervezet lényegét illetőleg visszament az apostoli korszakba, s onnan összeszedte mindazt, a mi épen szeme előtt állott, s alakította a régi római és görög republicanus, s az újabb republicanus, monarchicus és más elvek szerint, a mint a szükség kívánta. A respublica Svájcban előállott a republicanus prespyterianismus, Németországban, Erdélyben (a régiben) a sic volo, sic jubeo fejedelmi rendszer az előbbinek némi árnyékával — Angliában a vasmarku püspöki rendszer, Skóciában a presbyteri stb. Dogmatikai tekintetben a két nagy prot. felekezet (Kálvin és Luther) még kevesebbet tett. Lerázta, vagy legalább megpróbálta lerázni a

római egyház czifraságait, de fele úton megállott. Az unitárius egyháznak nincs, s nem is kell ilyen új alkotási érdem. Ennek érdeme az, hogy dogmatikailag is visszament Jézusig, szervezetileg is az apostoli korszakig. Jézus sem vindikált magának Mózeszel szemben ilyen új alkotási érdemet. Kimondá, hogy a törvénynek nem eltörlésére, hanem betöltésére jött — a szigorú törvényesség helyébe a szeretetet állítván, s a tizparancsolatot csupán kettőben összegezván. A római egyház szervezetének caesarizmusával és dogmatikai tanaival szemben bármelyik prot. felekezet érdemének mértékét az mutathatja csupán, hogy melyik mennyire volt képes visszamenni Jézusig és az apostoli korszakig, s az egyéniségnek mennyire tudott utat, módot és alkalmat nyújtani és mutatni az egyéni erők érvényesítésére a római egyháztól eltérőleg, hol az egyén semmi, a klerus, s illetőleg a pápa egyedüli bizományosa hit dolgában az ég minden kincseinek, jogi tekintetben minden hatalomnak.

Az unitárius egyház tehát a többi protestansokkal együtt egyidejűleg ment szervezeti tekintetben vissza a közös forráshoz, meritett onnan, a honnan a többi. Az a különbség csupán, hogy egyik tisztább, másik zavarosabb vizet meritett. Csinált tehát magának olyant, a milyent a szükség kívánt, a milyent lehetett, épen mint a többi. Különb is nem óhajtaná magának jogi tekintetben is valami olyan önálló új eszme létrehozása dicsőségét, csupán az újság kedvéért, milyen például az író által, csupán az újságért elragadtatással bámult egyik kisebb prot. felekezetnek (herrnhuterek) a házasságtitkáról szóló, botránkoztató, igazán új tana, mely valóságos, a szó szoros értelmében vett házassági összeköttetést állít fel Jézus és a földi feleségek, s furcsa sógorsági viszonyt ezek férjei s Jézus között, a mennyiben Jézus a valódi férj, a tulajdonképpeni férjek csak helyettesei, s mint ilyenek, egyuttal vice krisztusok. Különb, minthogy író az ujdonságért rajong, az unitáriusok részéről a reformált és lutheri egyházzal szemben szolgálhatunk ilyennel is. Az angol és amerikai unitáriusoknál nincs semmi jogi szervezet. Sem presbyterről, sem zsinatról, sem semmi kálvinfélééről nem tudnak. Csupán szellemi és nem institutionalis kapocs tartja össze. Az egyéni kezdeményezést és cselekvést nem helyettesíti — mint itt — sem kisebb, sem nagyobb jogi testület. Egyszerű társulatot alkotnak, melybe másnévű felekezetek is bementek, sőt még reformatus egyének is. A londoninak például a nem rég elhalt Coquerel párisi nagynevű ev. ref. pap is buzgó tagja volt. Jobban szerette úgy látszik az unitárius egyleti, mint a jogilag szervezett kálvinféle egyházi életet. Valami ilyen itt nálunk, szép Magyarországon is előáll vala néhány év előtt, ha az ön által is erősen szeretett Reformegylet megalakulásának a Kálvin institutionalis szigora, hajthatatlan szelleme nem áll útjában, s nem áll a helyett prot. egyelet elő, mely valami új-

nak előállítását lehetetlenné tevő. Az unitáriusok minden ósá-
guk és terméketlenségek mellett is készek lesznek vala,
még rómaiak, görögök és az irás szerint, minden nemzetbeliek is,
csupán . . . nem rajtok mult. Kár vala ez életre való ujdonsá-
gért!

Az előrebocsátottakból a következő eredményre jutunk. Ha az
ember egy sereg olyan ellenségtől van körülvéve, kik hasonló öltö-
zetben vannak, s az övét tépik jobbról balról, gyantitva, hogy
a ruhán belől egyéb van, mint náluk: feledi más szabásu ruha
után járni a meglevőt levette épen akkor, mikor zord ősre és ke-
mény télre van minden előjelek szerint kilátás. A ki önvédelemmel
van elfoglalva, keveset gondol egyébbel, s legkevesebb ideje sincs
szobájának új butorokkal való ellátására. Ez az egyik, felté-
ve, hogy az unitarismus csakugyan terméketlen volt, s az ma
is. Ezt író is csak mondja, de nem hiszi, mert az ember
sokszor nem magától szól. A másik az, hogy unitárius szel-
lem és befolyás hirdette ki a fejedelemmel a lelkiismereti sza-
badság fennebbi szent ígését, s recipiáltatta újra a már felbomlott
római, s e mellé a más három akkori religiot. Az unitárius fejedele-
lem halálával a Melius gyűlölő lelke (író nevezi így) az udvaronc
és teológiához saját vallomása szerint keveset értő, s mégis fele-
kezetalapítási dicsőségre vágyó Blandratával néhány jószágocskáért
megtétette az első lépést amaz ige eltörlésére a kath. fejedelem-
nél, Báthorinál: Dávid Ferencz elesett a szabadság helyét elfoglalt
terrorismus fegyvere alatt. Keserüi Dayka ref. püspök az ország-
nagyokkal és szelid lelkü Bethlen Gábor fejedelemmel üldözött tör-
vényeket és rendeleteket hozatott unitáriusok és szombatosok ellen,
hasonlóan Gelei Katona ref. püspök a vakbuzgó, különben derék
I. Rákóczi György fejedelemmel. Megtörtént a vérontás. Az unita-
rismus által klasszikussá tett föld felett néhány évtized mulva a Me-
lius és Kálvin-féle lélek ugyancsak elboritá a hit egét, s így a
klasszicitást megtagadva, követé Svájc, s más hires prot. országok
elitélésre méltó példáját. Ez a szomorú tény. Sem a lengyel, sem
az erdélyi unitáriusok nem felelnek Blandrata eljárásáért, nem szé-
pitgetik, nem cziczomázzák. Ideje volna, ha a reformáltak is ezt
tennék, ha legalább a felvilágosultabbak közé számitott írói igaz-
ságosabban és részrehajlatlanabban itélnének az egyházi történet és
a szereplő egyének felett. Bizony 300 év elég volt a maguk ma-
gasztalására, s az unitáriusok kisebbitésére. Ennek ma épen nincs
helye. Válaszalat emel, s gyűlölet, ellenségeskedés érzelmeit ápolja.
Pedig író maga is a protestans egyházaknak (és így az unitáriusoknak
is) egyesítésére törekszik, mire boldogult Baldácsi megtette az el-
ső lépést. Ne idézzük újra meg újra a Melius gyűlölő lelkét kísér-
teni. Hadd maradjon ott, a hol van. Türelmetlen papok és tanárok
csinálták hajdan is az ellenséges surlódást és szitkozódást. Legyen
már ennek vége. Reformáltak és unitáriusok (a nép, nagy közön-
ség) testvérileg élnek együtt. Ne zavarja ezt a viszonyt sem pap,
sem tanár.

Végre a 429-ik lapon arról beszélvén, hogy a 17-dik század folytán a papoknak minden évben le kellett mondani hivatalukról, hogy az utolsó alkalmat se mulasztja el az unitarizmus terméketlenségének felmutatására, végül is így kiált fel: „Tehát a ref. egyháztól még a papmarasztás szerencsétlen intézményét is elsajátította“.

Általánosan tudva van, hogy hazánkban a városok biráikat, a vármegyék alispánjaikat, szolgabiráikat, a faluk biráikat minden évben választották. Tehát búcsuzott mindenik minden év végén, ha akart, ha nem, még a reformatio előtti időben. Ugy látszik, hogy még egy évig sem akarták sokan vinni hivatalukat, mert Zsigmond és Mátyás királyok törvény által voltak kényszerülve kötelezni a megválasztott egyént arra, hogy egy évig köteles viselni a rá ruházott hivatalt előbb 25, később 50 gira büntetés terhe alatt. (Lásd Zsigmond: VI. 2. Mátyás: VI. 9.). Az is tudva van, hogy ugyancsak még a reformatio előtti időben is irányadó befolyással volt a polgári élet az egyházra, főleg Mátyás alatt. Az egyház igen sok fontos tekintetben alkalmazta magát a polgári élethez. Az is tudva van, hogy miután a papság kiváltságos helyzetet foglalt el, azok csupán a püspök által voltak elmozdíthatók. Sok ekklézsia várta más pap nyerhetését, de hiába várta, még a reformatio előtt. Itt van a hussita mozgalom hirtelen elterjedésének is egyik főoka. A reformatio bejövén, nem kellett sem Svájcba, sem sebhová menni a protestansoknak a papságra alkalmazható mintáért. Itt volt mindenik felekezetnek a szeme előtt saját hazájának polgári intézménye, szokása és gyakorlata. Alkalmazta tehát a szabad dádá lett egyházban azt, ami a szabad polgári életben megvolt. Életbe lépett a papmarasztás unitáriusoknál, reformatusoknál, vagyis új választás minden évben. Ugy látszik, hogy szélsőségekbe vitte a papságot az egyházi nagy szabadság. Egy év lejártá előtt is elhagyták ekklézsiájokat, jártak korteskedni. Erre utal Göncki Georgius *De disciplina ecclesiastica*. Varadini 1646 kiadatott munkája: *articuli ecclesiarum cis et ultra Tibiscum — ex prioribus collecti et in generali synodo varadina publicati anno 1577. 6. febr. art. X. és ugyanott: articuli ex verbo Dei et lege naturae compositi. Varadini 1646. art. XXX.* Előbbiben: *Quemadmodum sine legitima vocatione nemo in ecclesiam irrumpere docendi causa, potest: ita expleto anni termino stb.* Utóbbiban: *Nemo ante legitimum terminum functionis suae ecclesiam suam deserat, sed completo curriculo aut termino anni sui, cum venia et indulgentia et scitu Senioris aut Decani, sub quo est, discedat et locum mutet.*

Erre mutat Geleji Katona-féle XVIII. és XIX. Kánon a Szatmárnémeti zsinatból (1649-ben kiadva). Ugy látszik, hogy a római szentbirodalom császári intézményeiben élő III. Károly királynak a polgári életben nem tetszett az évenkénti sok kortetkedés, mert azt rendelte, hogy minden 3 évben tartsanak tisztujitást.

Az említett felkiáltásra tehát csak azt mondjuk, hogy a marasztás intézményét — lett legyen az szerencsés, vagy szerencsétlen — nem a polgári élet vette át az egyháztól, hanem megfordítva az egyházi a polgári élettől, következésképp a reformált egyház is onnan, a honnan az unitárius, és így a papmarasztás feltalálása nem a ref. egyház dicsősége, s az unitarismus terméketlenségének a termékeny ref. egyházzal szemben való nagyhangú kimutatására legkevésbé sem alkalmas. Különben Angliában és Amerikában az unitárius papok évről évre szerződnek az ekklezsiával és megfordítva, jönnek, mennek, prédikálnak váltogatva különböző ekklezsiákban, azért nincs semmi baj, semmi zavar, ellenkezőleg van pezsgő egyházi élet, tevékeny buzgóság, mely kihat Indiába is. Papot fizetnek kepe nélkül, egytetemet s más felsőbb és alsóbb tanintézeteket tartanak fenn fundatio és formális adó nélkül, évről évre aláírás, önkénytes adakozás útján, s még az indiai, chinai, japáni és ausztraliai missiora is sokat tudnak áldozni ily úton. És így talán még sem oly terméketlen az unitarismus, mint író állítja.

Záradékol megemlíthetjük még, hogy nem az absolut terméketlenségre, hanem az ellenkezőre mutat itt benn az a körülmény, hogy a 16 és 17-ik évszázban az unitárius irodalom volt egyik középpontja a magyar egyházi irodalomnak. Künn pedig Lengyelországban a „Bibliotheca Fratrum Polonorum“ (lengyel unitáriusok művei) a 16-ik évszázban és a 17-ik elején irányadó befolyással volt a német és svájci exegetikai irodalomra. A német jelesebb exegeták első helyen ma is arra hivatkoznak. Újabb időből pedig utalhatunk főleg Channing bostoni volt pap. Parker Tivadar és a jelenleg is élő, a földteke mindkét részén ismert Dr. Martineau Jakab, Dr. Freeman Clarke műveire, kiket az új kor prófétáinak neveznek, kiknek eszméi humanus és vallási irányban áthatották már a magassabb, felekezetiességen felül álló világot, s a többek között P. Goy francia ev. ref. tanárt is, a kit Montaubanban a theol. facultáson üresedésbe jött egyháztörténelmi tanszékre a francia liberális párt kijelölt. (L. Ker. Magvető 1879 évi 2. füz. 133. l.) Ez az úr azt az istenfogalmat és christológiát vallja magáénak, melyet író a természetes fejlődési folyamattól kikökönt képződmenynek nevezett, betetőzvé azon ellenmondást, melyet az unitáriusokról szóló fejezet elején levő eme szavai foglalnak magukban: „Az unitarismus, keletkezése korában a két nagy prot. felekezettől csak az Isten személyében levő háromság tagadása által különbözött, egyebekben pedig, még a christológiában is, azokkal teljesen egy alapon állott. Egyezni a christológiában a háromság tagadásával!!!“

Különben béke velünk.

Derzi József.

A székely föld közgazdasági és közmivelődési állapota. Irta Kozma Ferencz, a székely-kereszturi állami tanítóképezde igazgatója. Kiadja a „Székely mivelődési és közgazdasági egyesület“. Budapest. Franklin társulat nyomdája 1879. Ára egyesületi tagoknak 1 ft., másoknak 2 ft. o. é. Kapható Budapesten Kilián, Kolozsvárt Stein és Demjén könyvárusoknál.

T. munkatársunk jelen terjedelmes művét az említett egyesület 1000 o. é. pályadíjjal jutalmazta. Nagy készültséggel írott mű. A napi sajtó örömmel fogadta. Országismertető szakirodalmunkban kiváló helyet foglal el mind tartalmánál, mind tőségökes magyaros irányánál fogva. Romlatlan ép nyelven beszél a magyar faj ez ősi ágának erkölcséről, szokásairól, iparáról, képességéről, bejárva multat és jelent, s következtetve a jövőre. Melegen ajánljuk e 470 lapra terjedő munkát olvasóink figyelmébe.

A székelyek scythahun eredetisége és az ellenvélemények. Irta Dr. Nagy János. Ára 70 kr. Kolozsvárt Stein János betűivel. 1879. Nagy VIII-adrét 74 lap. Jelen nagy gonddal készült kritikai tanulmány a székelyek eredetének újabb időben fontossá lett kérdését tárgyalja a legrégebbi írott történeti források, hagyomány és nyelvmelék alapján. T. munkatársunk sok kutatásának eredménye e füzet, mely szorgalmas nyomozóra s alapos ítélőre mutat. Minden esetre érdekes és tanulságos olvasmány. Melegen ajánlhatjuk.

A Czelder Márton előbb hittérítő jelenleg felsőbányai ref. pap által szerkesztett és kiadott „Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelő“ a 7-ik (juliusi) füzettel a második félévet is megkezdette. E folyóirat gondos szerkesztés alatt mind formában, mind tartalomban teljes odaadással törekszik feladatának betöltésére. A szerkesztő a juliusi füzettel egy felhívást tesz közzé a jövő évben 4 füzetben megindulandó „Evangeliumi lelkészi tár“ pártolására, mely folyóiratával kapcsolatban fog 3 havanként megjelenni. Előfizetés vagy aláírás a lelkészitár egész évi folyamára a „Figyelő“ előfizetői részére 1 ft. 50 kr., másoknak 2 ft. 50 kr. A Figyelő ára egy évre 4 ft.

„Protestans Hetilap“ az egyház és iskola köréből. Joó István képezdei igazgató szerkesztésében és kiadásában Tóth Sámuel és Békési Gyula főmunkatársak közreműködése mellett július hónapban szintén második félévébe lépett. E hetenként megjelenő lapot figyelemre méltó cikkek ajánlják. milyen a többek között „a vallásszabadság és polgári házasság“ című több számon keresztül. Megjelenik Debreczenben, előfizetési ár évenként 6 ft.

A Prot. theol. könyvtárról a közelebbiről szétküldött kötet kíséretében egy jelentést tesz közzé a szerkesztő, mely irodalmi viszonyunkra valóban szomorú világot vet. A szerkesztő és munkatársai a vállalat fennállása óta nem kíméltek semmi áldozatot, hogy az előfizető közönségnek a legjobb műveket nyujtsák, részint külföldi, részint honi íróktól. De a közönség pártfogása evel

szemben nem hogy nőtt volna, sőt feltűnően alászállott. Míg az első három éves cyklushan az előfizetők száma 700 volt, a másodikban 400-ra apadt le. Szerkesztő kénytelen kijelenteni, hogy ily pártolás mellett a vállalatot tovább fenn nem tarthatja. 400 előfizetővel oly derék vállalatot fentartani: bizony lehetetlen is az. S mi csak sajnálni tudnók, ha 3000 prot. pap és theologus és annyi prot. főúr közönyösen tudná nézni e fontos vállalat megszüntét. Felhívjuk rá olvasóink, s különösen paptársaink figyelmét és kérjük sziveskedjenek körükben a Prot. theol. könyvtárnak új előzetőket szerezni. Szerkesztő az 1879-ik évi könyvilletményre külön is elfogad előfizetést. Az előfizetési pénzek Kovács Albert, Budapest Kálvintér 7. sz. intézendők.

Az „Unitárius kis Tükör“ német nyelven. A Ferencz József püspök úr „Unitárius kis Tükre“ folyó évi augustus elején német nyelven megjelenik Derzsi József költségén Lehman Róbert fordításában. Akadályok hátráltatták mostanig.

Dr. Hollók Imre rozsnyói székesegyházi volt kanonok s nagyprépost alkalmi szent beszédeire hirdet előfizetést Spenger Béla. A munka 26—27 ivre fog terjedni. Az előfizetések 2 frtjával sept. 20-ig Gömörmegyében, Feledre a kiadóhoz, vagy Esztergomba Buzárovics Gusztáv könykereskedőhöz küldendők. E beszédekem remek tollal irottaknak mondja Spenger.

Borsodi Szilágyi Dezső segédmérnök a következő három művére hirdet előfizetést: I. Budapest hanyatlása, a város négy helyrajzi térképével és hét ábrával. II. nyolcz kétfegyű másossal hangzó egyszerűsítésének rendszeres a magyar helyes írásban, kilencz mintalap melléklettel. III. Tanulások Szeged sorsából, Magyarország, Szeged, s az alsó Duna térkép-mellékletével. E három szakmunka megjelenését szerző julius végére jelezte, s a 3 frt fizetési összeg beküldését junius végéig kérte hozzá (Budapest, Kecskeméti utca 17. szám II. em.) Bolti ár magasabb.

A brassói magy. kir. állami elemi népiskolák (két fiu- és két leányiskola) negyedik (187^{8/9}) évi Értesítője megjelent. Ez iskolák növendékeinek száma örvedetes emelkedést mutat, a meny nyiben a múlt évi összes létszám 435, az 187^{8/9}-ik évi pedig 483.

LEVELEZÉS.

Székes-Fejérvár, jun. 15, 1857.

Tisztelt szerkesztőség!

A székes fejérvári országos kiállítás tanügyi osztályáról kívánok írni valamit, a K. Magvető t. olvasóinak; tehát nem az egész kiállításról, hiszen erről eleget irtak a napi lapok 2—3 hónapon át, és ha irtak, méltán irtak; mert Magyarországon ilyen sikerült kiállítás még nem volt soha. Büszkék lehetünk reá, hogy épen az elmúlt nehéz eszten-

dők után hazánkban ilyen európai figyelmet gerjesztett és gazdaságunknak s iparunknak egyaránt nagy becsületet hozott kiállítást sikerült rendezni. A dicsőség ezért első helyen József főherceget és gróf Zichy Jenőt illeti. A haszon és becsület azért a külföld előtt hazánkra száll.

De térjünk tárgyunkra, a tanszer kiállításra. Ez a megye házában 14 szobában volt elhelyezve. S bámulatot gerjesztett mindenki előtt, a ki e kiállítás ezen osztályát megsemmléte. Ez illustratioja volt a közokt. miniszter legutóbbi jelentésének a hazai tanügy állapotáról, melyet e folyóiratban már ismertettünk. A ki ezen tanszer-kiállítást látta, bármely politikai párthoz tartozott, kalapot emelt és a legnagyobb csodálkozással, s hazafiai örömmel távozott onnan. Pedig az országnak nem minden vidéke volt képviselve, különösen Erdélyből alig néhány tanintézet mutatott fel valamit. Még olyan város, mint Kolozsvár, melyet egykor magyar Athenaenek neveztünk, sem mutatott fel semmit a sz.-fejérvári tanügyi kiállításon. Hanem a honnan jött valami, az becsületére vált Erdélynek. Ilyen a csángó-magyarok hosszufalusi felső népiskolája, melynek faragványai országos hirre tettek szert, s a székely-kereszturi állami képezde házi ipari czikkei, melyek szintén ki-tüntetésben részesültek. Fájdalom, az a sok derék erdélyi református, katolikus és unitárius tanintézet nem adott semmi életjelt. Az a kényelmes apathia bizony itt nincs helyén. A hol életrevalóság van, álljon elő, mikor alkalom van, adja jelét életre valóságának, mert a kor azt kívánja; de a haza, s nemzet becsülete is követeli, hogy ne néz-zék összedugott kezekkel a köziparkodás versenyét.

Még szorosabban a tárgyra térve, ismételjük, hogy a székes-fejérvári tanügyi kiállítás általános bámulatot gerjesztett; kiváltképen a népnevelési tanintézetek köréből felmutatott dolgok. 14. szoba teli kitünő munkákkal, miket a magyar népnevelési tanintézetek állítottak ki. Sok olyan, miről tíz év előtt fogalma sem volt a magyar embernek. Leányiskolák kézművei a hasznos dolgokon túl a művészetig emelkedve. Elemi, felső, nép, polgári iskolák, s tanítóképző-intézetek tanügyi, s különösen házi-ipari rendkívüli haladása. Nem volt ember, a ki itt bámulatra ne ragadtatott volna. — Beszéltem sok emberrel, a kik politikai s közgazdasági ügyeinkre nézve már desperáltak és itt a közmívelődés mesés haladását látva, fellelkesültek és kijelentették, hogy erős jövőjük van a jövőben, mert látják, hogy a népnevelés új erőt s életet ad a magyarnak. Megvallom, hogy büszke lélekkel jöttem el magam is az ország régi fővárosából, melyről eddig csak a régi dicsőségre vonatkozó némely dolgokat tudtam; mert itt oly mérvben láttam megifjodva, s új erőt ígérve a magyar népet, hogy annak szép jövője iránt itt a Duna, s Tisza mentén többé nem kételkedhetem. Igen, a mely nemzetben van hajlam, akarat és tehetség a mívelődésre oly mértékben, mint a magyar bebizonyította azt a sz.-fejérvári kiállításon; a mely nemzet a legmostohább viszonyok daczára is óriási léptekkel halad a kultura terén előre: az a nemzet joggal ígérhet magának még dicső jövőt!

Ezt az emelő lelki benyomást kívántam, t. szerkesztőség, önökkel

s folyóiratunk tisztelt olvasóival közölni. Önök távol voltak Sz. Fejérvártól, osztozzanak velem legalább azon fölemelő hazafias érzésben, melyet én a magyar ősi koronázási városból keblemben hoztam.

Sajnálattal kell azonban megint felemlítenem, hogy míg az állami, községi és r. kath. felekezeti különböző tanintézetek dicséretes versenyre keltek eme kiállításon, a prot. tanintézetek csak igen györen mutatták be közoktatási törekvéseik eredményét; a gyakorlatiak pedig éppen láthatatlanok voltak. Mi unitáriusok sem adunk semmi életjelt. Pedig magyarok vagyunk mindnyájan, s mégis a székes-fejérvári országos kiállításról úgy kellett eljőnöm, mint ha unitárius felekezeti tanügy hazánkban nem is léteznék.

Ne keressük most okát ennek, hanem merítsünk tanulságot jövőre a mondottakból; s minthogy valószínű, hogy ezután gyakrabban fogják a hasonló kiállítások hazánkban egymást követni, vigyázzunk, s legyünk ott ezután mi is, a hol a magyar életrealitás, s becsület azt megkívánja.

Bg.

Maroskör. Szabéd, 1879, június.

T. Szerkesztőség! Egyházkörünk korszakot alkotó eseményéről van szerencsém ez alkalommal írni. Azt a hallgatag tétlenséget, mely egyházkörünket eddig jellemezte: úde elevenség, új élet váltotta fel. Végre tehát sikerült annyi vajudás után a „maros-egyházkeri papi és tanítói könyvtáregylet” megszületése. Nem mondom, hogy nincs a multban is ez egyházkörnek fontos cselekvénye, különösen a körü gyámolda felállításában, mely jelentékeny összeggel bír; de micsoda ez, azon szellemi nyereseményhez képest, melyet a könyvtáregylet alkotásában nyert? Földrajzi helyzetünknel fogva oly elszigetelt tétlenségre valánk kárhóztatva, hogy egyházi életről szó sem lehetett. És e könyvtáregylet létesítésével, mintha a földrajzi helyzet teljesen elenyészett volna, új tevékenységi tere nyílt meg egyházi életünknek.

Hogy mily jelentőséggel bírnak az egyházkörök könyvtáregyletei, azt szükségfeletti hosszasan vitatni.

Az egyesek a legjobb akarat mellett is, nincsenek azon helyzetben, hogy az egyházi irodalom jelesebb termékeit megszerezhessék, és így a legtörekvőbb szellem is csak azon ismeretekre van utalva legtöbb esetben, melyeket theologiai tanfolyama alatt elsajátított. Aztán a theologia még nem minden: a jó papnak általános ismerettel kell bírnia! A világ halad, még pedig az újabb időben gözerővel, s a szegénység miatt gyalog járó pap és tanító, nevetségig elmaradhat Fulton erőműve mellett.

E nyomasztó helyzeten csak a társulás segíthet, melynek még az a haszna is megvan, hogy a kényelmesebbeket is tevékenységre nógatja. Az egykori ember még a keserü orvosság fölöslegét is megitta, mert pénzt adott érte. A mi megtörtént vele, megtörténhetik mással is: ha fizettem, olvasok, hogy pénzem ne veszszen hiába! . . .

Könyvtáregyletünk megalkotásában oroszán része van migs. Filep Albert tanfelügyelő úrnak, ki tapintatos eljárásával a mutatkozó meg-

hasonlásokat óvatos bölcseséggel elenyésztette és 40 drb. szakmunka ajándékával könyvtáregyletünk alapját megvetette. Ily szép kezdet fényes jövőt helyez kilátásba. Fogadja őméltósága a jelen köszönetét s a jövő háláját!

Elismeréssel kell megemlékezmem még mlts id. Fekete Károly úrról, ki legelső volt, ki könyvtáregyletünk javára meghozta áldozatát; továbbá ügyvéd tkts. Pálfi Mihály úrról, ki meleg lelkesedéssel viseltetik ifju egyletünk iránt, ki nemcsak elfogadni szives volt a pénz- és könyvtárnoki hivatalt, hanem, mint alapító, az alapítói részvényt meghaladó könyvmennyiséget méltóztatott följajánlani.

Hiszem, hogy mihelyt a gyűjtőiv megindul, főbb uraink lelkesedve fognak vetekedni az adakozásban. Maros-Tordamegye unitáriusainak nem is lehet hideg közönyösséggel viseltetni a vallás ügyei iránt; egykor ők valának a zászlóvivők, midőn a legválságosabb időben önfeláldozással örködték, mint választott papság és szent nép, hogy ki ne oltassék erőszakosan azon vezérlő fáklya, melyet Dávid Ferencz gyűjtött meg több mint háromszáz évvel ezelőtt. Maros-Torda megye unitáriusai nem lehetnek következtelenek önmagukhoz.

Megemlítem még azt is, hogy a jövő könyvtáregyleti gyűlésen felolvasást tartani ajánlkoztak: Szentmártoni Kálmán és Rédiger Géza.

Ez alkalommal helyén lenne az egyházköri gyűlés folyamáról is értesíteni a t. szerkesztőséget, de reményilem, hogy e tekintetben egyházköri jegyzőnk meg fogja tenni a részletes ismertetést. Én csak annyit említek fel, hogy az egyházi közgyűlés 1879 jun. 17, 18 és 19-én tartatott meg Szabéd községében. Szabéd mindent megtett kedves vendégei elfogadására; a jelenlevők meg is győződhettek e nép magyar vendégszeretetéről s vallásos buzgóságáról. Vajha az a félreismertetés, mely a derék népet sujtá a multban egyenes magyar jellemeért: megváltoznék és elismertetésben részesülne a jelenben.

Az egyházköri gyűlés sok intézkedései közül kimagaslik azon egy, mely a tanügy érdekében hozatott, miszerint a jelen iskolai évre két iskola-vizsgáló biztos neveztetett ki Szentmártoni Kálmán és Rédiger Géza személyében, kiknek kötelességök az iskolai tanítás megkezdésekor az egész egyházkör felekezeti iskoláit megvizsgálni és kimerítő tudósítást írni az esperesi hivatalnak, hogy a kellő intézkedéseket azonnal megtehesse stb.

Előbb kell vala megemlítenem, de szándékosan hagytam záradékkul, hogy egyházköri könyvtáregyletünk gyűlése megválasztotta tiszteletbeli tagoknak: Benczédi Gergely, Derzsi József, Péterfi Dénes és Kovács János urakat.

r. l.

DR. BRASSAI SÁMUEL.

A tudománynak lélekemelő ünnepélye volt augusztus 5-én Kolozsvárt. E napon éppen negyvenedik esztendeje volt, hogy Endlicher, hazai botanikusaink egyik legkitünőbbike, a tudós világban már akkor több jeles munkájával magas helyet foglaló Brassai S. tiszteletére a növénytani ismeretek terjesztése körül szerzett érdemei elismerésül az Araliaceák egy új nemét az ő nevével Brassaiának nevezte el. *) A tudomány képviselői Dr. Kánitz Ágost, a helybeli egyetemen növénytani tanár, kezdeményezésére említett napot a negyven év előtti kitüntetés emlékére s még inkább tán a lefolyt negyven év alatt felmutatott bámulatos sokoldalú és páratlan eredményű munkásság megtisztelésére ünnepélylyé emelték. Dr. Kánitz a helybeli egyetem több tanára jelenlétében az ősz tudósnak latin nyelven tartott üdvözlettel egy gyönyörű albumot nyújtott át hófehér chagrin bőrbe kötve, mely Európa legjelesebb növénytani tudósainak arcképeit a hátsó lapon dedicatiókkal tartalmazta. Kánitz beszéde a következő volt:

„Kiválóan szeretett és nagyrabecsült Collega! A mai nappal telik bé tizedik olympiája annak, hogy halhatatlan emlékü hazánkfia Endlicher István László az Araliaceák egy nemét a te nevedről nevezte el.

Oly ünnepet ülünk ma, mely nemcsak e városnak és hazánknak, hanem az egész földnek ünnepe! Üdvözölnek téged, úgy a haza, mint számos más országokból a fűvészeti tudományok mivelői, s küldik neked általam szíves emlékezés jeléül saját arcképeiket.

Számtalan évek óta foglalkoztál a tudomány és irodalom különböző ágazataiban, de sohase mellőzted a növénytant sem; már 1873-ban: „A fűvészet elveinek vázolatai“ czim alatt átültetted a magyar irodalomba a boldog emlékü Lindley János: An outline of the first principles of botany“ czimú munkáját, 1838-ban pedig az erdélyi növényekről igen kitünően értekeztél, s később a már néhai Kovács Gyulával együtt megirtad a magyar flóra kéziratban ma-

*) *Novarum stirpium. Decas. X. p. 89.*

radt s majdnem bevégezett kézikönyvét. Viszont a jelen évszáz hatvanas éveiben kertész és fűvész cím alatt (Bud. Szemle XX. 435.) értekezést irtál, s végre, mint az Erd. Muz. Egylet igazgatója s a növénytani gyűjteménytár őre nagy szorgalommal összeállított katalógussal gazdagítottad e gyűjteményt.

Boldog férfiu Te, kinek tiszteletére a dicső Endlicher a lángeszű Schleidon által a kerek világ legrégebb világrészének nevezett új Hollandia tropikus éghajlatának egy fáját a Brassia névvel ruházta fel s tisztelte meg.

A haza e kiváló jelese szerencsésebb látnok aligha volt, mint a midőn téged, és a te emlékedet a Novarum stirpium X-ik dekása századik száma alatt halhatatlanította.

Oh légy üdvözölve szeretett férfiu! Adja az ég, hogy életpályádnak már-már nyolczadik tizedét betöltve, éber lélek és ép testi erőben érhesd meg a századik, és azon túli évek sorát.“

Dr. Brassai a meghíletődés hangján latin nyelven így felelt:

„Kedves kortársim és barátim!

Midőn ezelőtt negyven esztendővel egy új még pedig jeles genust, nem érdemeimért, hanem e kedves tudomány iránti szeretetemért és annak szorgalmas tanulásaért egy jeles férfiu, egy első rangu fűvész, a ki irántam jó indulattal és barátsággal viselteték, nevemre elnevezett, nem szükség mondanom, hogy azt a legnagyobb gyönyörűséggel fogadtam.

Ma pedig, midőn annak az örök emlékezetre méltó férfiúnak a vélekedését annyi tudós, a fűvészetnek annyi művelője, dicsőítője és tökéletesítője a föld minken részéről mintegy megerősíti és helyesli, hogyan fejezhetném ki méltóan ebből származó gyönyörűségemet? Legyen elég szívem mélyéből eredő köszönetemet ezen kevéssé de őszinte szavakban nyilváníthatnom.

Az én új örömet, habár oly hirtelen és szerencsétlenül elvesztett barátomnak emléke megzavarja, más részről nagyon növelik a körülmények. Hiszen napjainkban — nem erről a nekem inep és szerencsés napról szólok — a természettudomány megfelekezve isteni és békés eredetéről felforgató és harczoló tisztet teljesít és azokat az aranyalmákat, melyeket tudományokra herkulési férfiak a Hesperidák kertjéből sok munkával összeszedtek és összehordottak, épen rendeltetésök ellenére Eris kezébe adja.

Mennyivel dicséretesebb tisztet teljesít azon tudomány, midőn az önök szívességéből, kedves kartársaim, annyi jeles férfiúnak a

szavazatát és üdvkivánátát a földnek különböző részeiből hozzám, ismeretlen emberhez juttatja, a ki csak a természet iránti vonzalomban hasonlítok hozzájuk, — ez engem méltán örökre elkötelez s hátra levő kevés napjaimat, miként a nap is lementében azokat a vidékeket, melyektől elbúcsuzik, fénynyel árasztja el.

Fogadják önök köszönetemet azoknak a távollevőknek is nevében, kik rólam megemlékezvén, elfelejtethetlen szivességet tanúsítottak irántam. Végül, önöknek kedves kortársaim és mindazoknak, kik ez ügyben társak és részesek, teljes szivemből minden jót és boldogságot kívánok. Barátságukba, melynek ma oly kitünő bizonyosságát kaptam, magam továbbra is ajánlani feleslegesnek tartom. A nevezetes alkalmat Brassainak más tisztelői sem mulasztották el fölhasználni forró kívánataik s határtalan tiszteletük kifejezésére, s Kanitz úr után üdvözölték: Simon Elek polgármester és kir. tanácsos s Minorich Károly főkapitány a város részéről; Finály Henrik egyetemi tanár az erd. muzeum részéről; Dr. Entz Géza a kolozsvári egyetem math. term. tud. kari collegák nevében. Továbbá Kovácsi Antal tanár vezetése alatt megjelentek 1839 évi tanítványai is többen közülök távol vidékről. Ferencz József unitárius püspök és kir. tanácsos pedig a kolozsvári unitárius főtanoda tanári kara élén tisztelgett az érdemes tudósnál.

Kovácsi Antal tanár beszéde így hangzik:

„Negyven esztendővel ezelőtt fűzte a tudomány egyik avatottja a tisztelt tanár úr kedves nevét egy növényhez, s ez által megörökítette a tudomány azon ágában.

Mi, a tisztelt tanár úrnak a korbeli tanítványai, kik negyven évet meghaladó tanári munkásságának áldásait legelsőbb élveztük, lelki gyönyörűséggel sietünk kifejezni a feletti örömlenket, hogy a tisztelt tanár urat a mai napon, negyven munkás év után, mint a tudománynak, jelesen pedig a magyar nemzeti tudománynak, a mivelődésnek, mindenek felett pedig a magyar tanügynek irodalomban és gyakorlatban ez ideig páratlan bajnokát és vezérét tisztelhetjük.

A tisztelt tanár úr multjának emléke, jelenének bámulata sziveinkben is nevéhez fűződött növényeket ápolnak; a hálának s tiszteletnek és szeretetnek virágait.

Tartsa meg az úr Isten a tisztelt tanár úr becses életét óhajtott jó egészséggel, hogy sokszor fogadhassa mi tőlünk a hálának, tiszteletnek és szeretetnek a tisztelt tanár urat méltán megillető, mindnyájunkat megtisztelő adóját.

Kolozsvárt, aug. 5-én 1879.

A Kovácsi tanár által élő szóval tolmácsolt ezen nyilatkozatot aláírásaikkal is ellátva, a megtiszteltnek ünnepélyesen átadták. Aláírók: Dr. Berde Áron, Kőváry László, Kovácsi Antal, Bágyi Endre, Szigethi Csehi Sándor, Albert János, Györfi József, Jánosi Gerő stb.

Főtiszt. Ferencz J. pedig ékes nyelven ezeket mondotta:

„Nagyságos rector! Nagyérdemű tanár úr!

Hol a tisztelet az érdemnek koszorút fon s a tudomány ünnepe, onnan az unitárius vallásközönség sem maradhat el őszinte jó kívánatainak szerény virágaival. Nekünk igen kedves kötelesség, de egyszersmind történeti jogunk van hozzá, hogy részt vegyünk abban a tiszteletben, melyet a mai nap alkalmából a nagyérdemű tanár úr iránt tisztelői és barátai nemcsak itt a hazában, hanem Európa minden tudományosan mivelt államaiból oly számosan kifejeztek. Midőn 40 év előtt az irodalom a tanár urat már a tudomány felkentjének ismerte s nevét egy plántában megörökítette: a tanár úr a mi főtanodánk tanári karának volt egyik kimagasló díszje, nevelés- és tanrendszerünk szellemi fényoszlopa, melynek világossága ragyog azóta is iskoláinkon, tanintézeteinken. Büszkeségünk és dicsekedésünk, hogy mint felügyelő gondnokát ma is főtanodánk élén állani tudjuk, hol nemcsak egy plánta, hanem nagyszámu jó-téteményei, áldozatai, ezek között nagybecsű könyvtára örökíti s nemzedékek hosszú sora hálával hordozza szívében nevét.

Ez alapon már, melyet én történeti jogalpnak nevezék, de különben is fogadja tőlem s velem itt megjelent barátimtól, mint különböző tanintézeteink képviselőitől osztatlan szeretetünk, igaz ragaszkodásunk és legmélyebb tiszteletünk kifejezését, azon forró óhajtságunk kíséretében, hogy azon 40 éves hirnév és dicsőség koszoruját, melyet tisztelői és barátai a mai napon a tudomány dicsugaraitól fénylő homlokára gyöngéd kezeikkel fontak, kívánt jólétben és egészségben hosszasan bírhasssa. Tartsa meg Isten becses életét a tudomány és közmivelődés hazánk és nemzetünk, főtanodánk és egyházunk, tartsa meg mindnyájunk érdekében, hasznára és örömére még sokáig; minket pedig, engedje meg mély tisztelettel kérnem — tartson meg eddig is tanusított nagybecsű jó indulatában, és szives hajlamaiban. Isten éltesse!“

Ezen valamint a többi rövidebb üdvözetekre sorban Brassai a legtalálóbbszavakban felelt most ifju kedélyes szellemmel, majd pedig mélyen megihletődve.

S mi nemcsak hogy örömmel jegyezzük föl folyóiratunk hasábjain a tudomány ez ünnepélyét és a megtiszteltetést, mely ezzel a tudományok derék törhetlen bajnokát oly méltóan érte; hanem részünkről is, mint e vallási folyóirat szerkesztői a szabadelvű theologia és a tiszta vallásosság nevében a tudomány férfiai üdvkivánsataihoz leghőbb kívánatainkat csatolva üdvözljük hazánk érdemeiben megöszült nagy tudósát. Ő, a ki természetet vizsgálva, Istent nem megtagadni, de imádni tanulta, eclatans, nagy élő példája a tudomány és vallás egyességének. S épen azért, mi a vallás képviselői a tudomány férfijaival együttesen szívünkéből óhajtjuk jubileuma alkalmából, hogy az Isten őt, mint a magyar tudományosságnak, egyházunknak és nemzetünknek fényes büszkeségét még sokáig, sokáig világotlatva éltesse!!!

P.

K Ü L Ö N F É L É K .

Zsinati főtanácsunk folyó évi augusztus 24-én Székely-Keszteron megnyitandó közgyűlése — kapcsolatban a Dávid Ferencz ünnepélylyel — gyorsan közeleg. Mire jelen fűzetünk megjelenik, csak néhány nap fog elválasztani attól. E nevezetes ünnepély szokatlan mértékben keltette már is fel nem csak hazai közönségünk, hanem a külföld figyelmét és érdeklődését is. Tizenegy évvel ezelőtt az unitárius vallás Erdélyben lett törvényesítésének háromszázados évfordulója alkalmából Tordán tartott zsinati közgyűlés történelmi jelentőségre emelkedett. Jelen közgyűlés Dávid Ferencz unitárius első püspöknek, a 16-ik évszáz reformátorai egyik legnagyobbikának a dévai várfogságban 1579-ben történt halála háromszázados évfordulója alkalmából — szintén nagyjelentőségűnek ígérkezik. Benu az országban szorgalommal foly a tőkegyűjtés Ferencz József püspök ur ernyedetlen szorgalmu vezetése alatt, megörökítendő a Dávid Ferencz emléket egy ily uton nevére teendő alapítvánnyal is. A gyűjtés és adakozás, kivált a jelen évben, valóban bámulatos mérvet öltött. Az angol unitáriusok képviselői gyanánt Gordon Sándor belfast-i pap, s a szép művészetek mestere (M. A.) és Chalmers András cambridge-i pap jelennek meg. Gordon ur a magyar nyelvet, s az unitarismus történelmi multját nagy érdeklődéssel tanulmányozta, s mint mélyre ható egyházi történész a „Brit és külföldi unitárius társulat“ 1877-dik évi május 23 iki gyűlésében tartott nagy hatásu beszédéből olvasóink előtt ismeretes (L. K. M. 1877: 160—167 l.). Chalmers úr, több évet töltött német egyetemeken is. Oldham-ben, mint ottani pap, 4—5 év alatt 40 ezer frtot gyűjtött, melyből gyönyörű új templom épült. Cambridgeben, az angol orthodoxia ezen egyik főhelyén, a mult évben unitárius ekklézsia alakulván, a közbizalom őt hívta meg papnak. A ma-

gyarok iránti rokonszenvének az unitárius társulat 1878-ik évi gyűlésen tartott beszédében nyilvános jelét adta a külföldi unitáriusokról és más szabad keresztényekről szólva. A német nyelvet szabatosan és folyékonyan beszéli. A múlt évben a németországi „Protestanten-Verein“ hildesheimi gyűlésén az említett társulatnak méltó képviselője volt. A zsinaton valószínűleg felolvasást tart német nyelven a „Nemzeti haladás főbb tényezőiről.“ A nagy nevű Böhöni Farkas Sándor által 1829—30-ban meglátogatott ész. amerikai hitrokonok részéről is útra kelt már Heywood János H. úr, unitárius pap Louisville-ben, hogy a testvéri viszonyt, melyet Dall úr, az amerikai unitárius társulat indiai missiojának vezetője Kalkuttában, 1868 évi személyes látogatásával felelevenített, Hale bostoni lelkész és társai a bécsi világiállítás alkalmával a budapesti találkozással, Morison ur pedig ugyanakkor Erdélyben tett körutjával erősbitett, s melyet Richmond Anna úrasszony 5000 dollárnak az erdélyi unitáriusok részére iskolai czélokra lett felajánlásával, Fretwell ur pedig szintén Amerikában hason czélra eszközölt gyűjtéseivel megerősített, ezt a testvéri viszonyt még szorosabbá fűzze, mint hivatalos képviselő. Jelen zsinatot tehát a magyar, angol és amerikai unitáriusok, s közvetve más szabad keresztények testvéries ölelkezése fogja egyebek mellett nagyjelentőségűvé tenni. Hozza Isten szerencsésen a külföldi testvéreket, hazánk és nemzetünk e nemes barátait a messze távolból! Szívünk teljességéből legyenek üdvözölve!!

Boros György, ifju akadémiai tanár, két évi távollét után Londonból hol a „Manchester New College“ben theológiát, s klasszikus és keleti nyelveket hallgatott, július 26-án szerencsésen körünkbe haza érkezett. B. barátunk már a hetedik azon magyar unitárius tanuló közül, kik az angol hitrokonok szives segélyével fejezték be akadémiai tanulmányaikat. B. több ízben megfordulván ottani ekkleziáinkban mint közkedvességben részesült predikátor, alkalma nyílt az angol pezsgő egyházi élet behatóbb tanulmányozására s közvetlen tapasztalatok szerzésére, melyeket, valamint tudományos ismereteit, hogy kívánt sikerrel hasznosítson egyházunk szolgálatában, szívünkben őhajtuk.

Nevezetes tanügyi mozzanatát képezte a múlt heteknek az orsz. és a tiszántúli középtanodai tanár-egyletek nagygyűlése, az előbbi Debreczenben, az utóbbi Holdmezővásárhelyen. Mind a kettő nagy érdeklődő közönségnek örvendett, de különösen az országos, melynek tagjai immár nagyon felszaporodott. E gyűlés tárgyai közül kiemeljük Kármán Mór előadást az egységes középiskola felett, melyben a gymnasiális tanításnak túlnyomóan humanisticus voltát hangsúlyozta. Érdekes eszmecsere-t költött fel Kármán értekezése, melynek végén Erdői indítványára kimondatott, hogy a kérdés még egyáltalán nem érett anynyira, hogy az egységes középtanoda elve Kármán felfogása szerint mondassék ki. Géresi Kálmán a magyar prot. iskolák multjáról értekezett behatóan s szellemesen, míg Névy László a távollévő Say Mórnak a szolgálati szabályzatról kidolgozott tervezetét olvasta föl és vitatta meg. A gyűlés végén több indítvány tétetett, melyek közt figye-

lemre méltó volt a Kuncz Adolfé, ki sürgette, hogy az ország minden középtanodája képviseltesse magát az egyesület közgyűléseiben. Tiszviselők választására kerülvén a sor, elnökké ismételten és már hatodszor Berecz Antal, alelnökké pedig szintén hatodszor Hofer Károly lett kikiáltva. Tiszteletbeli tagokká lettek: Révész Bálint, Ipolyi Arnold és Tanárky Gedeon. A holdmezővásárhelyi gyűlés fénypontját köztisztületben álló munkatársunk Imre Sándor kitűnő fölolvasása képezte, melyben azon módokat fejtegeté, melyek által a nyelvérzék élesztése s a nyelvtisztaság megőrzése legsikeresebben volna eszközölhető az iskolákban. Utal más népek példájára, kik a nemzeti nyelv épségben tartását legelső feladataik közé sorozzák. Ajánlja tájszólások gyűjtését s a szóelemzés által a nyelv-érdek és érzék rendszeres fölébresztését. Értekezése ki fog nyomatni. Beszéltek még: Gergely Károly a vallás-tanítás módszeréről, Géresi Kálmán a jelen év tanügyi mozgalmairól s Futó Mihály a vásárhelyi tanoda multjáról. Határozatkép kimondatott egy vidéki prot. tanárgyámolóító egylet alakítása. Végül a választmány alakult meg, s tiszteletbeli tagok választottak, köztük Imre Sándor és Ladányi Gedeon Kolozsvárról.

A magyarnyelvi póttanfolyamra Kolozsvártt a német és szász tanítók igen szép számmal jelentek meg. Megyénként felmutatva: 1) Alsó-Fejérből német: 1, román 32. Összesen 33. 2.) Besztercze-Naszód, n. 29, r. 30. össz. 59. Brassó: n. — r. 5. Csik: n. — r. 4. Fogaras: n. — r. 1. Hunyad: n. — r. 9. Kis és Nagyküküllő: n. 11, r. 7. ö. 18. Kolozs: n. 7, r. 53. ö. 60. Maros-Torda: n. — r. 2. Szathmár: n. — r. 5. Szeben: n. 6, r. 32. ö. 38. Szilágy: n. — r. 33. Szolnok-Doboka: n. 1. r. 55. ö. 56. Torda-Aranyos: n. — r. 22. Összevéve: 55 német és 290 román tanító. Mindössze: 345. Osz-tályok szerint: német I. oszt. kezdők: 34; II. haladottabbak: 21. Román: I. kezdők: a. csoport 75. b. 71; II. haladók. a. csoport 78; b. 68. Paál Ferencz képezdei igazgató úr és tanártársai, a mint alkalmunk volt meggyőződni, buzgó tevékenységet fejtettek ki a cél elérése érdekében, és úgy hisszük, az eredmény a várakozásnak minden oldalról meg fog felelni. Az első póttanfolyam azonban aránylag igen nagy költségen megtett kísérletnek mondható, melyből a közokt. minis-ter úr egy jövő tanfolyam berendezésére a jelenleg működött tanárok véleménye nyomán biztosabb tájékozást merithet.

A Ɖepsi-Miklősvárköri unitárius egyházi gyűlés, mint rendes tudósítónk írja, ez évben jun. 18-án tartatott meg Árkoson, szép számú közönség jelenlétében. Az ünnepélyes isteni tisztelet után, Kiss Mihály, a kör érdemes eseresse szép beszéddel üdvözölte a gyülekezetet. Felfejtette a testvéries évi összejövetel célját, mely nem egyéb, mint a köri ekklézsiák közigazgatási, nevelésügyi, pénzügyi, s más külső és belső, anyagi és szellemi ügyeivel való foglalkozás, és a melyeknek mind az isteni tiszteletre s a vallásélet fentartására kell irányulniok. Előadta, továbbá, az unitarismus missioját s a tagokat felhivta e hivatás buzgó betöltésére.

Az állami főfelügyeletnek a prot. iskolák feletti gyakorlá-

sára nézve alkotandó törvényre vonatkozó, már ismeretes pontozatokat az Unitáriusok E. K. Tanácsa tárgyalván, indítványba hozta, hogy azokra a zsinati főtanács egy a közokt. kormányhoz intézett feliratban fejezze ki nézetét, melyet annak idején folyóiratunkban közölni fogunk.

Gyász hírek. Magyar Mihályt, kolozsvári anyae eklézsiánk buzgó másod gondnokát, (épen 15 évig viselte e hivatalt), Kolozsvár város tanácsosát és az unitárius egyházi főtanács tagját f. é. július 16-án kísértük a temetőbe. Tevékeny egyházi s városi hivatalnok, szerző apa s családfő, egyenes jellem és szeretetre méltó jó szívű ember volt. Magán és közélet terén szép készűtséggel még több tapasztalattal és ezeknél is több úgyszeretettel sok szépet és jót mivelt. Atyja, szintén Magyar Mihály, Marosszékről Szentháromságról Kolozsvárra telepedve, jó hirnevű sebész volt. Veszedelmes vese- és májbaj kinozta főleg a jelen évben. Annak esett áldozatul a különben még munkabíró, erős, közép-magas testalkatu férfi élete 64-ik évében. Kolozsvári eklézsiánkban s a város közönségében szép emléket hagyott maga után. Neje: Andrásófszky Mária, — gyermekei: Géza, városi levéltárnok és neje Knöpfler Klementin, — Ilonka, s férje Hori Béla kolozsmegyei árvaszéki ülnök, — Mihály, tanárjelölt, — számos unokái s anyósa Andrásófszki Efraimné szül. Mildt Mária bánatában mi is őszintén részt veszünk. Nyugodjék békével!

Pap Mózes tanártársunkat közelebről újra megrázó csapás érte. Drága kedves neje az 1873-iki kholerának, iker két kis leánya bizonyos időközben, rá következő, a diphteritisnek esett áldozatul néhány év előtt. Folyó évi jul. 9-ről kapjuk a leverő tudósítást Tordáról, hogy egyetlen fia Pap Samu egy szerencsétlen esés következtében, élete 12. évében, mint II. gymn. osztálybeli tanuló, néhány napi kín után elhunyt, atyjának, özv. Székely Eleknének és Pap Sámuelnek, mint nagy szülőinek, s egyedül maradt testvérének: Eszternek kimondhatatlan bánatára. Mintha egy setét végzet sujtaná szüntelen tanártársunkat, ismét vérzeniök kell a beheggedni nem tudó sebeknek, ismét bántja a bánatban borongó szív csendesülő fájdalmait az élet legnagyobb vesztese! . . . A remény biztatá, hogy maradtak még vigasztalói, de az egyik azok közül is elvétellett, s alig van már egy pont, hol a fáradt lélek megpihenjen. Szívünk szerint osztozunk mély bánatában, melyről igazán el lehet mondani a kesergő prófétával: jöjjetek és lássátok, van-e oly bánat, mint az én bánatom?!!

ARANY-KÖNYV.

A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Huszonhetedik közlemény.

	fr. kr.		frt. kr.
3787. Ferenczi Mózes (19-szer) 12 —		Albert János és Szigethi Sándor gyűjtő ivén Tordáról:	
(ezzel már 100 frtra megy adománya).		A tordai eklézsia	10 —

	frt. kr.		frt. kr.
Özv. Veress Lajosné	5 —	Szováthi ekklából persely-	
3790. Veres Dénes	5 —	pénz	— 53
Veres Lajos	2 —	Vitális Elek, papnövendék	1 —
Velits Ödön	2 —	Mikó Miklós, Dézsről	20 —
Lukács Sándor	1 —	Csiki Miklós, Bethlen	2 —
Fodler Mózes	1 —	Boros György Londonból	5 —
Pápai József	1 —	Simonich Zsigm. Temesvár.	5 —
Rédiger Béla (78-ra)	2 —	Kis László, Turból	5 —
Rédiger Soma	2 —		
Albert János	2 —	H. Karácsonfalvi ekkléziá-	
Perselypénz	2 66	ból Nagy Sándor lelkész	
3800. Szigethi Sándor	5 —	gyűjtőivén :	
Ajtoni József	2 —	H. Karácsonfalvi ekklézia	10 —
Ajtoni Gábor	1 —	Nagy Sándor	1 —
Székel Jánosné Törös Klára	1 —	3840. Salati János	5 —
Balázs Ferenczné Hévízi Lui-		Saláti István	— 50
za	1 10	Saláti András	— 50
Klug Antal	1 —	Saláti Juhs	— 20
Harkányi Jánosné	— 50	Saláti Zsuzsa	— 20
Bardocz Ferencz	1 —	Saláti Mari	— 20
Czakó László	5 —	Saláti Károlina	— 20
Balogh Mária	2 —	Csegezi József	1 —
3810. Székely György	2 —	Tóth János	— 20
Miklós Samuné	2 —	Gábor Mihály	— 40
Özv. Székely Lászlóné	1 —	3850. Id. Béla Pál	— 5
Özv. Fodor Mártonné	1 —	Béla Mihály	— 20
Kovács Istvánné	2 —	Id. Béla András	— 6
Kondort Mózes	1 —	Kovács András (huszár)	— 50
Székely János	2 —	Szilágyi István	— 30
Sipos András	1 —	Derzsi Pál	— 50
Mártonfi János	2 —	Kálmán Ferencz	— 50
Sipos Samu	1 —	Szilágyi Samu	— 10
3820. Sipos András	— 50	Tóth András	— 50
Özv. Székely Jánosné	1 —	V. Kovács János	— 10
Perselypénz	6 67	3860. Bálint Áron	— 50
Székely Dénes	2 —	V. Béla József	— 10
Borbély N. György	1 —	Bálint Mózes	— 50
Szabó Dénes	1 —	Bálint József	— 10
Gál Zsigmond	2 —	Ifj. Barabás József	— 10
Ambrus Miklósné	1 —	Barabás Károly	— 10
Csipkés Albert	2 —	Barabás Pál	— 10
Konya Dani	1 —	Özv. Kilyén Zsigmondné	— 50
együtt	88 43	Id. Barabás Áron	1 —
3830. Kozma Endre M. Vá-		Kovács Bálint	— 20
sárhelyről	6 —	3870. Jáné András	1 —
		V. Kovács Ferencz	— 20

	frt. kr.		frt. kr.
Ifj. Felszegi István	— 9	Sándor Ferencz	— 25
Béla Mózes	— 20	Bencze Balázs	1 —
Béla Mózesné	— 10	Gábor Márton	— 25
Czondi György	— 20	Sándor János	— 25
Mátéfi Ferencz	— 5	Tóth Ferencz és nője Ben-	
Benke József	— 10	kő Zs.	3 —
Mátéfi Lajos	— 10	Egyed Ferenczné Gábor Lidia	1 —
Özv. Fachini Antalné	— 50	Előbbinek fia Miklós, Balázs	2 —
3880. Özv. Pünkösti Pálné	— 50	3920. Kuldő kipótlás	— 11
Kovács Mihály	— 50	együtt .	51 —
Végh Mihály	— 20	Abrudbányai ekkla persely-	
Fúzi András	— 20	pénz	5 —
Hegyi Kovács András	— 10	Takarékpénztárba elhelye-	
Szabó Andrásné	— 10	zett összeg után félévi	
Béla Balázs	1 —	kamatba jött	211 22
Béla Balászné	— 30	Ugyancsak ily kamatba	4 02
Wagner Jánosné	— 40	650 frt. erd. urb. papiros	
Végh Mihályné	— 20	és 100 frt. szőlődézma	
3890. Nagy Gyula	— 40	kötvény juliusi szelvé-	
Id. Barabás József	1 —	nyért	18 18
Barabás Dénes	— 50	Mikó Imre (4-szer)	5 —
Barabás Albert	— 50	Özv. Tolnay Jánosné Ny.	
együtt .	33 85	Gálfalváról	10 —
H. szt. páli ekklából Egyed		Gál Miklós Sz. Keresztur.	2 —
Ferencz l. gyűjtőivén :		Sz. Kereszturról perselyp.	1 20
H. szt. páli ekkla	20 —	Sándor Ferencz lelk. gyűj-	
Dimény Zsigmond	10 —	tőivén Oklándról :	
Dimény Domokos és nője		Sándor Ferencz	10 —
Máté Rebeka	10 —	3930. Az ekklézsia pénztá-	
Kis Sámuel	— 4	rából	12 —
Szabó Mózes, tanító	— 30	Al. Kovács Mózesné	— 30
Imre Sándor	— 15	Fel. Kovács Dánielné	— 30
3900. Id. Béla Ferencz	— 6	Fel. Szolga Jánosné	— 10
Id. Kovács Péter	— 10	Egyed Józsefné	— 10
Béla Sándor	— 10	Kovács Ferenczné	— 10
Id. Derzsi Mózes	— 5	Özv. Benedek Jánosné	— 10
Török József	1 —	Gerg. Kovács Mózesné	— 20
Gábor András	— 5	Máté Zsigmondné	— 20
Jakab Márton	— 4	Demeter Mihályné	— 30
Id. Geréd Ferencz	— 5	3940. Máté Józsefné	— 10
Ifj. Geréd Ferencz	— 10	Máté Mihályné	— 10
Zoltán András	— 50	Fekete Mihályné	— 20
3910. Szabó Dávid	— 20	Al. Benedek Jánosné	— 10
Dénes János	— 20	Bál. Kovács Mózesné	— 10
Sándor József	— 20	Bodor Mihályné	— 8

	frt. kr.		frt. kr.
Kovács Jánosné	— 20	Fülöp Lajos	— 10
Benkő Péterné	— 15	Gyöngyösi István gyűjtő	1 92
Al. Szolga Istvánné	— 10	Alpapi törvényszék	2 —
Szolga Ábelné	— 10	Bedő Sándor Városfalva	10 —
3950. Kovács Miklósné	— 10	együtt	28 —
Derzsi Kovács Rebeka	— 10	Lőrinczi Mihályné, György	
együtt	25 13	Judith, és RácZ Györgyné	
Bedőházy József Steiérlak.	10 —	gyűjtőivén H. Keményfal-	
Derzsi Károly, tanár Tor		váról:	
dáról	16 —	Vas István, lelkész	5 —
Egy kedélyes utazás alkal		Bedő Mózes segéd sz.	1 —
mával várágosvölgyi tréfa:		3990. Konez András	— 10
Gálfí Sándor	11 —	Konez Andrásné	— 10
Csongvai Lajos	5 —	Konez Józsefné	— 10
Deák Lajos	2 —	Lőrinczi Mihály ifj.	— 10
együtt	18 —	Lőrinczi Mihályné ifj.	— 10
Gyöngyösi István esp. ur		Bencze Mózesné id.	— 5
gyűjtőivén Vargyasról:		Bencze Mózesné ifj.	— 5
Pütkösti perselpéncz	5 —	Lőrinczi Mihály id.	— 50
Vargyas község	1 —	Lőrinczi Mihályné id.	— 50
Boncza György, isk. m.	5 —	Vas Mihályné	— 10
3960. Tarcsafalvi Albert tan.	— 50	4000. Szabó Jánosné	— 10
Id. Pál Miklós	— 30	Bogdán Jánosné	— 10
Tóth Péter	— 10	Vas Lőrinczné	— 10
Imecs Mózes	— 20	Szabó Istvánné	— 10
Imecs Albert	— 10	Deák Mózesné n.	— 10
Imecs Lajos	— 5	Deák Mózesné k.	— 10
Imecs Zsuzsa	— 5	Lakatos Ferenczné	— 10
Imecs Kata	— 10	Gergely Lajos	— 20
Sós T. Péter	— 10	Deák János	— 20
Ifj. Máté Elek	— 10	RácZ György	— 20
3970. Nemes Dávid	— 20	4010. RácZ Györgyné	— 10
Ilkei Péter	— 10	Lőrincz Istvánné	— 10
Szolga Ferencz	— 10	Lakatos Andrásné	— 10
Szolga Juli	— 10	Bencze Józsefné	— 20
Szolga Imre	— 10	Nagy István	— 10
Marok Máté	— 10	Nagy Istvánné	— 10
Székely Ferencz	— 10	Mihály Istvánné	— 4
Szabó József	— 3	Nagy János	— 10
Máté Dávid	— 10	Nagy Jánosné	— 10
Sz. Dimény Mózes	— 5	Nagy Ferenczné	— 20
3980. Ifj. Máté József	— 10	4020. Bodroki ur	— 20
Id. Máté Elek	— 10	Konez Ferenczné	— 10
Id. Máté József	— 10	Nagy Pál	— 15
Alsó. Ilkei András	— 10	Vas Istvánné	— 10

	frt. kr.		frt. kr.
Bence Mártonné id.	— 10	Várf. Nagy Mózes, N. Enyed	5 —
Nagy Sándorné	— 10	Kőváry Mihály (3-szor)	10 —
Szabédi Györgyné	— 10	Barabás Sándor gyűjtőivén	
Tódor Mihályné	— 10	Verespatakról :	
László Albert tan.	— 10	Barabás Sándor	2 —
László Albertné	— 20	Móricz István	1 —
4030. Nagy Mihályné	— 10	4060. Moldován Lajos	2 —
László Józsefné	— 10	Csiki Antal	-- 60
Nagy Pálné	— 10	Zsurka József	1 —
Koncz Mózesné	— 10	Ebergényi Mózes	1 —
Fodor Ferenczné	— 10	Husvétii és pünkösti persely-	
Bence Mihályné	— 10	pénz	2 69
Gergely Mihályné	— 10	együtt .	10 29
Bence Andrásné id.	— 20	Török Sámuel gyűjtő-ivén	
Bence Andrásné if.	— 10	Szt. Mihályról :	
Vas Gergelyné	— 10	Jakab Gergely	2 —
együtt .	12 39	Özv. Fekete Istvánné	1 —
4040. Bedő Albert, kir. főer-		Török Sámuel	2 —
dótanácsos Budapestről		Török Sándor tan.	1 —
(3-szor) erd. urb. papirb. 50	—	Perselypénz	1 —
Ugyancsak általa második		együtt .	7 —
gyűjtés :		Boros Elek és Gál Zsigm.	
Lachnit Henrik, cs. kir. ez-		gyűjtőivén Szt Gericzéről :	
redes és neje	50 —	4070. Boros Elek	1 —
Dr. Székely Ferencz, kir.		Cseh Tamás	— 10
főügyész	10 —	Iszlai János	— 10
Haas Adolf, kereskedő	20 —	Jakab József	— 25
Ghyczy Emil, oszt. tanácsos	2 —	Gál Mózes ifj.	— 10
Garluthy Kálmán, m kir. er-		Gál Gergely	— 20
dömester,	2 —	Cseh András	— 10
Dr. Donhoffer Ede, min. titk.	2 —	Csiki Márton	— 10
Márkus Sándor, oszt. tan.	2 —	Nagy Ferencz	— 10
Balázs Vincze, kir. főerd.		Gál Ámália	— 20
(2-szor)	2 —	4080. Cseh József	1 —
Tost Gyula, oszt. tan.	5 —	Szabó Gábor	— 10
4050. Kugler Lajos, kir. fő-		Gál Gyula	— 10
erd. (2-szor)	2 —	Kúti Ábel	— 20
Bedő Albert, Béla fia helyett	3 —	Szabó Zsigmondné	— 6
együtt .	100 —	Farkas György esp.	1 —
Hajos János Budapestről		Szabó Mihály ifj.	1 —
(3-szor)	5 —	Csipkés Péterné Farkas A.	1 —
Kolozsvári ekkla 1879-re		Csipkés Kata	1 —
(6-szor)	20 —	Gabonaneműekben többen	9 12
Jánosi Gergely	2 —	4090. Gondnok által kipótolvá	— 17
Csegezi László, Bágyon	5 —	együtt .	17 —

	frt. kr.		frt. kr.
Szentgericzei ekklezsia	50	Simó Ferencz, N. Falu	5
A Ker. Magvető előbbi fűzetében tett bizottsági felhívásra Filep Istv. pénztárnok útján adakoztak:		Esp. Rédiger A. által:	
Fekete Ferencz Tordáról	5	Csiki Elek, Sz. Benedek	10
Albert Dénes Czéczkéről	10	Csiki Farkas	5
Pataki Elek, Csapó	10	Egyed József, Csapó	5
Egyed János, Tereme	10	Járai Róbert, Dézsfalva	10
Buzogány János	5	Sándor Gergely	1
Pálfy Károly, Torda	5	Fia Ákos	1
Csegezi Mihály	5	4140. Czakó József, Kolozsvár	5
Rédiger Béla	5	(M. Vásárhelyről Fekete Gábor által:	
4100. Mikó Dezső, Abrudb.	20	Kelemen Albert	5
Gyulai Árpád, Kolozsvár	10	Derzsi János	10
Székely Miklós, Erzsébetv.	5	Fekete Gábor	5
Dr. Csiki Sámuel, Kolozsv.	10	Barabás Ferencz	1
Esp. Koronka Antal, Torockó	10	Csongvai Lajos	5
Id. Zsakó István	10	Id. Fekete Károly	5
Zsakó János, postamester	5	Nagy Zsigmond, ügyvéd	1
Zsakó István legifj.	1	Kelemen István	5
Ekart István	5	M. Vásárhelyi ekkla	5
Ütő Daniel, Kálnok	5	4150. Özv. Gálfalvi Imréné	10
4110 Dr. Barta Gyula, Baróth	5	Nagy Zsigmond, Názánfal.	2
Mikó Béla, N. Bánya	20	M. szt. királyi ekka	5
Schvarcz K. András, Pozsony	3	Gruz István	5
Szöcs Márton, Cs. Szereda	15	Szolga Miklós	2
Szigeti Miklós, ezredes	10	Ifj. Fekete Károly	5
Ifj. Szigeti Miklós	5	Ferencz Károly	5
Szentiványi Gyula, Brassó	20	Boér Gergely, Kolozsvár	5
Esp. Kis Mihály	10	Gelei Kálmán M. Ujvá	6
Veres György, Árkos	10	Gelei Kálmánné Elekes K.	5
Kis Sándor, Laborfalva	5	4160. Gelei Gyula M, Ujvár	5
4120 Dr. Bartók Istv., Kolozsv.	5	Gelei Kálmán, 20 szegény	
Árkosi Dénes, Rava	5	sorsu hitrokonunk helyett	4
Mózes András, Abrudbánya	8	Id. László Ferencz	10
Árkosi Károly	5	Esp. Koronka Antalné ur-assz. ivén : *)	
Pálfy Samu	5	Koronka Antalné	5
Rákosi István	5	Szabó Jánosné	1
Dr. Nagy Károly	5	Pálfy Jánosné	1
Szabó György	1	Csongvai Lőrinczné	1
Nagy István, Bölön	10	Simon Judit haj.	50
Barabás Sándor, Bölön	20	Simon Kati	50
4130. Lőfi Áron	5	Csegezi Sándor	50
Úzoni Izsák, Fogaras	5		
Sárdi Istváu, Kolozsvár	5	*) B gyűjtés özv. Kriza Jánosné és Kovácsi Antalné urasszonyok szives felhívására történt.	

	frt. kr.		frt. kr.
4170. Özv. Botár Jánosné		Özv. Gyergyai Ferenczné	10 —
Vajda I.	2 —	Özv. Árkosi Lajosné 1 ar.	5 45
Ifj. Simon Miklós tan.	— 40	Mikó Imréné	5 —
Borbély Péter	— 40	Özv. Székely Sándorné	5 —
Ifj. Zenkó János., kövári	— 40	Özv. Pákei Lajosné	10 —
Balog György	— 40	Özv. Sándor Istvánné	4 —
Király Ferenczné	— 30	P. Horváth Gáborné	10 —
Gálfí Anna, asztalosné	— 50	Ürmösi Lajos	5 —
Zsakó Istvánné Lengyel S.	1 —	4210. Filep Istvánné	3 —
Rácz Jánosné Szabó B.	1 —	Özv. Marosi Gergelyné	5 —
Özv. Botár Györgyné Botár S.	1 —	Ferencz Józsefné	10 —
4180. Váradai Károly, Kolozsv.	10 —	Özv. Kriza Jánosné	6 —
Filep István	7 10	Dr. Gálfí Endréné	5 —
együtt .	510 —	Özv. Nemegyei Jánosné	5 —
Az itt közlött adakozók kö-		Haller Rezsóné	10 —
zül többen már többször		Szigeti Miklósné	5 —
adakoztak még		Ulár Pálné	5 —
Ugyancsak Filep István ur		Nagy Lajosné	5 —
utján Pálfi Ferencz gyűjtő-		4220. Özv. Groisz Gusztávné	6 —
tőivén Sz. Udvarhelyről:		Jánosi Gergelné	1 —
Koronkai József	5 —	Ifj. Lászlóczi Samunné	1 —
Ilyés István	1 —	Farkas Józsefné	2 —
Ferenczi Károly	1 —	Szentpéteri Gáborné	2 —
Sebesi Ákos, ügyvéd	1 —	Bodolai Józsefné	2 —
Sebesi Béla mérnök	1 —	Özv. Nik Antalné	2 —
Koncz Lajos	10 —	Pataki Istvánné 2 tallér	2 —
Sándor Mózes, tanf.	5 —	Özv. Marsalkó Józsefné	1 50
Elekes József	5 —	Jelen Józsefné	1 50
4190. Jakab Gyula	5 —	4230. Ferenczi Mózesné	5 —
Pálfi Károly	5 —	Molnár Sándorné	10 —
Szász György	2 —	Kovács Jánosné Kriza L.	5 —
Pálfi Ferencz	6 —	Benczédi Gergelyné	5 —
Pálfi Ferenczné	3 —	Péchi Elekné	5 —
együtt .	50 —	Kovácsi Antalné	5 —
Kovácsi Antalné, Kovács Jánosné és Benczédi Gergelyné urasszoyok gyűjtőivén:		Özv. Kovács Jánosné Gyergyai K.	5 —
Nagy Elekné	10 —	együtt .	229 45
Szilvási Miklósné	10 —	(Többen már többször adakoztak megelőzőleg is).	
Br. Kemény Gézané	10 —	Gyöngyösi Istvánné Csehi Ágnes gyűjtőivén Vargyasról *)	
Horváth Borbára	10 —		
Benkő Mihályné	5 —		
4200. Dr. Gyergyai Árpádné	5 —	*) A gyűjtés özv. Kriza Jánosné és Kovács Antalné urasz. szives felhívására történt.	
Özv. Farnos Elekné	5 —		

	frt. kr.		frt. kr.
Gyöngyösi Istvánné	3 —	Lukács Julia	1 —
Gyöngyösi Béláné	2 —	Iszlai Mártonné	1 —
Sándor Ferenczné	1 —	Májai Istvánné (2-szor)	5 —
4240. Albert Józsefné	— 50	Májai István (2-or)	5 —
Sándor Mártonné	— 50	együtt .	26 —
Derzsi Zsigmondné	1 —	Beniczky Gábor, Czinkota.	50 —
Özv. Kovács Jánosné	— 50	4280. Gróf Batthány Ilona	
Nagy Sándorné	— 50	Budapest	50 —
Szolga Ferenczné	— 50	Dali Ádám sz. mihályfalvi	
Szolga Gáborné	— 50	lelkész által :	
Boncza Györgyné	1 —	Lőrinczi Lajos m. örke	5 —
Néhai Sós Sámuel neje Má-	— 50	Dobos József sz. mihályi	5 —
té Rebeka	— 50	együtt .	10 —
Leányai Sós Róza és Rebeka	— 50	Kovács M. esp. gyűjtőivén :	
4250. Máté Jánosné	1 —	Kis-Solymos	
Ilkei Jánosné	— 50	Kovács Mihály	5 —
Tóth Ferenczné	— 30	Kovács Imre	— 10
Német Dávidné	— 20	A kis solymosi ekkla. per-	
Tóth Péterné	— 20	selypénz	3 —
Ilkei Elekné	— 20	Sófalvi József	— 25
Pál Jánosné	— 30	Buzogány Daniel	— 30
Benedek Simén Berta	1 —	Neje Simó Juliánna	— 20
Simonfiné	— 50	Fia Buzogány János	— 10
Kovács Jánosné	— 50	4290. Simén András	— 20
együtt .	16 70	Fia Simén János	— 5
Májai Istvánné Binecz Etel-		Nagy Sándor	— 30
ka gyűjtőivén Tordáról *)		Máté Pál ifj.	— 20
4260. Albert Jánosné	1 —	Tamási József	— 20
Csegezi Mihályné	1 —	neje Barabás Juliánna	— 10
Özv. Fekete Lajosné	1 —	Deák János	— 20
Balla Domokosné	1 —	Koncz Pál	— 10
Csongvai Béláné	1 —	Nagy Mózes	— 20
Székely Józsefné	— 50	Mátéfi Sándor	— 10
Székely Jánosné	1 —	4300. Gálfi Mózes	— 10
Özv. Székely Sámuelné	1 —	Barabás Mózes	— 10
Derzsi Károlyné	1 —	Tamási András	— 10
Horváth Józsefné	— 50	Izsák István	— 10
4270. Özv. Székely Jánosné	1 —	fia János	— 5
Özv. Székely Lászlóné	1 —	Suhszai István	— 10
Özv. Veres Lajosné	1 —	Koncz Pál	— 10
Pálfi Károlyné	1 —	Pipér ő l :	
Fekete Ferenczné	1 —	Kis Mózes lelk.	1 —
		Az ekkla. pénztára	1 —
		Egyes hivek adománya	1 80
		együtt .	15 5

*) A gyűjtés özv. Kriza Jánosné és Kovács Antalné urassz. szíves felhívására történt.

	frt. kr.		frt. kr.
Gál Lajos I. gyűjtőivén Kö- vendről :		Ehez a fennebbi összeg át- adója Györfi Ferencz személyesen	1 —
4310. Gál Lajos lelk. (4-er)	5 —	együtt .	14 74
Gál György	— 50	Dr. Brandt József egyet. tan. 2 drb. 20 frankos arany ért.	18 28
Léten Imre	— 40	Dr. Hincz György minden évben adni igérte	2 —
Nagy Péter és neje	— 50	Albert János lelkész ivén Tordáról :	
ifj. Bölöni Márton	— 50	Tóth Zsigmond	2 —
Kriza Sándor tan. (2-szor)	1 —	Gr. Mikó Anna b. Veselé- lényi Józsefné részéről	10 —
együtt .	7 90	4350. Dr. Domokos Antal t. sz. elnök	5 —
Gothárd Zsigmond (3-szor)	20 —	Szigeti Kálmán	— 50
Szuhai János lelk. gyűjtő- ivén Sinfalváról :		Szigeti Péter	2 —
Szuhay János	1 —	Kósa Györgyné	2 —
Kovács István	1 —	együtt .	21 50
Id. Zsigmond János	— 40	Ambrus Gergely távirda t.	5 —
4320. Kereki Mózes	— 20	Borbély Sámuel Zilah	5 —
Balla Mihály	— 20	Bedő Lajos recsenyédi I.	1 —
Gálfi Zsigmond	1 —	A recsenyédi ekkla	5 —
Balázs József	— 20	Daczó Mózes Héderfáján	5 —
Péczai Mihály	— 20	Csegezi ekkla	3 —
ifj. Kardos János	— 20	4360. Török Péter	5 —
Kolozsi Mihály	— 20	Kovács János ig. tanár gyűjtő- ivén részint a főt. volt vált növendékei, részint tanítottó szülők :	
Bencze János	— 10	Vajda Dénes	10 —
Hajdu István	— 20	Hunwald Lipót	1 —
Szolga János	— 30	Kele Izrael	1 —
4330. Barla Ferencz	— 20	Az érettségi vizsgát tett if- jak búcsuestélyén	11 —
Barla Lőrincz	— 10	Ötödik patika	2 —
Hajdu Mózes	— 10	Dr. Berks Lajos	1 —
Balla Tamás	— 10	Böckel Károly	— 50
Daczó Ferencz	— 10	Hutflesz Károly	5 —
Fodor Samu	— 20	Ajtai K. Albert	1 —
együtt .	6 —	4370. Adler	1 —
Zsakó István Gy. Fejérv.	10 —	Pollák N.	— 50
Gruber József Verespatak	5 —	Schönbrun Adolf	1 —
Kolozsvári ekkla perselyp. 1879 év első felére	12 26	Hirsch Ignác	1 —
Ürmösi Kálmán lelk. kül- deménye Siménfalváról :			
Siménfalvi ekkla pénztára	5 —		
4340. Ugyanodavaló olvasó és önképző kör	5 —		
Három alkalmi perselyp.	1 02		
Konfirmált növendékek	— 72		
Ürmösi Kálmán	1 —		
Péterfi Mihály kedei lelk.	1 —		

	frt. kr.		frt. kr.
Schwarz Ignác	1 —	Lőfi Elekné	— 50
Kirschner Jakab	2 —	Özv. Pál Istvánné	— 30
Grün Áron Mihály	5 —	Sikó Julia	— 50
Fein E.	1 —	Özv. Pál Ferenczné	1 —
Kaufman Jakab	1 —	Tamási Istvánné	— 10
Schwarz M.	— 50	Özv. Sikó Andrásné	— 50
együtt .	46 50	Uzoni Izsákné	— 30
4380. Paget János Gyéres	100 —	4400. Özv. A. Zsuzsánna	— 40
Id. Daniel Gábor Vargyas		Albert Áronné	— 40
2-szor	20 —	Kozma Dénesné	— 20
Ifj. Daniel Gábor	10 —	Tana Samuné	— 50
Lőfi Áronné gyűjtőivén:		Barabás Sándorné	1 —
(Özv. Kriza Jánosné és Kovácsi Antalné urassz. fölhívására)		Tana Dénes	— 20
Lőrfi Áronné	1 —	együtt .	10 —
Lőfi Ilona	1 —	Lőrinczi Dezső Gy. Alfalu	3 —
Kisgyörgy Tamás	— 50	A 27-ik közl. összesen	2170 62
Máthé Róza	— 30	Hozzáadva az előbbi 26	
Lőfi Boldizsárné	— 30	közlemény összegét	8412 45
Szabó Lőrinczné	— 10	Az alapítvány	10,583 07
Tana Jánosné	— 30	az az: tízezer ötszáz nyolcvanhárom frt. hét kr.	
4390. Lakatos Jánosné	— 10		
Kisgyörgy Lajosné	— 30		
Tana Julia	— 20		

A Dávid Ferencz háromezredes emlékének szánt első koszoru: az ő nevét viselő alapítvány, ime készen van. Nem tagadom, hogy az eredményre szinte büszke vagyok, pedig az enyim csak a gondolat volt, a kivétel érdeme azon 4000-et meghaladó szives adakozóé, kik becses adományaikkal az alapítványt létrehozták: a koszorut megfenni segíttek. A siker legfőbb érdeme pedig bizonyára a Dávid Ferenczé, ki nevének varázsával s szellemének hatalmával hódított meg mindnyájunkat. Ime, így munkál és hat, így alkot és teremt a nagy emberek szelleme késő századok múltán is!

Ez aranykönyv már a történelemé s én nem kétlem, hogy az egy fényes lapot fog képezni egyháztörténetünk könyvében, mint buzdító példa arra, hogy a hitbuzgóság és áldozatkészség kicsiny eszközökkel is nagy dolgokra képes, csak akarni kell.

Mi akartuk és meglett!

Fogadják a szives adakozók és gyűjtők egyenként és általában ez uttal tőlem még egyszer a legmelegebb köszönetet. Leljen örömet szivők abban a meggyőződésben, hogy buzgóságukkal és áldozatkészségükkel az unitárius egyház életképességéről elvitathatlan bizonyosságot tettek.

Az Aranykönyv továbbra is nyitva van.

Kolozsvárt, aug. 10. 1879.

Ferencz József.

*

J e l e n t é s

a Dávid Ferencz emlékére írott pályamunkákról.

A zsinatot rendező bizottság, egyházunk megalapítója s első püspöke halálának 300 éves évfordulója megünneplését minél meghatóbbá akarván tenni, kötelességének ismerte pályázatot hirdetni arra, hogy az ezen ünnepies alkalommal lelkünkben támadható, kegyeletes visszaemlékezések egy alkalomszerű himnuszban és ódában is örökíttessenek meg. E pályázatnak — habár feltevélei, különösen a pályadíj csekélyiségeért, csakis keblileg hozathattak az illetők tudomására — mégis lett annyi eredménye, hogy a kitűzött határidőig 5 himnusz és 8 óda küldetett be a főt. és mélt. püspök urhoz, a ki az alulírt bíráló bizottságnak adta ki azokat megbirálás és jelentéstétel végett. A bíráló bizottság a lehető legnagyobb lelkiismeretességgel eljárván tisztében, az ő jelentéséből, az érdekeltek tájékozása és megnyugtatása végett, ezennel kötelességünknek ismerjük ide iktatni a következőket:

I. A beérkezett 5 himnusz közül — fájdalom! — egyetlen egyet sem ítéltünk sem a magasstos ünnepélyhez méltónak, sem máskülönbén sikerültnek.

1. Az 1-ső számú ugyanis, a melynek pedig jeligeje „qui devote canit, his orat,“ az utolsó versszak kivételével, alig egyéb olyan rigmusnál, a melyet a nép legegyszerűbb fiai is — bizonyos alkalmakra — egész könnyűségel rögtönöznek.

2. Legközelebb áll az előbbihez mind szerkezete lazaságára, mind tartalma ürességére a 3-ik számú, a melynek jeligeje: „Idvez légy Dávid szel-
leme.“ Valamint amabban, úgy ebben is hasztalan kerestük a meghatott szí-
igaz érzelmének őszinte hangját; már pedig e nélkül himnuszt még csak le-
pézlni sem tudunk. A felállított parallelaért megjegyezzük még, hogy a 3-dik
számúnak a 2 utolsó versszakában is van néhány himnuszba illő sor; de ezek
is csak megszokott szólamokból vannak összefűzve.

3. Míg az eddig bemutatottak szerzői pályamunkájoknak csak a végén
tudtak némileg a himnusz magaslata felé közeledni, addig az 5-iknek írója
beküldött versének épen az elején csendíté meg azt a hangot, a melylyel az
isten hatalmát mélyen érező vallásos szív szokta dicsőíteni urát. De ezt ő is
csak megcsendíté — vagy zenei kifejezéssel élve: csak intonálta — s aztán
teljesen kiesett belőle. Nála tehát nem vált be a példabeszéd: „ki jól kezd,
jól végez.“ Sőt — úgy sejtjük — szerzőnknek még a jó kezdetben is kevés ér-
deme volt; mert, nézetünk szerint, nála az is csak úgy jött létre, hogy a mi-
dön themáján töprengve, önön lelkéből inspiratiót meríteni nem vala képes, elő-
vett egy imakönyvet, s a benne levő könyörgések magasztaló részeiből kiírta
és elég gyarló versebe szedte azokat a kenetes szavakat és szólamokat, a me-
lyeket a János evangéliomából vett eme jel- vagyis inkább a la p-igéje:
„Uram! örök életnek beszéde van nálad“ legméltóbb paraphrazisának tartott.

4. A 4. számmal megjegyzett és jelígtelen pályamunka szerzője egy
kottára írott „Egyházi dal“-al pályázott, melyhez 2 variáns szöveget is írt és
küldött be. Mondanunk is alig szükséges, hogy bizottságunk a beküldött dal-
lam megbirálására egyáltalában nem érzett magában hivatottságot. És pedig
nemcsak azért, mert szakszerű zeneértő nem volt tagjai közt, hanem azért is,
mert az a meggyőződése, hogy a pályadíjt elnyerő himnuszt nem bizonyos, er-
re előre betanítandó énekkarnak, hanem magának az egész gyülekezetnek kel-
lend az előttünk álló ünnepélyes alkalommal énekelnie. Már pedig azt még csak
képzelné is vakmerőség, hogy oly dalt énekeljen egy templomi gyülekezet, a
melyet soha sem hallott s egyáltalában nem is ismerhet. Éppen ezért a pályá-
díj is csak himnusz-szövegre, s nem új ének-szerzésére volt kitűzve. Mivel pe-
dig a szerző ezt tekintetbe nem véve, olyannal pályázott, a minek — még ha
teljesen sikerült mű volna is — a jelzett czél érdekében alig vehetné hasznát
egyházunk, ennél fogva, mi, a bíráló bizottság tagjai, az alul is fölmentettnek érez-
hettük volna magunkat, hogy a dal mellett beküldött szövegekre nyilatkozunk.
De pár szóban ezt mégis megteszszük, nehogy azzal vádoltathassunk, hogy —
pusztán formahibáért — még a jóakaratu buzgalmat sem méltányoljuk. Szer-

zónktól pedig — előttünk álló hármas pályamunkája után — ezt megtagadnunk lehetetlen. E mellett azt is el kell ismernünk róla, hogy versenytársai közül majdnem neki volt, a legjobb érzéke arra, hogy miket lehet s miként kell hymnuszba foglalni. Ő szívből és szívhez akar szólni, s ezért pár helyt (a 2-ik és 3-ik versszakban) meg is ragadja a szívet. Előnye még verseinek — s közülök különösen a 2-ik variánsnak — az egységes szerkezet és legalább részben a tömött rövidség is. Ellenben hátrányuk az, hogy abból, a mit az aestheticusok fenséges egyszerűségnek neveznek, s a mi egy valódi hymnusznak legfőbb kelléke, alig van valami bennök; továbbá az, hogy rimeik, mint többnyire ugyanazon ragok és szóalakok ismétlései, igenis gyarlók és monotonok. Azonban nemcsak most említett fogyatkozásaiért, hanem leginkább azért nem ajánlhatjuk elfogadásra s pályadíjjal való kitüntetésre a 4-ik sz. pályamű szövegeit, mert a templomainkban énekeltetni szokott dicséretes és zsoltárok egyikének dallamára sem énekelhetők. Szerző ugyanis 9 soros szakokba írta versét, de énekes könyveinkben ilyenhez dallamot nem találhatni.

5. Hátra van még a 2-dik számot nyert hymnuszról, melynek mottója: „Dicsérjétek az urat”, szölanunk néhány szót. Azért hagyjuk ezt leghátrább, mert az isten hatalmát s jóságát egész odaadással elismerő, s abból megnyugvást, bizalmat és reményt merítő keresztény szív ég felé sovárgásának, s így a valódi vallásos ihlettségnek, legtöbb nyomaira akadunk benne. Kár, hogy e nyomok csak szétszórtak s nem vezetnek következetesen azon tető felé, honnan már a sphaerák felséges harmoniáját vélhetnők hallani. Még nagyobb kár, hogy a legnagyobb részben egyszerű és világos előadásu verssorok és strophák közül itt-ott néhány mesterkéltséget s nehezkes szerkezetű is ki-kiri, a mi aztán az egésznek accordját s összhangzatát megrontja. És ez szerzőnkél annyival feltűnőbb, mert különben e pályaművéből is meglátszik rajta, hogy jól ismeri a patriarchalis kor prófétái, meg a reformatio énekszerzői egyszerű, de azért hangulattal teljes, vagy legalább lendületes előadási módját s kenetes nyelvet.

Tartalmi szempontból legnagyobb hibája e pályamunkának, hogy a 3-ik és 4-ik versszakban, a múltak reminiscenciáin, habár mérsékeltlen, de mégis némi recriminatora ragadta a pályázót a felekezeties orthodoxismus. Elismerjük ugyan, hogy ő, ennek a többi felekezetekre bántóvá, vagy legalább kellemetlenné válható hatását később egy ügyes inversioval mérsékelni igyekezett; hanem azért a keresztény szeretet- és türelmességnek vallásközönségünk részéről mindig tiszteletben tartott parancsolatját még ennyivel sem szeretnők megsértetni, — s kivált semmi esetre sem azon a napon, a mely éppen a lelkiismeret szabadsága egyik legkiválóbb bajnoka és mártírja emlékének szenteltetik.

Mindezek daczára e két utóbb említett hymnuszt, t. i. a 4- és 5-ik számot, különösen szerzőik buzdítása végett, méltóknak tartjuk a dicsérettel való felemlítésre. Elfogadásra s illetőleg a kitűzött pályadíj elnyerésére azonban ezek egyikét sem ítéltjük érdemesnek. Mivel pedig ezek szerint a hymnuszra kitűzött pályázat ily uton czélját el nem érte, hogy ezt, ha más uton is, de mégis elérhessük: bátrak vagyunk javaslatba hozni, szólítsa fel vagy a mélt. és főtiszt. püspök úr, vagy pedig a rendező bizottság, e mindenektől óhajtván várt alkalmyszerű hymnusz megírására egyházunknak valamely olyan tagját, a kiről mind irodalmi jártasságánál, mind pedig a vallásközönségünkre váró magasztos ünnepély iránti őszinte lelkesedésénél fogva feltehető, hogy c megtisztelő felhívásnak mindnyájunk közmegelegedése- s öröme teend eleget.

II. A hymnusokról elmondván mondandóinkat, az **Ódákra térünk.**

Ezek egy részével hamar s könnyen végezhettünk, — azokkal t. i. a melyek nem egyebek, mint annak a rég ismert tételnek a megerősítői, hogy versben is lehet prózát, még pedig ugyancsak rossz prózát írni. Hogy ne lehetne, a mikor még mindig vannak poéták, a kik azt hiszik, hogy a költészet nem egyéb, mint korlátlan szabadság arra, hogy mindent össze-vissza beszélhesenek!

Jól tudjuk, hogy számtalanszor éltek vissza már e kieroszakolt szabadsággal a criticusrémítők; de azt is hisszük, hogy oly mértékben talán nagy idő óta senki sem, mint a 2-ik sz. alá beküldött Ódák (!) szerzője. Pedig sok dolog vall rá arra, hogy nem valamely tréfahajhászó iskolás gyerek, vagy deák-

süldő, küldé be e Virgilből vett jeligés („Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta“) tákolatokat; hanem olyan ember, a kinek rég benőtt már a feje lágyja, s a ki egy hosszú életen át tanult, vagy legalább olvasott sokat és sok mindenfélét; de azért úgy ír, hogy egyfolytában csak 10 sorát is elolvasni, valószínű iszonytató. Imé, mutatóul néhány részlet a legalább is 500 sorra terjedő zagyalékból. Az I. fejezetben így pengeti lantját, vagyis inkább veri a gyűlöt elmémithatlan poétánk: „Itt (t. i. a székelj földön) helye űlni a szép napot űnnepi fényben.

Hol Klio látta már sokszor az igaz ügynek Történelem logikája szerint fejlődött esélyeit, megáldva vagy büntetve, Letűnni a világ szinpadáról “

A IV. fejezet elején meg így enyelg:

„Tarkövi barlang szűlőtte, nympa leánya,

Hablócsanás közt végkép lemerülve

Elhallgatott — s halk Telephon vette fel a szót

Elvinni az hívőknek seregéhez“

De ilyeneket vagy ezekhez hasonlókat még nagy számmal írhatnánk ki; mert nincs az egészben 2 teljesen és könnyen érthető mondat egymás mellett. Szerző — mint mondók — olvasott sokat s olvasmányai emlékeiből idéz is sok mindenfélét, de úgy, hogy köztük semmi összefüggés, semmi logikai rend. Verselésről még fogalma sincs. Legalább erre mutat az, hogy a mint tartalmilag nem egységes a mű, úgy alakilag is teljes zagyalék. Sem próza, sem vers. Néhol, de csak nagy ritkán, fel-fel csillámlik ugyan egy-egy jambus sor, de már a mellettök és körülök állók mind, mind prózába folynak szét. Nem túlozunk tehát, hanem a legszárazabb igazságot szóljuk, midőn ebben mondjuk ki ítéletünket e rettenetes gallimathias-ról: nemcsak a megírásával volt kár, de még az olvasásával is kár vesztegetni az időt.

2. Éppen ily zagyalék a 7-ik sz. pályamű is, melynek Senecából vett magyar (!) jeligéje „A hitet semmi erő meg nem győzi.“ Ennek az 1-ső versszakából azt hinnők, hogy ballada akar lenni, de aztán csakhamar átlátjuk, hogy a lehető legsilányabb krónikája Dávid Ferencz perbefogatásának, rá következő vállatásának és elíteltetésének. Hanem azért volt bátorsága szerzőjének arra, hogy óda-pályázatra küldje be! — Lássunk ebből is néhány elrémítő részletet. — A vállatást így kezdi:

„Halld csak! hangzik már az első kérdés . . .

Óh ég! miként tör fel a szívverés

Az egyházáért égő kébelben — — —

Majd eláll hirtelen

S nem bír szólni ily sujtó-vád ellen.“

Ugyancsak a vállatás folyamában, 2 versszakal alább, így villámlik és mennydörög:

„Ideget tépő villámlás gyanánt

Leleszi a pápához appellált

S az ezt rögtön követő mennydörgés

Lánzerőre gyűlt és

Rombol s dűl mint olthatatlan égés.“

Végre az elíteltnek börtönben létét s szenvedését ezekkel festi:

„Eretnekség súlyos ítélete

Öt (!) hó hosszat uralgott felette

S az elítélthez, kit népe fájlal

S ember meg nem szána

Ég tekint le számalmas mosolylyal.“

S ezzel hagyjuk oda mi is a szerzót számalmas mosolylyal.

3. A 4-ik sz. pályázó — „Hit az égnek legszelidebb ajándéka“ jelige alatt — azt a merényletet követte el a poezis ellen, hogy ódát irt Himfy-sorokban. Azaz ódának keresztelte el azt, hogy 19 tizenkét soros versszakon át, minden logikai összefüggés nélkül és véghetetlenül unalmas szószaporitással, összetakolt egy nevezetes eszmefuttatást e themáról:

„Halhatatlan az igazság,

Szabadság s hit eszméje;

Soha sem enyész el végkép
Nem lesz örökös éje.“

S hogy milyen poezissal: ennek mutatójául az imént idézett kezdő sorokon kívül ide iktatjuk még a következőket:

„Akárhányszor megkisértjük,
Az eszme csak tetszhalott,
Esetleg vagy kísérletre
Mindig életjelt adott.“

Ez már igazán Titán Laczi-féle poezis. Sőt még Titán L. is magasan áll az olyan nem versfaragó, hanem verskínzó felett, a ki komolynak vélt költői (!) műben nyomról-nyomra ily kifejezéssel él: „nagy csiraképességű mag, ferditéses torzkép, érdekléltékenység, érdektárs, átvánszorog, különbözet, ezek nyomán még létezünk, a légkört megnyerőleg tölti el“ stb. stb.

4. Mig az eddigi férczelményekben még nyomát sem fedezhettük fel a költői tehetségnek, addig az 5-ik sz. pályamunka írójáról legalább annyit már elismerhetünk, hogy az ő ódáján itt-ott csak meg-megláttat a poetai vena. De alig lüktet meg, s már is mindegyre elakad. Most eszmeszegénység, majd meg technikai akadályok állják, sőt vágják útját. Hanem azért a versnek folytania kell, s foly is, mert szerzője sem egyik, sem másik akadályllyal nem sokat gondol. Hol eszméje nincs, segít magán nagyhangú szavakkal, szükségből elő-rántott jelzőkkel, nagy könnyedén oda vetett synonymák halmazával, s még gyakrabban olyan parallelizmusokkal, a melyekben a helyes climaxnak semmi nyoma. Éppen ily könnyűséggel teszi túl magát a szerző a technikai nehézségeken is. Trochaicus sorokat kever jambusok közé; ha megszorul, a rhythmusra és sormetszetre ügyet sem vet; azt pedig már — úgy látszik — nem csak szorultságból, hanem egész nyugodt megszokottsággal teszi, hogy mindegyre ugyanazon szóalakokat s ragokat rimelteti össze. S még így is megenged magának ilyen rimeket: nagyság, valóság; koporsó, méltó; sőt jóknak találja ezeket is: taunt, czéledat; szép haza, menjünk hozzá. A vége felé pedig azzal teszi fel poetica licentiáira a koronát, hogy az utolsó előtti versszakban az eddig használt kereszttrim helyett párrimre ugrik át; hanem azért ódája ellapult epiphonemáját mégis kereszttimekkel végzi. Mindezek után bátran elmondhatjuk mi is, hogy szerzőnk nem annyira megénekelt hősére, mint inkább a maga eljárására való tekintetből választható pályamunkája jellegének — vagy a mint még találóbban maga nevezi: jelszavának — Ovidius eme biztató szavait: „Tu contra audentior ito.“

5. Az 1-ső számú pályamunka, a melynek kezdő sorai:

„Ledült a börtön, melyben kilehelted

Égekbe rontó őrvás lelkedet.“ — jelige nélkül küldetett be.

Ennek szerzője már sokkal jobban érti és hibátlanabbul is használja a költői nyelvet, mint az eddig ismertettekéi, akár együtt véve is. Korántsem azt mondjuk azonban ezzel, hogy az ő műve már sikerült, tartalmas dolgot; valódi költői mű. Éppen nem. Mert magvasabb s megragadóbb gondolatok, meglepő vagy legalább újnak tetsző reflexiók ebben sincsenek; sőt a bensőbb és nemesebb hevületnek és az ettől áthatott igaz lelkesültségnek visszasugárzó melegére is csak pár helyt ismerheténk benne. Ellenben találtunk e pályaműben, mint ezután ismertetendő versenytársai legtöbbjében is, bővön elég nagyhangu, s nagyjában már el is koptatott phrasist, útférlől szedett közhelyet, s igen nem egy helyt olyan pathos, a melyt a magára beszélt tűzbejövés, de nem a valódi lelkesedés s elragadtatás szokott szülni. Alaki tekintetben is sok kifogásunk van e mű ellen. Már szerkezete sem egységes, mert határozott terv nélkül alkotott részei nem függenek szervesen össze; s még e laza összefüggést is gyengítik az egyes versszakok végén többnyire pusztá chablonszerűséggel meg-megcsendülő refrainek. Különbözn is merész kísérlet — kivált kezdő, vagy legalábbbb nem eléggé gyakorlott költőre — refrains versben írni ódát. Mert a refraineknek, a költői művek eme fájában, az úgynevezett ódai szárnyalással elért magaslatokat kellene jelezniök. De mit jelezzenek ott, a hol e szárnyalás alig észrevehető; vagy a hol az általa elért emelkedést mindegyre esés, vagy legalább szállás váltja fel? Ilyenre pedig nem egy példát lehetne mutat-

ni e pályamunkából; de mi tér hiányában csak egyre emlékeztetjük a szerzőt. Arra t. i., a melyben a 9-ik versszak kezdetén azt érinti meg, hogy hogyan gyűjtenek a Dávid Ferencz tisztelői e megdicsőült nagyjok nevének külső megörökítésére egy jótékony rendeltetésű alapot. — Ez — kivált oly alakban, a melyben szerzőnk feltalalta, még kevésbé odába illő, mint az utolsó előtti versszaknak e nagyon is papias hangú oktató sorai:

„Ismerje meg az ember embertársát,
Hitben, nyelvében bár különbözik;
Hasonlatos csak úgy lesz istenéhez,
Ha szüntelen közjóra működik.“

De ha már ennyit gáncsoltunk, méltányosság okáért, kötelességünknek ismerjük kiemelni szerzőnek a verselésben azt az előnyét, hogy rhytmusa mindenütt folyékony és biztos ütemű, de azért sehol sem kirívóan csengő. Sőt műve tartalmáról is azt, hogy ha pár költőinek nevezhető részletnél több nem is igen van benne; de aztán próza is legfeljebb egy helyt van belekeverve, e mind végig csaknem teljesen hibátlan irodalmi nyelven írott, olyan költeménybe, e milyent jobbnak híresztelt, újabbkorbéli költőink művei közt is bizony elegendő olvashatunk.

6. Most olyan pályamunkáról szólunk néhány szót — a melyről a szokásos pályázati szabályok rideg megtartásával — talán nem is szólhatnánk. Értjük a „Régi fénynél új fény támad“ jelégjüt, a mely talán már a pályázati határidő lejártá után adatott be. Legalább ezt gyanítjuk abból, hogy pályázók társai közt még számot sem nyert, s (könnyebb megkülönböztetés okáért) nekünk kelle megjelölnünk egy 8-assal. Hogy erről sem hallgatunk, ezzel is azt akarjuk kimutatni, hogy mi minden jóakaratu buzgalmat méltányolni már csak azért is kötelességünknek ismertünk, mert e pályázatban való részvételre sem sokoldalú felhívás, sem gazdag jutalom reménye nem csábítható a versenyzni akarókat. Méltánytalanságnak tartanók tehát, hogy, ha már kezeink közé jutott, erről is ne szóljunk néhány szót. Úgy is: sem sok jót; sem sok rosszat nem mondhatunk róla.

Hiszen az egész egy könnyed kis dal, — olyan, a melyenről — stereotyp kifejezéssel élve — azt szokták mondani a criticusok: csengés-bongás, s egyéb semmi. Míg olvassuk, vagy halljuk, nem unjuk; de a mint elolvastuk, vagy végighallgattuk, azonnal el is felejtettük. — Legfeljebb a 6-ik versszak:

„Hát ha az a szellem élne . . .
Ha volna, ki úgy beszélne:
Mit mivelne ez a hittan!
Nem mondja meg senki mostan“

két utolsó sorának az idétlenségig gyerekes naivitása, meg kimesterkélt rimelése cseng vissza fülünkbe, vagy készlet e kérdésre: hát később ki mondja meg? . . .

7. Szintén dalféle, de már romance alakjában elbeszélő elemeket is felölelő, a 3-ik számú:

„Szabadult a lélek, és az éjszakának
Sötét palástjára szikrái hullának“

jeligés pályamű is. Ebben is van ugyan elég csengés-bongás; és sok helyt itt is csak a rím, még kiérezhetőbben pedig a meg-megváltozó, de azért mindig refrain-szerűen fel-felcsengő ismétlő sorok vezetnek nem annyira a gondolat-menetet, — mert hisz gondolat s különösen eszmének nevezhető gondolat, alig van az egész dalocskában — mint inkább a költő rhapsodisticus eszmetöréseit s emlékeit; hanem azért ebben már mégis több nyomaira akadunk a komolyabb törekvésű költői alkotásnak. Nevezetesen örömmel tapasztaltuk, hogy szerzőnk — a ki úgy látszik, ösztönszerűleg érezte azt, hogy a lelkeinkben élő magasztos emlék s az ennek külső megörökítésére szánt ünnepélyes alkalom és pályázat éppen erre hívja fel legegyszerűbben a méltó babéért versenyzni akarókat — már a 16-dik száz reformatorai szellemi harcának némi vázlatos rajzába, vagyis inkább e harcnak legalább azon főbb mozzanata megjelenítésébe is bele mert kapni, a mely megénekelt hősnének s a zászlója alá seregletteknek küzdelmét, ha nem is tárja fel egészében, de részleteiből legalább sejtetni engedi. Kár, hogy ez

az oda vetett rajz annyira vázaltszerű, hogy még halvány körrajznak se nevezhető; s még nagyobb kár, hogy a keretében — úgy látszik — a maga egészében felölelni szándokolt, érdekes küzdelem megjelenítését már az 1-ső mozzanatot kiemelése után azonnal abba hagyta, a feladata nagyságától vagy vállalkozása merészségétől meghökkenett pályázó. A helyes conceptiót azonban — már csak azért a kevésért, a mit adott s adhatott is — lehetetlen elvitatnunk tőle. Ellenben a kivételt — egy kis sikerült részlet: az 5-ik versszak kivételével — teljesen elhibáztottnak kell tartanunk. E tekintetben hiba volt már az is, hogy magasztos tárgyát egy egyszerű dalformába akarta beszorítani; hiba, mert — részben e miatt is — majdnem kénytelen volt azt összezsugorítani, s így egyszerűsége- és fenségéből kivetkőztetni. Ugyancsak a dalformának s a benne felkapott refraines szólamok gyakori használatának tulajdonítható az is, hogy — pár hely kivételével — teljességgel nem birt ódai hangulatra emelkedni.

Egyéb hibái még a következők:

Az egész költemény könnyű és biztos haladású trochaicus esését, a II-ik versszak közepén eme jambicus emelkedésű s képzavara miatt is hibás, aztán meg 2-ik felében különben sem költői sorokkal:

„Sugárait alig lövelte szét (a szabadság)

Önzés emelte rája bős kezét.

zavarta meg. Szintén hibás képet használ, vagy a mint a retorikában mondani szokták: katachresist követ el a szerző a 3-ik versszak eme végső-rajában is:

„Amde szárnyaiknak csattogása

Nem vezett a hörtön-éjbe, —

Máglyalobbanásba.“

S ez annyival feltűnőbb, mert e most idézett sorok a 7-dik versszak végén — csekély módosítással — újra megcsendülnek. Pedig már ekkor — azaz a másodszori leírás közben — kivált, ha nemcsak a csengő hangra, hanem az értelemre is figyel vala: csak észre vehette volna a szerző is, hogy szárnyacsattogás nem is veszhet hörtönéjbe, máglyalobbanásba. Ennél még kevésbé illik belé egy ódai költemény ünnepies komolyságába szerzőnknek az a boszantó naivitása, a mely a 4-ik versszak eme megszólító s illetőleg kérdő alakzata után:

„Három század! mit takargatsz úgy el?

Félre innen altató ködöddel“ —

ezt a váratlan, de azért legfeljebb csak kellemetlenül meglepő subjectiót:

„Igy . . . a harcmezőt immár belátom“

csúsztatta be. — Nem úgy hangzik-e ez az „Igy“ itt, mint a játéka tárgyait elfűntető bűvész szájában a szokásos dicsekvés: „mondtam: change-marche; s ime — eltűnt!“

Miután már ennyi kifogást emeltünk e mindössze is 9 hat-hat soros versszakból álló kis költemény ellen, lehetetlen: botlásai mellett is nem tehetőségtelen szerzője elismerésül ki nem emelnünk azt, hogy mihelyt egy kis igaz alkalmat vehet rá, megnyerő közvetlenséggel és kellemes melegséggel tud szólni; sőt — a mint e kis versének egy pár sikerültebb részlete bizonyítja — a tömöttebb és a jellemzőt illően kidomborítani bíró, költői nyelv használatában sem egészen gyakorlatlan.

8. A „finis coronat opus“ elvét követve, legvégül szólunk arról a pályamunkáról, a melyben leghatározottabb költői felfogást, legtöbb valódi melegséget és igaz lelkesedést s nem egy helyt elég magaslatra is emelkedő ódai szárnyalást találtunk; s a mely úgy ezen tulajdoniért, valamint a jelzetteknek megfelelő, vagy velök legalább teljes öszhangzatlanúságba sehol sem eső, költői nyelvéért is már valóban megérdemli az óda nevét. És ez a 6-ik számú, a melynek br. Eötvösből vett, találó jeliséje „Minden eszmének meg volt keresztfája.“

Hogy a fennebbiekben előre bocsátott, elismerő véleményünket megokolhassuk, de egyszersmind kimutathassuk azt is, hogy e különben teljesen irodalmi színvonalon álló pályamunkának is vannak némi, könnyen pótolható hiányai: részletezzük kissé a tartalmát.

Már a kezdete is költői:

„Ébredj álmodból, Déva vára!
Nem hallod-e a riadót? . . .
A hosszú bánat éjszakára
Egy szép, dicső nap viradott.“

E hangulat keltő megszólítással üdvöli a költő a várt s a romokat, hol
. . . . „a merész kiszenvedett,
Börtönre vetve a vakoktól,
Mivel nekik fényt hirdetett.“

Majd magát „dicső nagyun“-kat ébreszti s hívja meg e szép nap ünne-
pére. És hívja nemcsak azzal, hogy ott ma mind őt ünneplik; hanem nem
felejtí hiví azzal is, a mi neki még sirjában is legjobban eshetik, — ezzel:

„Hű serged vár erős hitével.“

A mihez — az ünneplők szívből fakadt öröme jelképezéséül s egyszer-
smind azért is, hogy az ünnepeitnek utja jézusi diadalmenet legyen — egész
melegséggel teszi utánna még ezt is: „Virággal hitve be utad.“

Ennyiből áll a 3 versszakra terjedő bevezetés, melynek minden sora vagy
a multa jellemző, vagy a jelenből érzelmfestő.

Mindjárt ezután hősét lépteti fel költőnk. De előbb kötelességének ismeré,
nehány jellemző vonással rajzolni a kort, a melyben az: fellépett, vagy
is inkább azt, mely a reformációt s így az ő felléptét is megelőzte. És ezt
pályamunkája emez egyik legsikerültebb versszakában hiven s valódi költői
inspirációval teljesíté is:

. . . . A hit forrása felzavarva . . .
Ényhet nem ad, szomjat nem olt.
Utját avar, kőd, éj takarta,
S boldog — csak az együgyű volt.
A vallás is esz k ö z l ő n már csak.
Nem égi bék, oh nem vigasz;
Tömjénfüstjében az oltárnak
Elszállt abból: mi s z é p, i g a z.“

Közvetlenül erre következik a David F. fellépése. Itt, a történeti igaz-
ságért, a melyet költőnek, ki maga is igazság apostola, — kivált történeti
emléken nyugvó műben — éppen nem szabad ignorálnia: illő lett volna előbb
a reformáció egy pár korábbi, nagy uttörőjéről emlékezni meg s csak azután
térni Dávidra. E hiány pótlását annyival inkább ajánljuk is a szerző figyel-
mébe, mert ez által nemcsak a felekezeties egyoldalúság netalán ellene támad-
ható vádjától kímélheti meg magát; hanem művét is teljesebbé, kerekébbé, szó-
val általánosabb becsüvé teheti. — Finom érzéki költőnek, a milyennek e
pályamű íróját véljük, mondanunk sem kell azonban, hogy e beszúrandó rész-
letet korántsem elkeserítő rekriminációknak, hanem éppen a közegyetértést
és szoros együvértartozást megpecsételő türelem és szeretet kegyeletes visszaem-
lékezésének kell szentelni. Tartozunk ezzel éppen ama nagy szellem emléké-
nek is, ki nem csak istenről, hanem az emberek között is, tudott és akart
hinni az e g y s é g hitében.

E kitérés után újra felvesszük ismertetésünk elejtett fonalát.

Mondók már, hogy a reformációt megelőzőtt korfestése után egyene-
sen Dávidot lépteti fel költőnk. De előbb az ő fellépésére egy hatásos kérdő
alakzattal készít elő, a melynek legszebb, mert legtalálóbbr része e sorok:

„Ki teszi oltárrá amottan
Az utca egy s z e g l e t k ö v é t
Hirdetve lángoló szavakban
Az „Egy Isten“ tanát, hitét.“

Ime: itt már helyes érzék vezette költőnk. Mi legalább annak tulaj-
donítjuk azt, hogy éppen élte legmegragadóbb mozzanatában, az Isten szabad
cge alatt tartott, ama varázshatású prédikálásával lépteti fel hősét, mely az
általa hirdetett tannak azonnal diadalt szerzett. És e helyes érzék — legalább
tárgya felfogásában s beosztásában — csaknem megszakadás nélkül s így
egészen biztos nyomokon vezetí ettől kezdve mind végig. Azért is van aztán
majdnem teljesen kerek és egészséges szerkezete művének. — Kár, hogy a

kidolgozásban, pár helyt, ennek daczára is, kissé igen is meglazul a szerves összefüggés.

Ilyen lazulást látunk például a Dávid F. imént jelzett szónoklata háta, kissé igen is elnyújtott rajzában. De ennek is csak egy részén, mert a vége már megint afféle festés, a milyennel az ujjabkori költészet — történeti személyek s események jellemzésében — a legmegragadóbb bravourjait aratja. Azokért, kik hajlandók lennének ráválni e szavainkra: „sok lesz!” — ide írjuk e részt is, hadd ítéljenek magok:

„Szelid, nemes a vitaharczba'
De villám is, ha bántatik . . .
Ki hallja, mond: „ez új apostol,
Szent lélektől árasztva el!”
S szavára im a hit-chaoszból
Vallásunk napként tüne fel.“

A most következő 4 versszak Dávid üldöztetését, ezek közepette tanusított nemes türelmét, még a kisértéseket is diadallal kiállt, férfias megingathatatlanágát; végre börtönre hurczoltatását, s ott szenvedett mártir halálát festi. Költőnk tehát itt is jól választá s helyesen is osztá be tárgyát. Jól tudta: mikkel hathat, mikkel kelthet hőse sorsa iránt igaz édekeltséget; s azokat mind meg is ragadta, fel is használta. És pedig úgy használta fel, hogy valóban hat is általuk. Igen; mert festéséből nem hiányzanak az egyént közelebből jellemző, s a való életet ha nem is határozottan visszatükröző, de arra legalább reá valló vonások. — Pedig nem kis feladat volt ám, konkrét tényekből rakni össze egy domborítani kerek egészszé ezeket oly egyén rajzában, kiről azokon kívül, a miket műveiben maga hagyott reánk, mindössze is nem sokat őrzött meg a történelem, sőt még a mythos is keveset — S még e keves is, csak most gyűjtetik igazabban össze; csak most rendeztetik. Éppen ezért kiválóan méltányoljuk, s kell is méltányolnunk, szerzőnknek azt a komoly törekvését, a mely ily nem könnyű feladattól sem engedé visszaretenni, vagy az első kísérlet után azonnal visszahuzódni úgy, a mint már megelőző versenytársáról jeleztek.

Hogy ígértünknek teljesen megfeleljünk, elemeznünk kellene még a pályamunka négy utolsó versszakát is. De mivel kettőt közülök — alább — úgy is egész terjedelmében közlünk, itt mindnyájukról röviden csak annyit mondunk, hogy rajtuk csillogtatja leginkább költőnk ódairói hivatottságát. E négy befejező versszak a legsikerültebb és — mint illő is — legemelkedettebb része a pályadíjt így is méltán megérdemlő, de a jóakaratu figyelmeztéseinkkel ajánlott, nem nagyon lényeges javítások bizton várható, sikeres keresztülvitele után, annál még sokkal nagyobb kitüntetést is aratható pályamunkának, a melynek a Dávid szelleme apotheosisát hirdető, gyönyörű végstrophái a következők:

„A börtönéjből el —, kiszálla,
Hajnalcsillag lón az egen,
Ott tündököl szelid világa,
Ott ég, mint üdv, sziveteken.
Ne féljete e fényt követni:
Nem bolygó tűz sír éjjelén;
Nekünk a viradást jelenti,
Jövönkre biztató remény!

Ne féljete! Előre bátran!
Órleke van bizony velünk;
S hol együtt lészünk ketten, hárman:
Megszenteli bűnk, küzdelmünk
. . . . S te ott rómsir: ós Déva vára,
Vesd el komor gyászfátyolod,
S lángszókkal ird sziklád falára:
„Ó nincsen itt — feltámadott!”

Szólhatunk-e mi még ez után? . . . Nem! Hisz, úgy is elmondtunk már mindent; sőt talán az elégnél is többet. De egy mégis feltör még szívünkben ajkainkra; s ez: Isten éltesse a lelkesült költőt, *) ki e sorokat igazán szívéből, szívünkben írta, — éltesse, hogy még soká tartsa fenn s gyarapíthassa ő is közöttünk azt, a miből eddig is éltünk, s a mi, Isten kegyelméből, jövőben is csak megadja a mi mindennapi kenyerünket: a szent és igaz lelkesedést!

A bíráló bizottság:
Köváry László,
elnök.

Péterfi Dénes,
biz. tag
és

Váradi Károly,
mint a bizottság jegyzője.

*) E kívánság tolmácsolóihoz a legnagyobb örömmel csatlakozunk mi is és szívünk teljességéből üdvözljük az érdemes szerzőt: Murányi Farkas Sándor belügyi miniszteri számtiszt úr afiát, kinek nevét, a zsinatrendező bizottság egyik utóbb tartott teljes ülésében, a felbontott jelíges levelke árulta el. — Isten éltesse és segítse diadalról diadalra!
A szerk.

A Szerkesztőség postája.

Raffaj D. és Szentmártoni K. uraknak. Becses leveleik közlését dolgozatok fölhalmozottsága miatt jövő füzetünkre kellett halasztanunk.

KÖLES ANDRÁS
HAGYOMÁNYA 1903

US PAPHÓVÉL

ÖNKEPZŐKÖ E